

**ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ: ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗ ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: Νεότερη και Σύγχρονη
Ελληνική Ιστορία**

Διπλωματική Εργασία Χριστοδουλόπουλου Γεώργιου:

Η Ελλάδα και το Βαλκανικό Σύμφωνο (1933-1938)

Ονοματεπώνυμο φοιτητή: Χριστοδουλόπουλος Γεώργιος

Αριθμός μητρώου φοιτητή: 524604

Α΄ Επιβλέπων Καθηγητής: Παπαναστασίου Νικόλαος

Β΄ Επιβλέπων Καθηγητής : Λούπας Αθανάσιος

Πάτρα, Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή Γεωργίου Χριστοδουλόπουλου που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής του διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις πιο θερμές ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή της παρούσας εργασίας, κύριο Ν. Παπαναστασίου, για την πολύτιμη καθοδήγηση και υποστήριξη που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής της. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω και στην υπεύθυνη του προγράμματος κυρία Ελευθερία Μαντά, για την ανθρωπιά και την αμέριστη κατανόηση. Ευχαριστώ τους γονείς μου που στέκονται πάντα αρωγοί και στυλοβάτες κάθε μου εγχειρήματος.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στη φίλη μου Ελίτα, γιατί κάθε φορά που ήμουν έτοιμος να τα παρατήσω, μου έδινε δύναμη να προχωρήσω.

Αφιερώνω αυτή την εργασία στη μητέρα μου, που μέσα σε μια δύσκολη περίοδο της ζωής της, στάθηκε με σθένος και δύναμη απέναντι στις αντιξοότητες και έγινε για μένα φάρος φωτός, όταν νόμισα πως γύρω μου υπήρχε μόνο σκοτάδι.

Στο φως της ζωής μου λοιπόν, με απέραντη αγάπη και θαυμασμό.

Περίληψη

Η μελέτη του Βαλκανικού Συμφώνου του 1934 αποτελεί σημαντικό πεδίο έρευνας για κατανόηση της διαμόρφωσης των συμμαχιών και της πολιτικής για ασφάλεια στην Ν. Α. Ευρώπη κατά τον Μεσοπόλεμο. Το Σύμφωνο υπογράφηκε στις 9 Φεβρουαρίου 1934 από την Ελλάδα, την Τουρκία, τη Ρουμανία και τη Γιουγκοσλαβία, με βασικό στόχο τη διατήρηση του εδαφικού status quo στα Βαλκάνια και την αποτροπή αναθεωρητικών επιδιώξεων, κυρίως από τη Βουλγαρία.

Η πρωτοβουλία αυτή, εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των προσπαθειών συλλογικής ασφάλειας, που αναπτύχθηκαν στην Ευρώπη μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο.

Για την Ελλάδα αποτέλεσε βασικό εργαλείο εξωτερικής πολιτικής, καθώς επιδίωκε να ενισχύσει τη σταθερότητα των συνόρων και να περιορίσει τις αναθεωρητικές πιέσεις στη περιοχή. Παράλληλα, η συμμετοχή της χώρας στο Σύμφωνο, συνδέθηκε με τη προσπάθεια ενίσχυσης της διπλωματικής της θέσης και της συνεργασίας με τα γειτονικά κράτη.

Ωστόσο, η λειτουργία του Συμφώνου, επηρεάστηκε σημαντικά από τις διαφοροποιήσεις των εθνικών συμφερόντων των μελών του, καθώς και από τις ευρύτερες γεωπολιτικές εξελίξεις της εποχής.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η σταδιακή αποδυνάμωση των εγγυήσεων που προέβλεπε το Σύμφωνο. Παρότι το Βαλκανικό Σύμφωνο προοριζόταν να λειτουργήσει ως μηχανισμός συλλογικής άμυνας και πολιτικής συνεργασίας, στη πράξη οι εγγυήσεις αμοιβαίας υποστήριξης, αποδείχθηκαν περιορισμένες.

Οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις, οι μεταβαλλόμενες διεθνείς συμμαχίες και η ενίσχυση των αναθεωρητικών δυνάμεων στην Ευρώπη, υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα του θεσμού. Η αποδυνάμωση αυτή εμφανίζεται στα τέλη της δεκαετίας του 1930, όταν οι χώρες-μέλη ακολουθούν όλο και περισσότερο αυτόνομες στρατηγικές ασφάλειας. Συνολικά, η εξέταση της ελληνικής πολιτικής στο πλαίσιο του Βαλκανικού Συμφώνου, αναδεικνύει τόσο τις προσπάθειες διατήρησης της περιφερειακής ισορροπίας, όσο και τα όρια των συλλογικών εγγυήσεων σε μια εποχή αυξανόμενης διεθνούς αστάθειας. Η πτώση των εγγυήσεων αντανακλά τις βαθύτερες δομικές αδυναμίες μιας διακρατικής συνεργασίας στα Βαλκάνια.

Λέξεις-κλειδιά: Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934, συλλογική ασφάλεια, αναθεωρητισμός, διπλωματικές/στρατιωτικές εγγυήσεις, αποδυνάμωση.

Abstract

The study of the Balkan Pact of 1934 constitutes an important field of research for understanding the formation of alliances and the security policy of Southeastern Europe during the interwar period.

The Pact was signed on February 9th 1934, by Greece, Turkey, Romania and Yugoslavia, with the principal aim of preserving the territorial status quo in the Balkans and preventing revisionist ambitions, particularly those associated with Bulgaria.

This initiative must be understood within the broader framework of collective security, efforts that emerged in Europe after World War I.

For Greece, the Balkan Pact constituted a significant instrument of foreign policy, as it sought to strengthen the stability of its borders and limit revisionist pressures in the region. At the same time, Greece's participation in the Pact was linked to its broader diplomatic objective of enhancing cooperation with the neighboring states and reinforcing its international position.

Nevertheless, the functioning of the Pact was considerably affected by the divergence of national interests among its members, as well as by the wider geopolitical developments of the period.

Particular attention is given to the gradual decline of the guarantees provided by the Pact. Although, the Balkan Pact was designed to function as a mechanism of collective defense and political cooperation, in practice the guarantees of mutual support proved to be limited.

Domestic political developments, shifting international alliances, and the growing influence of revisionist powers in Europe, undermined the effectiveness of the agreement. This weakening became increasingly evident toward the end of the 1930s, when the member states began to pursue more independent security strategies.

Overall, the examination of Greek policy within the framework of the Balkan Pact highlights both the efforts to preserve regional balance and the limitations of collective guarantees during a period of increasing international instability.

The decline of the Pact's guarantees reflects the deeper structural weakness of interstate relations in the Balkans.

Keywords: Balkan Pact of 1934, collective security, diplomatic/military guarantees, revisionism, deterrence, territorial integrity.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Abstract.....	6
Περιεχόμενα.....	7
Εισαγωγή.....	9-14
Κεφάλαιο 1 ^ο : Η Ανάγκη για Βαλκανική Συμμαχία (1933-1934)	
1.1 Προς την πορεία υπογραφής του Βαλκανικού Συμφώνου (1933-1934).....	15-21
1.2 Η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων και η σύναψη του Βαλκανικού Συμφώνου (1934).....	21-27
1.3 Αντιδράσεις στο εσωτερικό της Ελλάδας. Η υπογραφή των στρατιωτικών συμφωνιών της 5 ^{ης} Ιουνίου 1934.....	27-34
Κεφάλαιο 2 ^ο : Η Αποδυνάμωση του Βαλκανικού Συμφώνου και η Πτώση των εγγυήσεων (1935-1938)	
2.1 Η Πτώση των εγγυήσεων και οι Μεγάλες Δυνάμεις.....	35-39
2.2 Ελλάδα, η εξωτερική πολιτική και η αποδυνάμωση του Συμφώνου στα Βαλκάνια (1934-1938).....	39-55
Κεφάλαιο 3 ^ο : Το Σύμφωνο της Θεσσαλονίκης, 31 Ιουλίου 1938.....	56-61
Συμπεράσματα/Επίλογος.....	62-64
Βιβλιογραφία.....	65-71
Παράρτημα εικόνων.....	72-78

*«Ολόγυρα στον Αίμο ένα χορό,
Θα στήσουμε γειτονοπούλες χώρες,
Θα πιούμε της αγάπης το νερό,
Σ' ολόδροσες πηγές, ειρηνοφόρες»*

Βαλκανικός Ύμνος

Εισαγωγή

Η Ελλάδα του Μεσοπολέμου, είναι μια χώρα ηττημένη, περιορισμένη πλέον σε συγκεκριμένα εδαφικά όρια και αντιμέτωπη με τη ρεαλιστική πραγματικότητα που σηματοδοτεί η Συνθήκη της Λοζάνης. Η εσωτερική πολιτική αστάθεια και η ανάγκη διαχείρισης του προσφυγικού προβλήματος, που προκύπτει την επαύριον της Μικρασιατικής Καταστροφής, προσθέτουν μια επιπλέον παράμετρο στο ήδη διαταραγμένο, εσωτερικό της χώρας (Γκλαβίνας:1996, σ.231). Ορίζει ως στόχο της εξωτερικής της πολιτικής, την εξασφάλιση των συνόρων και την εδαφική ακεραιότητα. Η διευθέτηση του μειονοτικού ζητήματος, οδηγεί στη συμμετοχή της Ελλάδας στη Κοινωνία των Εθνών, ως ένδειξη προσήλωσης στη διεθνή νομιμότητα. Την περίοδο του Μεσοπολέμου παράγοντες αποσταθεροποίησης και ανησυχίας στα Βαλκάνια, θα αποτελέσουν η Ιταλία και η Βουλγαρία. Η τελευταία, παρά τους όρους της Συνθήκης του Νεϊγύ, δε θα παραιτηθεί στιγμή από τις επεκτατικές της βλέψεις. Διεκδικητικές προθέσεις και σημεία τριβής, θα προκύψουν μεταξύ της Ελλάδας και της φασιστικής Ιταλίας του Μουσολίνι (Παπαστράτης:2009, σ. 393-394).

Η εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου ως το 1932, επικεντρώνεται στην προσέγγιση της Ιταλίας, ως κύριου αποσταθεροποιητικού παράγοντα στη περιοχή και την εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών διαφορών, μέσω υπογραφής διμερών συμφωνιών. Πολιτική που θα ακολουθήσει αργότερα και ο Μεταξάς, με το ιταλικό Σύμφωνο να καταρρέει το 1939, λίγο πριν τον πόλεμο (Κολιόπουλος:1985, σ.401).

Οι συμφωνίες με τη Τουρκία του 1930 και 1933, θα ενδυναμωθούν με υπογραφή νέων συμφωνιών, υπό κυβερνήσεως Μεταξά, λίγο πριν την συναίνεση των κρατών-μελών του Βαλκανικού Συμφώνου, το 1938, για επανεξοπλισμό της Βουλγαρίας (Πιπινέλης: 1955, σ. 129).

Από τον Οκτώβριο 1928, στο 27ο Παγκόσμιο Συνέδριο για την Ειρήνη, στην Αθήνα, αρχίζει να διαφαίνεται ένα ευνοϊκό κλίμα για επίλυση των βαλκανικών διαφορών. Επανέρχεται η πρόταση μιας Ομοσπονδίας των Βαλκανίων, κατά τα πρότυπα του Λοκάρνο. Στόχος μια οικονομική συνεργασία, για άνθιση του εμπορίου της περιοχής, που θα δώσει τη δυνατότητα ανάπτυξης πολιτικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων (Mazower: 1991, σ. 115-116).

Η παγκόσμια κρίση του 1929, αλλάζει την οικονομική δυναμική των χωρών, που σταδιακά μέσω του συστήματος εμπορικού συμψηφισμού (*clearing*), θα δουν τη Γερμανία να διεισδύει οικονομικά στα Βαλκάνια (Παπαστράτης: ο.π.413).

Η άνοδος του Χίτλερ και η επεκτατική πολιτική της Ιταλίας, δημιουργούν με την Σοβιετική Ένωση των μπολσεβίκων, ένα δίπολο αστάθειας στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο.

Οι δύσκολες ισορροπίες σε ένα εύθραυστο σύστημα διεθνών σχέσεων, καθώς και η ενίσχυση των αναθεωρητικών τάσεων, διαμορφώνουν ένα ρευστό σκηνικό στην Ν.Α. Ευρώπη. Επίσης οι ιταλοβουλγαρικές βλέψεις στο Αιγαίο και τη Μικρά Ασία, εντείνουν την ανάγκη ενός διευρυμένου βαλκανικού αμυντικού μηχανισμού (Pavlowitch: 1999, σ. 142-145).

Κυρίως η Βουλγαρία, στη Βαλκανική Χερσόνησο, επιδιώκει την ανατροπή της Συνθήκης του Νεϊγύ, δημιουργώντας νευρικότητα στην Ελλάδα και τις γείτονες χώρες (Mazower: ο.π. 98-102). Αυτή η απειλή, σε συνδυασμό με τη δράση παρακρατικών ομάδων, ενισχύει εκτός από την αστάθεια και την ανάγκη δημιουργίας κοινής αποτρεπτικής πολιτικής (Jelavich: 1983, σ. 220-225).

Η Κοινωνία των Εθνών, αποδεικνύεται ανεπαρκής ως προς τη διασφάλιση της ειρήνης και την επιβολή αποτελεσματικών κυρώσεων, αναγκάζοντας τα βαλκανικά κράτη στην αναζήτηση μιας μεταξύ τους εναλλακτικής περιφερειακής ασφάλειας (ο.π.)

Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι : Ελλάδα, Τουρκία, Ρουμανία και Γιουγκοσλαβία, θα συγκροτήσουν ένα σύστημα συνεργασίας, στοχεύοντας στη διατήρηση του status quo και την από κοινού αποτροπή εξωτερικών απειλών (Clogg: 1992, σ. 120-123).

Το Βαλκανικό Σύμφωνο θα υπογραφεί από τις τέσσερις χώρες στις 9 Φεβρουαρίου 1934, μετά από σειρά διεργασιών, σε μια προσπάθεια αποδέσμευσης από τις Μ. Δυνάμεις. Η απουσία της Βουλγαρίας θα αποτελέσει εγγενή αδυναμία του Συμφώνου, με τις χώρες-μέλη, αλλά και ευρωπαϊκές δυνάμεις να αναζητούν τρόπους ένταξής της σε αυτό (Kerner: 1970, σ. 130).

Για την Ελλάδα το Βαλκανικό Σύμφωνο, εντάσσεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια εξωτερικής πολιτικής, με στόχο τη διπλωματική της θωράκιση. Η επιδίωξη καλών σχέσεων με τις βαλκανικές χώρες και η προσέγγιση στη Τουρκία, αντικατοπτρίζουν τις προσπάθειες της χώρας να υποκαταστήσει τη στρατιωτική ισχύ, με μια συλλογική ασφάλεια. Όμως οι διπλωματικές εγγυήσεις του Συμφώνου, εγείρουν αντιδράσεις στην ελληνική Βουλή, κυρίως από τον Βενιζέλο, αναγκάζοντας τον Υπουργό Εξωτερικών Δ. Μάξιμο, σε κοινοποίηση διευκρινίσεων (Σβολόπουλος: 2020, σ.64-66). Οι χώρες -μέλη του Συμφώνου θα υπογράψουν στη συνέχεια και στρατιωτικές εγγυήσεις, σε μια προσπάθεια ισχυρότερων δεσμεύσεων (ο.π.).

Η σταδιακή αποδυνάμωση του διεθνούς συστήματος εγγυήσεων, η άνοδος του Χίτλερ και η δυναμική της πορείας της Γερμανίας, η προσέγγιση της Γιουγκοσλαβίας με τη Βουλγαρία, οδηγούν σε υπονόμευση και του ίδιου του Συμφώνου. Η συνοχή του θα δοκιμαστεί και λόγω εσωτερικών πολιτικών αναταραχών στις βαλκανικές

χώρες-μέλη, όπως τα διαρκή στρατιωτικά κινήματα στην Ελλάδα και η κοινοβουλευτική κρίση (Βερέμης: 2018, σ.103).

Η επιστροφή του Γεωργίου στο θρόνο της Ελλάδας και η ανάληψη της εξουσίας από το Μεταξά, στις 4 Αυγούστου 1936, διαταράσσουν τις ισορροπίες, τόσο σε εθνικό, όσο και διπλωματικό επίπεδο. Υπό την αιγίδα της Βρετανίας, δύναμη στην οποία θα προσδεθεί η Ελλάδα για εξασφάλιση ισχύος, θα υπογραφεί νέο Σύμφωνο στη Θεσσαλονίκη, το 1938, με τον Μεταξά να εκπροσωπεί τα κράτη-μέλη του Βαλκανικού Συμφώνου και τον πρωθυπουργό της Βουλγαρίας (Κολιόπουλος:1985, σ. 192-195). Η έγκριση για επανεξοπλισμό της Βουλγαρίας δεν θα κατορθώσει να εντάξει τη χώρα στη Βαλκανική Αντάντ (ο.π.).

Το Βαλκανικό Σύμφωνο, αναδεικνύει τόσο τις δυνατότητες, όσο και τους περιορισμούς για μια περιφερειακή συνεργασία στη Βαλκανική. Αν και υπήρξε προϊόν συνειδητής απόφασης και κοινής προσπάθειας, για σύμπλευση των κρατών-μελών, ώστε να διατηρηθεί η ειρήνη και η σταθερότητα, η διασφάλιση της συμμαχίας δεν θα υπάρξει μακροπρόθεσμη και ουσιαστική. Διπλωματικές και στρατιωτικές εγγυήσεις, δεν θα παράσχουν τα εχέγγυα μιας συλλογικής διαβαλκανικής ασφάλειας (Παπαστράτης: 2009, σ. 415). Εξωγενείς και ενδοβαλκανικοί παράγοντες θα οδηγήσουν στη σταδιακή αποδυνάμωση και εν τέλει σε αποδέσμευση από αυτό, λίγο πριν την έναρξη του Β Παγκοσμίου Πολέμου (ο.π.)

Η παρούσα εργασία εξετάζει τις διπλωματικές, στρατιωτικές και εσωτερικές παραμέτρους που οδηγούν στην ανάγκη διαμόρφωσης περιβάλλοντος ασφάλειας στη Βαλκανική Χερσόνησο κατά τον Μεσοπόλεμο, εστιάζοντας στη γένεση και αποσάθρωση της βαλκανικής συνεννόησης. Ως εκ τούτου, η έρευνα διαρθρώνεται γύρω από συγκεκριμένους θεματικούς άξονες, επιχειρώντας να δώσει απαντήσεις στα ακόλουθα ερωτήματα:

1^ο Κεφάλαιο-ερευνητικά Ερωτήματα

1. Ποιες γεωπολιτικές, εσωτερικές και οικονομικές συνθήκες στον μεσοπολεμικό χώρο, δημιούργησαν την ανάγκη σύναψης του Βαλκανικού Συμφώνου;
2. Ποιος είναι ο ρόλος της Ελλάδας και των άλλων Βαλκανικών κρατών στη διαμόρφωση και υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου;
3. Ποιες αντιδράσεις και πολιτικές συνέπειες προκάλεσε το Βαλκανικό Σύμφωνο στην Ελλάδα και ποια η σημασία των στρατιωτικών συμφωνιών του 1934;

Το πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας εξετάζει το πλέγμα των αιτιών και των μεταπολεμικών ανακατατάξεων μετά τη λήξη του Α Παγκοσμίου Πολέμου.

Αιτίες και ανακατατάξεις που οδήγησαν στην ανάγκη δημιουργίας περιφερειακής συμμαχίας συλλογικής ασφάλειας στη περιοχή των Βαλκανίων.

Τόσο σε διεθνές όσο και περιφερειακό επίπεδο, καθοριστικό ρόλο έπαιξε η άνοδος του Φασισμού στην Ιταλία (Μουσολίνι) και του Ναζισμού στη Γερμανία (Χίτλερ), καθεστώτα που προκαλούν ανησυχία και ανασφάλεια στην Ευρώπη, επίσης η ανάμειξη των Μεγάλων Δυνάμεων, καθώς και ο φόβος απέναντι στον αναθεωρητισμό της ηττημένης Βουλγαρίας και ο φόβος της ιταλικής διείσδυσης μέσω Αλβανίας.

Στο εσωτερικό της Ελλάδας, η ανάγκη αυτή εντάθηκε από την έντονη κοινωνικοπολιτική αστάθεια, απόρροια της Μικρασιατικής Καταστροφής, λόγω της πιεστικής ανάγκης ενσωμάτωσης των προσφύγων και την οικονομική κατάρρευση που επέφερε η πτώχευση του 1932.

Στο πρώτο μέρος θα αναλυθούν επίσης οι πρωτοβουλίες της Ελλάδας, της Τουρκίας, της Γιουγκοσλαβίας και της Ρουμανίας, οι μεταξύ τους συζητήσεις και διαπραγματεύσεις, καθώς και οι διαφορετικές στρατηγικές επιδιώξεις της κάθε χώρας. Θα εξεταστεί και η στάση της Βουλγαρίας, καθώς και η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στη βαλκανική σύμπραξη.

Τέλος, διερευνώνται οι έντονες αντιδράσεις του ελληνικού πολιτικού κόσμου και του Τύπου, η διαμάχη γύρω από το μυστικό πρωτόκολλο και την πιθανότητα εμπλοκής της Ελλάδας σε πόλεμο με τις Μεγάλες Δυνάμεις, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο η βαλκανική συνεργασία μετατρέπεται μέσω των στρατιωτικών συμφωνιών που υπογράφονται στις 5 Ιουνίου 1934, από πολιτική συνεννόηση των βαλκανικών κρατών, σε αμυντικό μηχανισμό συλλογικής ασφάλειας.

2^ο Κεφάλαιο – ερευνητικά Ερωτήματα:

1. Ποιοι διεθνείς και εσωτερικοί παράγοντες οδήγησαν στην αποδυνάμωση και τη σταδιακή κατάρρευση του Βαλκανικού Συμφώνου κατά τη δεκαετία του 1930;
2. Πως επηρέασε η εσωτερική πολιτική αστάθεια και η επιβολή της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου, τη στάση της Ελλάδας απέναντι στο Βαλκανικό Σύμφωνο και τις Μεγάλες Δυνάμεις;
3. Με ποιο τρόπο η διμερής προσέγγιση Γιουγκοσλαβίας- Βουλγαρίας και η υπογραφή του μεταξύ τους συμφώνου, αποτέλεσε εστία διπλωματικής κρίσης και καχυποψίας ανάμεσα στους βαλκανικούς συμμάχους;

Το δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας εξετάζει σε βάθος τους λόγους που οδήγησαν στην υπονόμευση της Βαλκανικής συμμαχίας.

Αφορούν στην άνοδο των αναθεωρητικών δυνάμεων στην Ευρώπη (Ναζιστική Γερμανία και Φασιστική Ιταλία), στην οικονομική διείσδυση της Γερμανίας στη βαλκανική αγορά μέσω των συμφωνιών *κλήρινγκ* (clearings), αλλά και την αδυναμία των Μεγάλων Δυνάμεων (Γαλλίας-Μεγάλης Βρετανίας), να εγγυηθούν τη συλλογική ασφάλεια στη Βαλκανική Χερσόνησο. Παράλληλα, αναδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο οι εσωτερικές πολιτικές κρίσεις και τα ολοκληρωτικά καθεστώτα των ίδιων των βαλκανικών κρατών, διευκόλυναν την αποσάθρωση της βαλκανικής συμμαχίας.

Σε αυτό το κεφάλαιο κρίθηκε αναγκαίο να αναλυθεί η ελληνική πολιτική σκηνή της δεκαετίας 1930 (στρατιωτικά κινήματα, Εθνικός Διχασμός, άνοδος του Μεταξά).

Θεωρήθηκε απαραίτητη αυτή η προσέγγιση της ταραγμένης εσωτερικής κατάστασης της Ελλάδας, για να κατανοηθεί πληρέστερα το πως και γιατί η πολιτική αστάθεια του Μεσοπολέμου, επηρέασε άμεσα και την εξωτερική πολιτική της χώρας.

Στο πλαίσιο αυτό, περιγράφεται πως η Ελλάδα, παρά την ιδεολογική συνάφεια του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου με τον Άξονα, επέλεξε τελικά να προσδεθεί στη προστασία της Μεγάλης Βρετανίας λόγω γεωπολιτικής θέσης, και πως η διπλωματική στάση του Μεταξά (με τις δηλώσεις για ελληνική ουδετερότητα σε περίπτωση ιταλικής εμπλοκής), διαφοροποίησε το ρόλο της Αθήνας μέσα στη συμμαχία.

Επιπλέον, εξετάζεται η απόφαση του Γιουγκοσλάβου πρωθυπουργού Στογιαντίνοβιτς να προσεγγίσει την Βουλγαρία, εξαιτίας του φόβου του για την Ιταλία και την καχυποψία της Ελλάδας και της Ρουμανίας, οι οποίες φοβούνταν αναζωπύρωση των βουλγαρικών εδαφικών διεκδικήσεων (όπως έξοδος στο Αιγαίο και η Νότια Δοβρουσά), αναδεικνύοντας έτσι τη βαθιά διάρρηξη της βαλκανικής αλληλεγγύης.

3^ο Κεφάλαιο- ερευνητικά Ερωτήματα:

1. Πως η υπογραφή των διμερών συμφώνων της Γιουγκοσλαβίας (1937), torπίλισε τη βαλκανική συλλογική ασφάλεια και πως αντέδρασε η Ελλάδα μπροστά στον κίνδυνο της διπλωματικής της απομόνωσης;
2. Ποια σκοπιμότητα εξυπηρετούσε η βρετανική πολιτική κατευνασμού στα Βαλκάνια μέσω του Συμφώνου της Θεσσαλονίκης (Ιούλιος 1938) και ποιες ήταν οι άμεσες στρατιωτικές και γεωπολιτικές του συνέπειες;

3. Πως υποδέχθηκε ο εγχώριος και διεθνής Τύπος το Σύμφωνο της Θεσσαλονίκης και κατά πόσο δικαιολογήθηκε ο αρχικός ενθουσιασμός των συμβαλλόμενων κρατών;

Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας αναλύεται το πως οι μονομερείς κινήσεις του Βελιγραδίου να υπογράψει σύμφωνα με τη Βουλγαρία και την Ιταλία (Μάρτιος 1937), ακύρωσαν τις δεσμεύσεις της Γιουγκοσλαβίας προς την Αθήνα, επαναφέροντας τις βλέψεις της χώρας για την Θεσσαλονίκη.

Αντίστοιχα παρουσιάζεται η αντίδραση του Έλληνα πρωθυπουργού Ιωάννη Μεταξά, ο οποίος διακρίνοντας τον κίνδυνο απομόνωσης της Ελλάδας, στράφηκε στη σύσφιξη σχέσεων με την Τουρκία (Συμπληρωματική Συμφωνία 1938). Ταυτόχρονα επιδίωξε επίμονα την στήριξη της Βρετανίας, αναζητώντας να θέσει τη χώρα υπό βρετανική προστασία.

Παράλληλα, διερευνάται η πρωτοβουλία της Μεγάλης Βρετανίας (υπό την κυβέρνηση Τσάμπερλεϊν), να ασκήσει πιέσεις για την υπογραφή της Συμφωνίας της Θεσσαλονίκης, με κύριο στόχο να αποτραπεί η πλήρης προσκόλληση της Βουλγαρίας στον Άξονα. Εξηγείται σε αυτό το κεφάλαιο, ότι η άμεση συνέπεια της συμφωνίας της Θεσσαλονίκης, ήταν η κατάργηση των στρατιωτικών περιορισμών που είχαν τεθεί με τη Συνθήκη του Νεϊγύ και των αποστρατικοποιημένων ζωνών στη Θράκη, γεγονός που νομιμοποίησε τον βουλγαρικό επανεξοπλισμό, ο οποίος τροφοδοτήθηκε κυρίως από τη Γερμανία.

Στο παρόν κεφάλαιο παρατίθενται εκτενώς και οι αντιδράσεις του Τύπου (ελληνικού, βουλγαρικού, βρετανικού, γερμανικού και ιταλικού), ο οποίος στην πλειοψηφία του χαιρέτησε τη συμφωνία ως «εθνική νίκη» και «παγίωση της ειρήνης».

Ταυτόχρονα, αποτιμάται κατά πόσο ήταν ρεαλιστικός ο αρχικός ενθουσιασμός, αποδεικνύοντας ότι η νέα αυτή συμφωνία μετέτρεψε στην ουσία το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934, σε «νεκρό γράμμα» και απέτυχε να αναχαιτίσει τον βουλγαρικό αναθεωρητισμό, καθώς η Βουλγαρία εντάχθηκε τελικά με κάθε επισημότητα στη γερμανική σφαίρα επιρροής.

Κεφάλαιο 1^ο: Η Ανάγκη για Βαλκανική Συμμαχία (1933-1934)

1.1. Προς την πορεία υπογραφής του Βαλκανικού Συμφώνου, (1933-1934).

Η υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου το 1934, αποτελεί σημαντικό σταθμό στην ιστορία των βαλκανικών και διεθνών σχέσεων, αφού αφορά στην ενδυνάμωση της σταθερότητας στην Ν.Α. Ευρώπη. Η δημιουργία του, προκύπτει μέσα από τις γεωπολιτικές ανακατατάξεις που ακολούθησαν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την διαμόρφωση ενός νέου συστήματος στη Βαλκανική (Jelavich: 1983, σ. 166-170). Την περίοδο αυτή η πολιτική σταθερότητα αποτελεί βασική προτεραιότητα των κρατών, αφού υπάρχει η αίσθηση απειλής από τις αναθεωρητικές επιδιώξεις των ηττημένων χωρών, -όπως η Βουλγαρία-, που δεν αποδέχτηκαν πλήρως τις μεταπολεμικές ρυθμίσεις (Mazower: 2000, σ.119-121). Η διατήρηση του status quo καθιστά αναγκαία τη λήψη μέτρων και μηχανισμών συλλογικής ασφάλειας. Οι δεκαετίες του 1920-1930, φέρνουν τα Βαλκάνια αντιμέτωπα με μεγάλες προκλήσεις. Νέα τάξη πραγμάτων διαμορφώνεται στο εσωτερικό τους, ενώ παράλληλα οι διεθνείς εξελίξεις, όπως η άνοδος των αυταρχικών καθεστώτων (κυρίως στην Ιταλία και τη Γερμανία), επηρεάζουν σοβαρά την εξωτερική πολιτική των βαλκανικών χωρών (ο.π.). Σημαντικό ρόλο θα παίξει και η αυξανόμενη ανάμειξη και επιρροή των Μεγάλων Δυνάμεων στα Βαλκάνια και η ανάγκη αποδέσμευσης από αυτές (Ηλιόπουλος: 2009, σ.140).

Η Ελλάδα κατά την διάρκεια του Μεσοπολέμου σηματοδεύτηκε από την Μικρασιατική Καταστροφή και την αναδιάρθρωση εθνοτικών και δημογραφικών δεδομένων, που προκαλεί η είσοδος στη χώρα πάνω από ένα εκατομμύριο προσφύγων. Όλη αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται από κοινωνική και πολιτική αστάθεια. Υπήρξε μια εποχή έντονων κοινωνικοπολιτικών ανακατατάξεων και οικονομικών δυσκολιών. Η έλευση των προσφύγων άλλαξε την κοινωνική και οικονομική δομή της Ελλάδας, η οποία βρέθηκε αντιμέτωπη με σοβαρά οικονομικά προβλήματα, που θα οδηγήσουν τον Μάιο του 1932 σε κήρυξη πτώχευσης της χώρας (Χατζηιωσήφ: 2009, σ.295). Σε διεθνές επίπεδο, η άνοδος του Μουσολίνι στην Ιταλία και η νίκη των μπολσεβίκων στη Ρωσία, δημιουργεί το δίπολο γύρω από το οποίο θα περιστραφούν τόσο οι διεθνείς σχέσεις και το

διπλωματικό παιχνίδι, όσο και η εσωτερική ζωή, όχι μόνο της Ελλάδας, αλλά όλης της Ευρώπης (Αλεξανδροπούλου-Πλουμίδης-Γκλαβίνας: 1996, σ. 230).

Η κατάσταση, γίνεται ακόμη πιο δύσκολη για όλο τον ευρωπαϊκό χώρο, με την άνοδο του Χίτλερ το 1933. Όλες οι προαναφερθείσες εξελίξεις, είχαν ως αποτέλεσμα μια γενικότερη διπλωματική κινητικότητα, η οποία απέβλεπε και στην σύναψη ενός Βαλκανικού Συμφώνου με στόχο την διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και του πολιτικού status quo στην περιοχή των Βαλκανίων, όπως είχε διαμορφωθεί μετά το τέλος του Α Παγκοσμίου πολέμου (Σβολόπουλος: 2020, σ. 193). Το Σύμφωνο αυτό, θα στόχευε στην προστασία της περιοχής από την αναθεωρητική πολιτική της Βουλγαρίας που αμφισβητούσε τα εδαφικά σύνορα και είχε βλέψεις στην Μακεδονία και την Θράκη. Βασικό αγκάθι στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις πέρα από την απαίτηση της Βουλγαρίας για έξοδο στο Αιγαίο, αποτελεί και η εκκρεμότητα της βουλγαρικής μειονότητας, αφού δεν τηρήθηκε το Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ του 1924 (Σφέτας: 2012, σ. 186). Το 1932 η Βουλγαρία, στα βήματα της Γερμανίας, σταματά την καταβολή πολεμικών επανορθώσεων στην Ελλάδα, με την ελληνική πλευρά να παγώνει τη σύμβαση του 1927 Καφαντάρη-Μολλώφ, [σύμβαση που υπογράφηκε τον Δεκέμβριο 1927 στη Γενεύη, από τους ΥΠΕΞ Ελλάδας και Βουλγαρίας, για την αποζημίωση των προσφύγων που μετανάστευσαν στις δυο χώρες μετά τη Συνθήκη του Νεϊγύ], πολιτικές που διευρύνουν τη διάσταση μεταξύ των δυο χωρών (ο.π. σ. 191). Το Σύμφωνο των Βαλκανίων, είχε στόχο να προστατεύσει την περιοχή από την επεκτατική πολιτική της Ιταλίας η οποία ασκούσε πίεση μέσω της Αλβανίας. Η Βουλγαρία ήταν η μόνη χώρα που αρνήθηκε να προσχωρήσει στο Βαλκανικό σύμφωνο, ενώ η Αλβανία βρισκόταν υπό την επιρροή της Ιταλίας (Βερέμης-Κολιόπουλος: 2006, σ.363).

Μετά το οικονομικό κραχ του 1929, η πρωτοβουλία του Γάλλου πρωθυπουργού Α. Μπριάν για μια Ενωμένη Ευρώπη, σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, εκτός από αισιοδοξία στην Γηραιά Ήπειρο, δημιουργεί την ανάγκη πολιτικής και εδαφικής ασφάλειας. Η ειρήνευση στην «πυριτιδαποθήκη» της Ευρώπης, όπως χαρακτηρίζονται τα Βαλκάνια, μέσω μιας πολιτικής και οικονομικής ενδοβαλκανικής συνεργασίας, οφείλεται σε πρωτοβουλία της Γαλλίας και θα οδηγήσει σε μια σειρά συνδιασκέψεων με στόχο την πραγματοποίησή της υπογραφής του Βαλκανικού Συμφώνου το 1934 (Ηλιόπουλος, ο.π., 175).

Στην Ελλάδα θα αναλάβει πρωτοβουλία για σύγκλιση βαλκανικών συνδιασκέψεων ο Α. Παπαναστασίου, ήδη από το 1928, ως αποτέλεσμα του γαλλοαμερικανικού συμφώνου Μπριάν- Κέλλογκ, τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου. Την πρόταση του γαλλικού σχεδίου για βαλκανική σύμπραξη, θα αγκαλιάσει η Ελλάδα το 1930, με αποτέλεσμα η πρώτη συνδιάσκεψη να γίνει στην Αθήνα το 1931 και η τέταρτη στη Θεσσαλονίκη το 1933. Όταν αρχίζουν οι εργασίες της τον

Οκτώβριο 1931 στην Αθήνα, οι σημαίες των έξι βαλκανικών χωρών κυματίζουν υπό τους ήχους του Βαλκανικού ύμνου στην οδό Σταδίου (Σφέτας: 2011, σ.62-63).

Η Γιουγκοσλαβία υποστηρίζει τις ενέργειες του Παπαναστασίου και θα συμμετάσχει ενεργά στη σύγκληση των βαλκανικών διασκέψεων (ο.π.).

Ο Υπουργός Εξωτερικών της Ρουμανίας, Νικολάε Τιτουλέσκου¹, είναι αυτός που πρωτοστάτησε και συγκέντρωσε στις 3 Μαρτίου 1933 στην Γενεύη τους εκπροσώπους των Βαλκανικών κρατών, θέτοντάς τους το ζήτημα της Βαλκανικής Συνεννόησης (Α.Τούντα-Φεργάδη: 2003, σ. 228-236).

Τον Σεπτέμβριο του 1933, ο βασιλιάς της Γιουγκοσλαβίας Αλέξανδρος Α' και ο Τιτουλέσκου θεώρησαν ότι οι πολιτικοί παράγοντες της Βουλγαρίας, της Τουρκίας και της Ελλάδας, έπρεπε να έρθουν σε συνεννόηση με σκοπό να πετύχουν την συνεργασία των βαλκανικών κρατών. Από αυτή την συνάντηση απέιχε η Αλβανία καθώς είχε υποταχθεί πλήρως στην Ιταλία. (Campus: 1978,σ. 63-64). Ο Αλέξανδρος Α' συναντήθηκε με τον τσάρο της Βουλγαρίας, Βόριδα Γ', αλλά τα αποτελέσματα της συνάντησης δεν ήταν τα επιθυμητά. Ο τσάρος της Βουλγαρίας έθεσε ως βασική προϋπόθεση στις συνομιλίες την αναγνώριση εκ μέρους της Γιουγκοσλαβίας των δικαιωμάτων της «βουλγαρικής» μειονότητας στην Μακεδονία, στον πολιτιστικό και τον εκκλησιαστικό τομέα. Είναι φανερό πως η Βουλγαρία αποσκοπούσε στην μεταβολή των Συνθηκών ειρήνης όσον αφορά τα εδάφη. Ο Αλέξανδρος δεν ήταν διατεθειμένος να ενδώσει στις βουλγαρικές απαιτήσεις, τονίζοντας ότι η συνεργασία θα ήταν εφικτή μόνο αν η Βουλγαρία δεχόταν το υφιστάμενο status quo. Και αυτό, γιατί ο ίδιος θεωρούσε πως η αναγνώριση βουλγαρικής μειονότητας στη σερβική Μακεδονία θα οδηγούσε στην αναζωπύρωση του μίσους μεταξύ του βουλγαρικού και του σερβικού πληθυσμού της Μακεδονίας, γεγονός που θα είχε αντίκτυπο και στην ελληνική πραγματικότητα (Αλεξοπούλου-Γκλαβίνας-Πλουμίδης: 1996, σ. 187,189).

Στη συνέχεια, ο Αλέξανδρος συναντήθηκε στην Τουρκία με τον πρόεδρο της Τουρκίας, Κεμάλ Ατατούρκ. Και οι δύο είχαν την ίδια άποψη για την διατήρηση των

¹ Τιτουλέσκου Ν. Γεννήθηκε στις 4 Μαρτίου 1822 στην Κραϊόβα. Σπούδασε Νομική στο Παρίσι και το 1905 επέστρεψε στην Ρουμανία. Διετέλεσε Υπουργός Οικονομικών για περιορισμένα χρονικά διαστήματα (Ιούνιος 1917-Ιανουάριος 1918 και Ιούνιος 1920- Δεκέμβριος 1921). Υπήρξε εκπρόσωπος της Ρουμανίας στην ΚτΕ από το 1920 έως το 1936 και ανέλαβε πρεσβευτικά καθήκοντα σε διάφορες πρωτεύουσες της Ευρώπης. Τάσσεται υπέρ του συστήματος της συλλογικής ασφάλειας και των συμμαχιών. Αξίζει να αναφερθεί πως αξιόλογες ήταν οι ενέργειες του για την ανανέωση του Συμφώνου της Μικρής Αντάντ και πως κύριο μέλημά του ήταν η αποκατάσταση των σχέσεων της Ρουμανίας με την Σοβιετική Ένωση, η οποία πραγματοποιήθηκε το 1934. (Α.Τούντα-Φεργάδη: 2003, σ. 228-236).

υφιστάμενων εδαφικών συνόρων και είχαν την πεποίθηση ότι για να συμβεί αυτό έπρεπε να συνεργαστούν όλα τα βαλκανικά κράτη, ώστε να παραμείνει το υπάρχον εδαφικό status quo. Κοινή παραδοχή και των δύο πλευρών, υπήρξε η θέση πως για να λειτουργήσει ένας τέτοιος συνασπισμός θα έπρεπε να συμμετάσχει και η Βουλγαρία. Επίσης, συζήτησαν το ενδεχόμενο της υπογραφής συμφώνων της Τουρκίας με την Γιουγκοσλαβία και την Ρουμανία. (Πιτινέλης: 1948,σ. 169 &Κούμας: 2010, σ.188-189).

Εν συνεχεία, ο Αλέξανδρος συνάντησε τον Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών, Δημήτριο Μάξιμο, στην Κέρκυρα, τον ενημέρωσε για τις συνομιλίες που είχε με τους ηγέτες της Τουρκίας και της Βουλγαρίας, για τα αποτελέσματα αυτών των συναντήσεων και εξέφρασε την ικανοποίησή του για την υπογραφή του συμφώνου μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. [Το Ελληνο-Τουρκικό Σύμφωνο Φιλίας, Ουδετερότητας και Διαιτησίας, υπογράφηκε τον Οκτώβριο 1930 από τους Βενιζέλο και Ινονού(Βερέμης-Κολιόπουλος: 2006, σ.374).] Επίσης, είχαν πλήρη ταύτιση απόψεων όσον αφορά την μη τροποποίηση του εδαφικού καθεστώτος στα Βαλκάνια και την διατήρηση του status quo. (Πιτινέλης: 1948, 169-170 & Δάφνης:1974, σ. 243).

Οι ενέργειες που γίνονται καθιστούν σαφές πως η Γιουγκοσλαβία, η Τουρκία, η Ελλάδα και η Ρουμανία ήθελαν να συνεργαστούν, κάνοντας μια συμφωνία μεταξύ τους με σκοπό τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας στην περιοχή. Μόνο η Βουλγαρία δεν ήταν φιλικά διακείμενη σε μια διαβαλκανική συνεργασία (ο.π.).

Ο Τιτουλέσκου αναλαμβάνει για ακόμη μια φορά πιο ενεργό ρόλο και συναντάται στην Σόφια στις 12 Οκτωβρίου με τον πρωθυπουργό της Βουλγαρίας, Νικόλα Μουσάνωφ.² Ο Βούλγαρος πρωθυπουργός ζήτησε στην συνάντηση με Τιτουλέσκου την εφαρμογή όλων των διατάξεων της Συνθήκης του Νεϊγύ, που σήμαινε εδαφική έξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο (Παξιδαμοπούλου-Σταυρινού: 1997, σ.87). Ο Ρουμάνος υπουργός από την μεριά του απαίτησε από την Βουλγαρία να σεβαστεί πλήρως το εδαφικό status quo και να κάνει μια προσπάθεια προσέγγισης με τις άλλες βαλκανικές χώρες. Ο Τιτουλέσκου πίστευε ότι αν όλα τα βαλκανικά κράτη υπέγραφαν μεταξύ τους διμερή σύμφωνα συνεργασίας, η Βουλγαρία ίσως να αναγκαζόταν να κάνει το ίδιο για να μην βρεθεί απομονωμένη. (Κούμας:2010, σ. 191). Ο Ρουμάνος Υπουργός Εξωτερικών επισκέφθηκε και πάλι την Άγκυρα, όπου και έκανε γνωστή την πρόθεσή του να υπογραφούν σύμφωνα

² Ο Μουσάνωφ είχε σπουδάσει Νομική στην Γαλλία. Είχε ενταχθεί στο Δημοκρατικό κόμμα και την περίοδο που έγινε αρχηγός της κυβέρνησης επέβαλε μια δικτατορία υπό το μανδύα του κοινοβουλευτισμού. Εξαιτίας της πολιτικής του δράσης (είχε συμμαχήσει με την Μεγάλη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής ενάντια στο φασιστικό καθεστώς της Βουλγαρίας), θα καταδικαστεί, και θα πεθάνει στις φυλακές. Σε αυτήν την συνάντηση, η στάση της Βουλγαρίας μπορεί να χαρακτηριστεί πιο διαλλακτική (Α. Τούντα-Φεργάδη: 2003, σ. 228-236).

εγγυήσεως μεταξύ των τεσσάρων βαλκανικών κρατών. Το αποτέλεσμα αυτής της συνάντησης ήταν η σύναψη του Ρουμανο-Τουρκικού συμφώνου φιλίας μη επίθεσης, δικαστικού διακανονισμού και συνδιαλλαγής στις 17 Οκτωβρίου του 1933. (Campus: 1978, σ. 79).

Το διάστημα 19-23 Οκτωβρίου ο Τιτουλέσκου επισκέφθηκε την Αθήνα, όπου κατέστησε σαφές στην ελληνική κυβέρνηση ότι ήταν αναγκαίο να υπογραφεί ένα Βαλκανικό Σύμφωνο και να συμμετέχει σε αυτό και η Βουλγαρία, (Σβολόπουλος: ό.π.). Επισήμανε πως αν η Βουλγαρία επέμενε στην αρνητική στάση να μην συμμετάσχει, τα υπόλοιπα τέσσερα βαλκανικά κράτη έπρεπε είτε να συνάψουν ένα πολυμερές σύμφωνο, είτε τέσσερα διμερή σύμφωνα που θα αποτελούσαν διπλωματική εγγύηση των συνόρων τους (Σφέτας: 2011, σ. 67-68). Αυτό θα σήμαινε την διπλωματική εγγύηση των τεσσάρων βαλκανικών κρατών. Επίσης, ένα σημαντικό στοιχείο που πρότεινε ο Τιτουλέσκου, ήταν το να μετουσιωθεί αυτή η διπλωματική εγγύηση των συνόρων σε στρατιωτική συμφωνία, κάτι στο οποίο η Ελληνική κυβέρνηση δεν ήταν αρνητική (ο.π.). Όμως, υπό τον φόβο μήπως δυσανεσθθεί η Ιταλία λόγω της πρότασης Τιτουλέσκου και για εγγύηση των εξωτερικών βαλκανικών συνόρων, επιφυλάχθηκε να απαντήσει και ζήτησε χρόνο ώστε να έρθει σε συνεννόηση με την τουρκική κυβέρνηση. (Δάφνης: 1997, σ.243 & Πιτινέλης:1948, σ.192).

Η τουρκική κυβέρνηση ήθελε πάση θυσία την Βουλγαρία μέσα στην Βαλκανική συμφωνία και ήταν πρόθυμη να εξαντλήσει όλα τα διπλωματικά περιθώρια για να το καταφέρει. Εξαρχής εξέφρασε την αντίθεσή της να συμμετάσχει σε μία στρατιωτική συμφωνία που θα κατοχύρωνε τα εξωτερικά βαλκανικά σύνορα. (Κούμας: 2010, σ. 192-193). Και αυτό διότι η Τουρκία δεν ήθελε να κάνει καμία κίνηση που θα την έφερνε σε ανοιχτή σύγκρουση με κάποια από τις Μεγάλες Δυνάμεις ή με την Σοβιετική Ένωση και την Ιταλία. Οι τέσσερις βαλκανικές χώρες με τη πάροδο του χρόνου, άρχισαν να συμβιβάζονται με την υπογραφή ενός συμφώνου, χωρίς τη συμμετοχή της Βουλγαρίας (ο.π.).

Η μη συμμετοχή της Βουλγαρίας θα αποτελούσε αποσταθεροποιητικό παράγοντα και οι χώρες της βαλκανικής συμμαχίας το γνώριζαν, με αποτέλεσμα η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση προκειμένου να συμμετάσχει και η Βουλγαρία στην βαλκανική συνεργασία, να κάνει κάποιες οικονομικές παραχωρήσεις στη Βουλγαρία, όπως την παροχή διευκολύνσεων του βουλγαρικού εμπορίου προς την Αδριατική μέσω του γιουγκοσλαβικού εδάφους και τη συναίνεση στην κατασκευή της ρουμανοβουλγαρικής γέφυρας στον Δούναβη (Πιτινέλης: 1948, σ.175). Όμως η Γιουγκοσλαβία δεν δεχόταν, καθιστώντας το σαφές σε κάθε ευκαιρία, την αναγνώριση βουλγαρικής μειονότητας στην σερβική Μακεδονία, κάτι το οποίο, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ήταν το βασικό βουλγαρικό αίτημα. Η Βουλγαρία, είχε ήδη ενημερωθεί, πως αν αρνείτο να συνεργαστεί με τα υπόλοιπα

βαλκανικά κράτη, τα υπόλοιπα τέσσερα, θα προχωρούσαν στην υπογραφή τετραμερούς συμφώνου. Ο Μουσάνωφ πρότεινε στον Τιτουλέσκου να υπογράψουν ένα ρουμανοβουλγαρικό σύμφωνο μη επίθεσης, το οποίο απέρριψε ο Ρουμάνος Υπουργός Εξωτερικών διότι θεώρησε πως αυτό το σύμφωνο που πρότεινε η Βουλγαρία αποσκοπούσε στην διάσπαση της συνεννόησης ανάμεσα στα τέσσερα βαλκανικά κράτη. (ο.π.).

Η νέα αυτή πρόταση της Βουλγαρίας δημιούργησε ένα κύμα δυσπιστίας και αμφισβήτησης μήπως κάποια στιγμή η Γιουγκοσλαβία προχωρούσε σε μία μονομερή συμφωνία με την Βουλγαρία. Για τον λόγο αυτό, η Ελλάδα και η Τουρκία ήθελαν να επισπεύσουν τις διαδικασίες για την σύναψη ενός εγγυητικού συμφώνου. Ο Ρουσδή Αράς και ο Έλληνας ομόλογός του Μάξιμος, ήθελαν να υπογραφεί το συντομότερο δυνατόν το Βαλκανικό Σύμφωνο και να βολιδοσκοπήσουν την άποψη των Μεγάλων Δυνάμεων επί του θέματος. Επειδή γνώριζαν ότι οι διαπραγματεύσεις για την υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου θα ήταν αρκετά χρονοβόρες, πρότειναν να υπογραφεί ένα προσωρινό πρωτόκολλο το οποίο θα προέβλεπε ότι για όσο καιρό θα διαρκούσαν οι συζητήσεις και οι διεργασίες για το Βαλκανικό Σύμφωνο, η Ελλάδα, η Τουρκία, η Γιουγκοσλαβία και η Ρουμανία θα είχαν την υποχρέωση να μην προχωρήσουν σε καμία συζήτηση και διαπραγμάτευση με καμία άλλη βαλκανική χώρα προτού το ανακοινώσουν στις υπόλοιπες και να μην υπογραφεί καμία συμφωνία με άλλο κράτος, χωρίς την συναίνεση των υπολοίπων. Το πρωτόκολλο αυτό υπεγράφη στην Αθήνα μεταξύ Ελλάδος-Τουρκίας στις 24 Νοεμβρίου του 1933. (Δάφνης: 1997, σ. 244-245& Πιτινέλης: 1948, σ. 176-178).

Ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών, Ρουσδή Αράς, ευρισκόμενος στο Βελιγράδι, ανέφερε στον βασιλιά της Γιουγκοσλαβίας ,στον Κεμάλ Ατατούρκ και στον Έλληνα Υπουργό των Στρατιωτικών Γεώργιο Κονδύλη , πως οι δύο χώρες είχαν συμφωνήσει ότι θα ήταν προτιμότερο το σύμφωνο να περιλαμβάνει την εγγύηση όλων των ενδοβαλκανικών συνόρων, για να μην δημιουργηθεί η λανθασμένη εντύπωση ότι το σύμφωνο στρεφόταν κατά της Βουλγαρίας. Επιπλέον, όλοι συμφώνησαν να επισπεύσουν τις διαδικασίες για να υπογραφεί όσο το συντομότερο, το πενταμερές σύμφωνο, αλλά αν η Βουλγαρία στην επόμενη συνάντηση αρνείτο πάλι, τότε θα υπογραφόταν από τις υπόλοιπες τέσσερις βαλκανικές χώρες. Τα τέσσερα βαλκανικά κράτη είχαν την ίδια άποψη, το σύμφωνο έπρεπε να εγγυάται μόνο τα βαλκανικά σύνορα, ενώ για το αν η εγγύηση των συνόρων θα ήταν «διπλωματική» ή «στρατιωτική» θα το αποφάσιζαν μέσα από περαιτέρω συζητήσεις. (Κούμας: ό.π. σ.212-213). Αξίζει να σημειωθεί πως στο διάστημα της παραμονής του Αράς στο Βελιγράδι υπεγράφη τουρκογιουγκοσλαβικό σύμφωνο φιλίας και μη επιθέσεως στις 27 Νοεμβρίου 1933. (Campus: ό.π. ,σ.68). Αργότερα, ο πρεσβευτής της Βουλγαρίας στην Άγκυρα Νικόλα Αντονώφ, απάντησε πως η Βουλγαρία δεν ήταν διατεθειμένη να υπογράψει ένα σύμφωνο συνεννόησης με τα υπόλοιπα βαλκανικά

κράτη, και παράλληλα θεωρούσε ότι προσπαθούσαν να την απομονώσουν μέσω την υπογραφής του Βαλκανικού Συμφώνου. (εφ. Ακρόπολις, 27 Νοεμβρίου 1933, τίτλος άρθρου «*Η Βουλγαρία φοβείται την απομόνωσιν της υπό των βαλκανικών κρατών*»).

Ο Γιουγκοσλάβος ηγέτης έδειξε πόσο ήθελε την συμμετοχή της Βουλγαρίας στο Βαλκανικό Σύμφωνο, δηλώνοντας πρόθυμος να περιμένει μέχρι την τελευταία στιγμή την βουλγαρική απάντηση, ενώ αν η Βουλγαρία εξακολουθούσε να αρνείτο, τα τέσσερα βαλκανικά κράτη θα προχωρούσαν στην υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου. Η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση ήταν διατεθειμένη να προβεί σε οικονομικές παραχωρήσεις και εμπορικές συμφωνίες με σκοπό να πείσει την Βουλγαρία να συμμετάσχει στο Βαλκανικό Σύμφωνο. (Σβολόπουλος : ό.π, σ. 277). Η Βουλγαρία υπό την κυβέρνηση Μουσάνωφ, παρά τη συμμετοχή της σε όλες τις διαβαλκανικές συνδιασκέψεις, πέρα από τις ενστάσεις της σε θέματα εδαφικά και εμπορικά, έθεσε ζήτημα υπογραφής διμερών συμφωνιών για τις βουλγαρικές μειονότητες και δεν υπογράψε ούτε τα Πρωτόκολλα του Λονδίνου -1933-, για τον ορισμό επιτιθέμενου κράτους, ούτε το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934 (Σφέτας: 2011, σ. 129).

Στα τέλη του 1933 και μετά την αρνητική απάντηση της Βουλγαρίας -παρά τις αλληπάλληλες εκκλήσεις των υπόλοιπων Βαλκανικών κρατών για συμμετοχή της στο Βαλκανικό Σύμφωνο-, η Ελλάδα, η Τουρκία, η Γιουγκοσλαβία και η Ρουμανία ήταν έτοιμες να προχωρήσουν οριστικά στην υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου, με σκοπό την διατήρηση του εδαφικού καθεστώτος. Στις 12 Νοεμβρίου 1933 λαμβάνουν τέλος οι εργασίες της Βαλκανικής Διάσκεψης στη Θεσσαλονίκη, που άρχισε την 5η του μήνα. Προέδρευσε ο Α. Παπαναστασίου, πρωτεργάτης της βαλκανικής συνεννόησης, καθώς και παρατηρητές της ΚΤΕ και άλλων διεθνών οργανισμών. Στόχος της διάσκεψης η επίλυση των προβλημάτων που παρακώλυαν τις προσπάθειες για την υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου (Αλεξανδροπούλου-Πλουμίδης-Γκλαβίνας: 1996, σ. 188). Η ελληνική κυβέρνηση προσπαθώντας να επιδείξει φιλικές προθέσεις έναντι της Βουλγαρίας, προσφέρθηκε να παραχωρήσει στη Σόφια ελεύθερη ζώνη πρόσβασης στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Παρά τις υποχωρήσεις που προτίθεται να κάνει η Ελλάδα, η Βουλγαρία εξακολουθεί να διατηρεί τις αντιρρήσεις της για συνεργασία (ο.π.) Για την επικύρωση της απόφασης περί υπογραφής Βαλκανικού Συμφώνου, πρώτα έπρεπε να ενημερωθούν οι Μεγάλες Δυνάμεις.

1.2 Η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων και η σύναψη του Βαλκανικού Συμφώνου (1934).

Οι τέσσερις βαλκανικές χώρες που ήταν έτοιμες για τη υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου είχαν ως στόχο την αυτονομία τους και ζητούν να ξεφύγουν

από την κηδεμονία των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά σε καμία περίπτωση να συγκρουστούν μαζί τους. Ακόμη κι αν δεν ήταν σε αντικειμενική θέση τα κράτη αυτά, να συνεργαστούν μεταξύ τους με ειρηνική διάθεση για την ασφάλεια της περιοχής, τους ένωνε περισσότερο η δυσαρέσκειά τους απέναντι στη Δύση, και ο συγκαταβατικός τρόπος που αντιμετώπιζονταν, πάντα με γνώμονα τα συμφέροντα των Μ. Δυνάμεων (Michalopoulos: 1988, σ.152). Για αυτό τον λόγο αποφάσισαν να ενημερώσουν τις Δυνάμεις για την πρόθεσή τους να συνάψουν Βαλκανικό Σύμφωνο, μέσω του Έλληνα Υπουργού Εξωτερικών Μάξιμου, με την σύμφωνη γνώμη όλων των βαλκανικών κυβερνήσεων. (Σβολόπουλος: ό.π. ,σ. 272-273). Άλλωστε μια διαβαλκανική συμμαχία θα ήταν ικανή να εξαλείψει τις διαφορές μεταξύ των χωρών, δημιουργώντας πολιτική σταθερότητα και κατοχύρωση της ειρήνης στη περιοχή (Βερέμης- Κολιόπουλος:2006,σ. 374-375).

Η πρώτη συνάντηση του Μάξιμου έγινε στις 26 Δεκεμβρίου 1933 στο Παρίσι όπου συναντήθηκε με τον Γάλλο Υπουργό Εξωτερικών, Πολ Μπονκούρ. Τον ενημέρωσε για την πρόθεση της υπογραφής ενός Βαλκανικού συμφώνου μεταξύ Ελλάδος, Τουρκίας, Γιουγκοσλαβίας και Ρουμανίας. Η Γαλλία ήταν θετική σε αυτήν την προοπτική ,καθώς στο παρελθόν είχε κάνει ενέργειες για να δημιουργηθεί ένας βαλκανικός συνασπισμός. (Σβολόπουλος: ό.π., σ.273 & εφ. Καθημερινή «Θετική η στάσις της Γαλλίας εις την πρόθεσιν...Βαλκανικού Συμφώνου» , 13 Ιανουαρίου 1934). Και η Γαλλία επιθυμούσε την συμμετοχή της Βουλγαρίας στο Βαλκανικό Σύμφωνο ,αλλά αν αρνείτο την συμμετοχή της θα έπρεπε να συναφθεί ένα τετραμερές σύμφωνο, με σκοπό την εδαφική ακεραιότητα και εγγύηση στον βαλκανικό χώρο. Τα έτη 1930-1933, αποτελούν ορόσημο για την πορεία της διαβαλκανικής συμμαχίας, αφού θα συγκληθούν τέσσερις συνδιασκέψεις, στην Αθήνα το 1930, στην Κωνσταντινούπολη το 1931 και στο Βουκουρέστι το 1932. Όλες υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών (Σβολόπουλος: 2020,σ. 194). Οι προοπτικές που ανοίγονταν με την υπογραφή του Συμφώνου, υπερέκλυαν τις πολιτικές διαφορές.

Θα ακολουθήσει η συνάντηση με τον Ιταλό δικτάτορα, Μουσσολίνι και τον Υπουργό Εξωτερικών της Ιταλίας Σούβιτς τον Ιανουάριο του 1934. Ο Μάξιμος τους ενημέρωσε για την πρόθεση σύναψης Βαλκανικού Συμφώνου και τους διαβεβαίωσε πως το Σύμφωνο θα εγγυάτο μόνο το ενδοβαλκανικό status quo. Ο Μουσολίνι δεν εξέφρασε καμία αντίρρηση επί του θέματος. Το μόνο για το οποίο ήθελε να ενημερωθεί ήταν για το αν ετίθετο θέμα προσχώρησης της Αλβανίας σε αυτό. Ο Μάξιμος τον διαβεβαίωσε ότι δεν επρόκειτο να συμβεί κάτι τέτοιο. (Πιτινέλης: ό.π. , σ.180-181& Σβολόπουλος, ό.π., σ.274-275). Ο ιταλικός τύπος μάλιστα εξήρε την ελληνική εξωτερική πολιτική και την ελληνοϊταλική φιλία, η ιταλική εφημερίδα «Τριμπούνα» γράφει σε κύριο άρθρο της : « Η εσωτερική ηρεμία αποτελεί θεμελιώδη όρον όλης της εξωτερικής αυτής πολιτικής» και « Η σταθερότης και η ευημερία της Ελλάδος εις την Βαλκανικήν και την Ανατολικήν Μεσόγειον συμφέρουν και αυτούς και τους γείτονές της» και το μεταφέρουν στην Ελλάδα οι εφημερίδες, Καθημερινή, 5 Ιανουαρίου 1934 & εφ. Ελεύθερο Βήμα,9 Ιανουαρίου 1934. Όμως, δύο εβδομάδες αργότερα, η Ιταλία μέσω της πρεσβείας της στην Αθήνα εξέφρασε την δυσαρέσκειά της για το Βαλκανικό Σύμφωνο ,το οποίο θεωρούσε ότι στρεφόταν κατά της Ιταλίας, καθότι θα συμμετείχαν και δύο

μέλη της Μικρής Αντάντ. (Κούμας: ό.π. σ.217). Ο ελληνικός Τύπος θα γράψει για τη στάση της Ιταλίας: « Ο κ. Μάξιμος κατά την πρόσφατον επίσκεψίν του εν Ρώμη κατώρθωσε να επιτύχη την επιδοκιμασία της δι'έν τοιούτον σύμφωνον...Αλλ'ο ίδιος δεν εξήτησεν την επιδοκιμασίαν ή όχι της Ιταλίας, αλλ'αρκέσθη απλώς εις το να εκθέση τον χαρακτήρα του εν λόγω συμφώνου. Η Ιταλία συνεπώς ουδαμώς επεδοκίμασεν ένα σύμφωνον, του οποίου μεταξύ άλλων, δε γνωρίζει επακριβώς ουδ'αυτό»(εφ. Ελεύθερο Βήμα, φ. 30 Ιανουαρίου 1934). Παρά την συγκατάνευση του ο Μουσσολίνι, θα αντιδράσει στην υπογραφή του Συμφώνου υπογράφοντας το Μάρτιο 1934 τα «Πρωτόκολλα της Ρώμης», με την Αυστρία και την Ουγγαρία, με στόχο τη συνεργασία των τριών χωρών (Σφέτας: 2012,σ. 135). Ουσιαστικός λόγος που ο Μουσσολίνι δεν εξέφρασε άμεσα αντιρρήσεις, ήταν διότι ήθελε η Βουλγαρία να μείνει μόνη και απομονωμένη, με σκοπό να προσεταιριστεί έπειτα πιο εύκολα από την Ιταλία (ο.π.). Κάτι που θα συμβεί μετά την υπογραφή του Συμφώνου, κατέχοντας μάλιστα το στίγμα μιας «δυννητικά επιτιθέμενης χώρας». Η διεθνής της απομόνωση και η κυβερνητική δυσλειτουργία θα οδηγήσουν τη χώρα στο στρατιωτικό πραξικόπημα της 19^{ης} Μαΐου 1934, όπου μέσα από μια σειρά εσωτερικών αναταραχών θα προσχωρήσει το 1935, στον Άξονα (Σφέτας, ο.π., σ.135).

Τελευταίος σταθμός στην περιοδεία του Μάξιμου, το 1933, ήταν το Λονδίνο όπου συναντήθηκε με τον Βρετανό πρωθυπουργό Ράμσεϊ Μακντόναλντ και τον Βρετανό Υπουργό Εξωτερικών Σερ Τζων Σάιμον στις 11 Ιανουαρίου. Τους ενημέρωσε για το σχέδιο δημιουργίας του επικείμενου Βαλκανικού Συμφώνου και αν και το Λονδίνο αρχικά το ενέκρινε, ζήτησε να εξαντληθεί κάθε προσπάθεια για να συμμετάσχει και η Βουλγαρία και προτίμησε να κρατήσει στάση ουδετερότητας (Πιπινέλης:ό.π. , σ.181& Δάφνης: ό.π. , σ.246). Θετική ήταν η εντύπωση που αποκόμισε η Ελλάδα , από τις συζητήσεις με το Λονδίνο επί του Βαλκανικού Συμφώνου. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο Μάξιμος μετά τις συζητήσεις με τους Βρετανούς ομολόγους του «.....τόσον ο κ. Μακντόναλδ όσον και ο σερ Τζών Σάϊμον επεδοκίμασαν εγκαρδίως τας προσπάθειας προς σταθεροποίησιν της ειρήνης εν τοις Βαλκανίοις....» (εφ. Καθημερινή «Μακντόναλδ και σερ Σάιμον επεδοκίμασαν εγκαρδίως...εδήλωσεν ο...Μάξιμος», 13 Ιανουαρίου 1934). Όμως λίγες μέρες αργότερα, ο Βρετανός πρέσβης στην Αθήνα Ουοτερλόου, ζήτησε μέσω διαβήματός του, να αναβληθεί για λίγο η υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου, έως ότου επιλυθούν οι ελληνοβουλγαρικές εκκρεμότητες. (Πιπινέλης: ό.π., σ. 181-182). Η Βρετανία αν και θετική σε γενικές γραμμές στην δημιουργία Βαλκανικού Συμφώνου, θεωρούσε πως η μη συμμετοχή της Βουλγαρίας σε αυτό θα μεγαλοποιούσε τις διαφορές ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη, διαλύοντας μακροπρόθεσμα την Βαλκανική Συμφωνία των τεσσάρων βαλκανικών χωρών. (Σβολόπουλος, ό.π.σ. 275). Ο Μάξιμος δεν επισκέφθηκε την Σοβιετική Ένωση και την Γερμανία κρίνοντας πως, προς το παρόν ,δεν επηρέαζαν άμεσα τα Βαλκανικά κράτη. Οι δύο χώρες όμως είχαν εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις για το Βαλκανικό Σύμφωνο. Η μεν Σοβιετική Ένωση ήταν υπέρ της υπογραφής του Συμφώνου, γιατί θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της. Η σοβιετική υποστήριξη στο Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934 είχε ως στόχο τη διατήρηση του εδαφικού καθεστώτος και την ανάσχεση της γερμανικής και βουλγαρικής αναθεωρητικής πολιτικής. Η Μόσχα θεωρούσε τη συνεργασία Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας, Ρουμανίας και Τουρκίας ως

ένα δίκτυο προστασίας που εξασφάλιζε τη σταθερότητα στην περιοχή. Έτσι, το Σύμφωνο εντασσόταν απόλυτα στη σοβιετική στρατηγική της «συλλογικής ασφάλειας» για την αποτροπή συγκρούσεων στην Ευρώπη κατά τη δεκαετία του 1930. Η δε Γερμανία, παρόλο που δεν την ευνοούσε η υπογραφή Βαλκανικού Συμφώνου διότι κάτι τέτοιο θα δυσκόλευε την είσοδο της στον Βαλκανικό χώρο, διεμήνυσε προς όλες τις επιμέρους πρεσβείες πως δεν ενδιαφερόταν, τουλάχιστον αυτήν την χρονική περίοδο, για τις βαλκανικές πολιτικές εξελίξεις και θα διατηρούσε στάση ουδετερότητας. (Κούμας, :2020 ,σ.37-40).

Το 1934 ο Μάξιμος υπέβαλε ένα προσχέδιο του Βαλκανικού Συμφώνου το οποίο βασίστηκε στις απόψεις των βαλκανικών κρατών όπως είχαν διατυπωθεί. Το προσχέδιο ήταν σύντομο και απαρτιζόταν από το προοίμιο και τρία άρθρα. Στο προοίμιο αναφέρονταν τα βασικά κίνητρα των χωρών που συμμετείχαν, δηλαδή η κατοχύρωση της ειρήνης στα Βαλκάνια, η διασφάλιση του σεβασμού των συμβατικών υποχρεώσεων και τέλος η διατήρηση του υφιστάμενου εδαφικού καθεστώτος. Ακολουθούσαν τρία άρθρα τα οποία, τα οποία προέβλεπαν την αμοιβαία εγγύηση των βαλκανικών συνόρων (άρθρο 1), την υποχρέωση των συμβαλλόμενων να μην προβούν σε καμία πολιτική πράξη με κάποιο άλλο βαλκανικό κράτος χωρίς την προηγούμενη συνεννόηση με τα συμβαλλόμενα μέρη (άρθρο 2) και τέλος ότι η προσχώρηση άλλου βαλκανικού κράτους θα υπόκειτο στην εξέταση από τις συμβαλλόμενες χώρες. (Σβολόπουλος: ό.π., σ.284& Κούμας, ό.π. σ.220). Η Γιουγκοσλαβία και η Ρουμανία δέχτηκαν τις διατάξεις αυτού του προσχεδίου. Η πρώτη αντίδραση σε αυτό, προήλθε από την τουρκική κυβέρνηση, στις αρχές του Ιανουαρίου του 1934, όπου η Τουρκία επιθυμούσε να υπάρξει μια τροποποίηση στην διατύπωση της διάταξης που αφορούσε στην προσχώρηση κάποιου άλλου βαλκανικού κράτους στο Σύμφωνο, με σκοπό να γίνει πιο ελκυστική για τον προσεταιρισμό της Βουλγαρίας. (Κούμας, ό.π. ,σ.221). Η ελληνική πλευρά συμφώνησε με την παρατήρηση της Τουρκίας και αναδιατύπωσε την διάταξη ως εξής: «.....το σύμφωνον θα έμενεν ανοικτόν δια την υπογραφήν της Βουλγαρίας επί 6 μήνας μεθ'ο θα ίσχυεν η γενική ρήτρα περί προσχωρήσεων άλλων βαλκανικών δυνάμεων του άρθρου 3 του σχεδίου...». (ο.π.). Επιπλέον η Τουρκία επέμενε ότι έπρεπε να αποκλεισθούν από την εγγύηση των συνόρων τα αλβανικά σύνορα, για να μην δυσανεστηθεί η Ιταλία. Άλλωστε ο ελληνοτουρκικός αμυντικός άξονας, που επισφραγίστηκε το Σεπτέμβριο 1933 στην Άγκυρα, με την υπογραφή ενός Συμφώνου Εγγυήσεων, εκτός από προάγγελος της βαλκανικής συνεννόησης, είχε το ρόλο αναχώματος στην επεκτατική πολιτική της φασιστικής Ιταλίας (Αλεξανδροπούλου-Πλουμίδης-Γκλαβίνας: 1996,σ.276). Για τη επίλυση του προβλήματος που μπορεί να τις έφερναν σε σύγκρουση με την Ιταλία, Αθήνα και Άγκυρα αποφάσισαν το ελληνικό σχέδιο να παραμείνει αμετάβλητο και να συναφθεί μια μυστική επιστολή, η οποία θα διαβεβαίωνε ότι στην εγγύηση δεν θα περιλαμβάνονταν τα αλβανικά σύνορα. (Πιπινέλης: ό.π.,σ. 186-187& Κούμας: ό.π., σ.221).

Αντιθέτως, η Γιουγκοσλαβία και η Ρουμανία, δεν ήταν σύμφωνες με τον αποκλεισμό των αλβανικών συνόρων από το εγγυητικό σύμφωνο. Επίσης, ενώ η Γιουγκοσλαβία είχε αποδεχθεί το προσχέδιο από τον Μάξιμο, τώρα πρόβαλε την επιθυμία και για στρατιωτική επέκταση της εγγύησης μέσω της υπογραφής

στρατιωτικών συμφώνων, τονίζοντας ότι αν δεν γινόταν αυτό, το Σύμφωνο δεν θα είχε καμία αξία για την Γιουγκοσλαβία. (Πιπινέλης: ό.π.,σ. 186). Ο Τιτουλέσκου συμφώνησε απόλυτα με τα παραπάνω ζητήματα που έθεσε η Γιουγκοσλαβία (Κούμας: ό.π.,σ. 222). Η Γιουγκοσλαβία και η Ρουμανία ήθελαν το Σύμφωνο να περιλαμβάνει όλα τα ενδοβαλκανικά σύνορα και να υπογραφούν και στρατιωτικά σύμφωνα. Και αυτό γιατί θεωρούσαν πως έτσι θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν όχι μόνο τυχόν ενδοβαλκανικούς κινδύνους, αλλά τόσο την ιταλική όσο και την σοβιετική απειλή. Αντίθετη στις ανωτέρω απαιτήσεις Ρουμανίας και Γιουγκοσλαβίας ήταν η Τουρκία που επέμενε πως έπρεπε τα αλβανικά σύνορα να αποκλειστούν από την εγγύηση. Όσον αφορά στη σύναψη στρατιωτικών συμφώνων ήταν καθόλα αρνητική, καθώς φοβόταν πως αν η Σοβιετική Ένωση επιτίθετο εναντίον της Ρουμανίας, η χώρα θα ερχόταν σε πολεμική σύγκρουση με την Σοβιετική Ένωση, χωρίς να το θέλει. (Πιπινέλης: ό.π., σ.187 & Κούμας, ό.π., σ. 223).

Σε νέες συνομιλίες τον Ιανουάριο, η Γιουγκοσλαβία τόνισε για μία ακόμη φορά πως η εγγύηση πρέπει να συμπεριλαμβάνει και τα αλβανικά σύνορα. Επίσης, είναι η πρώτη φορά που αποζητά την καθυστέρηση της υπογραφής του βαλκανικού συμφώνου για τρεις μήνες με σκοπό να εξεταστεί εκ νέου η δυνατότητα της συμμετοχής σε αυτό της Αλβανίας και της Βουλγαρίας. Ο Τιτουλέσκου κατηγόρησε τη Γιουγκοσλαβία ότι εκδήλωνε τάσεις ανεξαρτησίας στην πολιτική της και επέμενε να συναφθεί το σύμφωνο όσο το δυνατόν πιο γρήγορα, με ή χωρίς τη συμμετοχή της Βουλγαρίας. Για αυτό και πρότεινε οι τέσσερις υπουργοί Εξωτερικών να συναντηθούν στις αρχές Φεβρουαρίου στο Βελιγράδι, με σκοπό να επιταχυνθεί η υπογραφή του Συμφώνου. Ο Τύπος θα γράψει για αυτό: «.....δεν κατορθώθη πλήρης συνεννόησής δια την σύναψιν του βαλκανικού συμφώνου. Αι αξιώσεις της Γιουγκοσλαβίας...». (εφ. Ελεύθερο βήμα «Αι αξιώσεις της Γιουγκοσλαβίας...» ,25 Ιανουαρίου 1934). Η Γιουγκοσλαβία απέβλεπε στο να μειωθεί μέσω του Βαλκανικού Συμφώνου, τυχόν επιρροή της Ιταλίας στην Ελλάδα (Σφέτας:2011,σ.69).

Ο Τιτουλέσκου ανέλαβε να ενημερώσει την ελληνική κυβέρνηση για τα τεκταινόμενα, προσδοκώντας να βρεθεί μια λύση για τα αλβανικά σύνορα και στο ζήτημα των στρατιωτικών συμφώνων. Τότε, ο Μάξιμος πρότεινε να διατυπωθεί μια πρόταση όπου θα οριζόταν ότι η εγγύηση δεν θα ίσχυε για τα αλβανικά σύνορα, εκτός αν η Αλβανία προέβαινε σε ενέργεια που θα είχε ως αποτέλεσμα την μεταβολή του υφιστάμενου συνοριακού καθεστώτος. Η πρόταση του Έλληνα υπουργού έγινε αποδεκτή και από τις τρεις βαλκανικές κυβερνήσεις. (Κούμας: ό.π., σ.225). Σχετικά με την στρατιωτική εγγύηση και την σύναψη στρατιωτικών συμφώνων, συμφωνήθηκε αυτό να εξεταστεί σε περαιτέρω διαπραγματεύσεις και όχι στον παρόντα χρόνο.

Στην νέα συνάντηση τον Ιανουάριο Βόριδα και Μουσάνωφ με τον Κάρολο και τον Τιτουλέσκου, ο Ρουμάνος Υπουργός ενημέρωσε τον Έλληνα πρεσβευτή στο Βουκουρέστι, Κωνσταντίνο Κόλλα, ότι απορρίφθηκε από τον Μουσάνωφ η ρουμανική πρόσκληση για προσχώρηση στο Βαλκανικό Σύμφωνο. Ο Μουσάνωφ δήλωσε πως «....είναι σύμφωνος και αυτός ως προς την ειρήνευσιν και φιλικήν διαβίωσιν εν τοις Βαλκανίοις, αλλ'ότι έχει διάφορον γνώμην ως προς τα μέσα της

επιτεύξεως του σκοπού τούτου, προσθέσας ότι η Βουλγαρία επιδιώκει πολιτικήν ειρήνης και συνεννοήσεως μεθ' όλων των Κρατών, και προπαντός μετά των γειτόνων της, και ότι ουδένα επιθετικόν σκοπόν τρέφει προς οιονδήποτε. Ωστόσο, δεν δύναται να παραιτηθή των δικαιωμάτων, τα οποία της παρέχει η Κοινωνία των Εθνών». (Ι.Α.Υ.Ε., 1934, Κωνσταντίνος Κόλλας προς ΥΠΕΞ, Βουκουρέστι 31 Ιανουαρίου 1934, αρ. εγγ. 175, εμπιστευτικό). Επιπλέον, ο Βούλγαρος πρωθυπουργός για να αποδείξει τις ειρηνικές του διαθέσεις, δήλωσε πρόθυμος να αφήσει στην άκρη τα ελληνοβουλγαρικά εκκρεμή ζητήματα και πρότεινε ο ίδιος στον Τιτουλέσκου να συναφθούν διμερή σύμφωνα μη επίθεσης με τα βαλκανικά κράτη, ως ένδειξη καλής θέλησης. (ο.π.). Η πρόταση της Βουλγαρίας για διμερείς συμφωνίες με τους βαλκανικούς γείτονες, ήταν «ανελικρινής», αφού έγινε γιατί είχε αρχίσει να καταλαβαίνει πως με την υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου θα απομονωνόταν και θα ήταν περικυκλωμένη από τα υπόλοιπα τέσσερα βαλκανικά κράτη. Επίσης, διαπίστωνε πως οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν θα παρέμβαιναν σε καμία περίπτωση για να ματαιώσουν την υπογραφή του Συμφώνου (Δορδανάς: 2012, σ. 124).

Επιβεβαιώθηκε έτσι ότι η Βουλγαρία δεν θα συμμετείχε στην υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου, καθώς δεν δεχόταν σε καμία περίπτωση το εδαφικό status quo των Βαλκανίων. Επιδίωκε αντιθέτως την ειρηνική αναθεώρηση των Συνθηκών μέσω του άρθρου 19 του χάρτη της ΚτΕ. Έτσι, στις 3 Φεβρουαρίου του 1934 οι τέσσερις Υπουργοί Εξωτερικών συναντήθηκαν και συμφώνησαν στο τελικό κείμενο του Συμφώνου, το οποίο μονογραφήθηκε την επόμενη. Δεν είχε αλλαγές επί της ουσίας από το προσχέδιο που είχε παρουσιάσει ο Μάξιμος τον Δεκέμβριο, παρά μόνο την επισύναψη ενός μυστικού πρωτοκόλλου, οι όροι του οποίου μαθεύτηκαν αργότερα. (Σβολόπουλος, ό.π. σ. 285-286). Σύμφωνα με το πρώτο άρθρο του πρωτοκόλλου, οι τέσσερις υπουργοί Εξωτερικών, υιοθέτησαν τον ορισμό των Πρωτοκόλλων του Λονδίνου περί προσδιορισμού του επιτιθέμενου για να καθοριστεί με ακρίβεια το πότε ένα κράτος θα θεωρείτο επιτιθέμενο. Το δεύτερο και το τρίτο άρθρο προέβλεπαν ότι το Σύμφωνο θα ίσχυε και σε περίπτωση που μια εξωβαλκανική δύναμη μαζί με μια βαλκανική δύναμη θα λάμβανε μέρος στην επίθεση ενός από τα συμβαλλόμενα κράτη, αλλά διευκρινίστηκε ξεκάθαρα ότι το Σύμφωνο θα ίσχυε ολοκληρωτικά κατά του βαλκανικού κράτους. Σύμφωνα με το τέταρτο άρθρο, οι τέσσερις σύμμαχοι υποχρεούνταν να συνάψουν σε διάστημα έξι μηνών τις κατάλληλες συμβάσεις για την εφαρμογή του Συμφώνου. Επιπλέον, με το πέμπτο και το έκτο άρθρο, τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύτηκαν να σέβονται τις υποχρεώσεις των μελών τους. Με το έβδομο άρθρο, αν μία από τις συμβαλλόμενες χώρες εξαπέλυε επίθεση εναντίον της άλλης, τότε οι υποχρεώσεις των υπόλοιπων μελών θα έπαυαν να ισχύουν έναντι του επιτιθέμενου αυτού κράτους. Τέλος, στο όγδοο άρθρο, προβλεπόταν η διατήρηση του εδαφικού καθεστώτος των Βαλκανίων και η χρονική διάρκεια του Συμφώνου που θα ήταν διετής, με δυνατότητα ανανέωσης (League of Nations, Pact of Balkan Entente, LNTS153/1934, άρθ.1). Αν μετά τα δύο έτη δεν καταγγελλόταν από κάποιο από τα συμβαλλόμενα μέλη θα ανανεωνόταν αυτόματα για πέντε έτη και έπειτα για επτά. (Σβολόπουλος :ό.π., σ.286). Το πρωτόκολλο αποτέλεσε έναν συμβιβασμό αντικρουόμενων απόψεων, με σκοπό να αποφευχθεί το ναυάγιο των συνομιλιών. Ήταν περισσότερο από φανερό ότι το δεύτερο και το τρίτο άρθρο λειτουργούσαν υπέρ της Γιουγκλοσλαβίας και της

Ρουμανίας, καθώς αντιμετώπιζαν τον ιταλικό και τον σοβιετικό κίνδυνο αντίστοιχα. Αντιθέτως, ήταν «εις βάρος» της Ελλάδος και της Τουρκίας, που θα αναγκάζονταν να εμπλακούν σε μια εμπόλεμη κατάσταση με κάποια από τις Μεγάλες Δυνάμεις για να προστατεύσουν το βαλκανικό κράτος που θα δεχόταν επίθεση (ο.π.)

Οι τέσσερις χώρες που θα υπέγραφαν το Βαλκανικό Σύμφωνο ήταν πρόθυμες να υπογράψουν διμερή σύμφωνα μη επίθεσης με την Βουλγαρία, στο πρότυπο των Πρωτοκόλλων του Λονδίνου. Η βουλγαρική κυβέρνηση και συγκεκριμένα ο Μουσάνωφ, δεν ήταν πρόθυμοι να υπογράψουν το Βαλκανικό Σύμφωνο. Η άρνηση της Βουλγαρίας να υπογράψει το Σύμφωνο, είχε ως αποτέλεσμα η χώρα να βρεθεί απομονωμένη και με το στίγμα της δυνητικά επιτιθέμενης χώρας. Λίγο πριν την υπογραφή του Συμφώνου, η Τουρκία με τον Ρουσδή Αράς, έπειτα από απαίτηση του Ρώσου Υπουργού Εξωτερικών Λιτβίνωφ, ζήτησε την επισύναψη ενός πρωτοκόλλου στο Σύμφωνο, σύμφωνα με το οποίο η Τουρκία θα παρέμενε ουδέτερη σε περίπτωση που η Σοβιετική Ένωση συμμετείχε σε κάποια σύρραξη. Οι υπόλοιπες χώρες δέχτηκαν το τουρκικό αίτημα διότι θεωρούσαν πως δεν επηρέαζε άμεσα την υπογραφή του Συμφώνου (Δορδανάς, ο.π.).

Ύστερα από την διευθέτηση αυτού του ζητήματος, το Βαλκανικό Σύμφωνο υπεγράφη με κάθε επισημότητα στις 9 Φεβρουαρίου του 1934 στην Αίθουσα της Ακαδημίας Αθηνών (No3514: Pact d entente balkanique, 1/10/1934). Υπήρξε αποτέλεσμα επίπονων διαπραγματεύσεων και έξω από την αίθουσα των υπογραφών, υπήρχε μπάντα που παίανιζε και λαϊκός ενθουσιασμός (Αλεξανδροπούλου-Πλουμίδης- Γκλαβίνα: 1996, σ. 278). Σύμφωνα με τα υπογραφέντα οι τέσσερις χώρες «εγγυώνταν αμοιβαίως όλων των βαλκανικών συνόρων» και παρέμενε ανοικτή η δυνατότητα ένταξης σε αυτό όποιου άλλου βαλκανικού κράτους το επιθυμήσει στο μέλλον (ο.π.). Ο ελληνικός Τύπος χαρακτήρισε την υπογραφή του Συμφώνου ως τεράστια επιτυχία, που παγίωνε το εδαφικό status quo και το ειρηνικό καθεστώς στα Βαλκάνια, με μόνιμη και ειρηνική συνεργασία μεταξύ των Βαλκανικών λαών. Οι Έλληνες χάρηκαν με αυτήν την εξέλιξη και επευφημούσαν τους Τιτουλέσκου, Ρουσδή Αράς και Γιέφτιτς. (εφ. Καθημερινή «Υπεγράφη εχθές το Βαλκανικόν Σύμφωνον ειρήνης», 10 Φεβρουαρίου 1934).

1.3. Αντιδράσεις στο εσωτερικό της Ελλάδας από την υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου. Η υπογραφή των στρατιωτικών συμφωνιών της 5ης Ιουνίου 1934

Το Βαλκανικό Σύμφωνο προκάλεσε μεγάλες αντιδράσεις σε μεγάλο τμήμα του πολιτικού κόσμου της Ελλάδος. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ήταν εξ αρχής αντίθετος με το Σύμφωνο και τους όρους του. Υπήρξε αντίθετος με την πρωτοβουλία της κυβέρνησης, προειδοποιώντας πως η ένταξη της Ελλάδας σε πολυμερείς συμφωνίες, είναι άστοχη και ασύμφορη. Επισήμανε πως για κανένα λόγο δεν έπρεπε η χώρα να προχωρήσει στην υπογραφή του Συμφώνου, χωρίς την προηγούμενη έγκριση και επικύρωση αυτού από τις Μεγάλες Δυνάμεις (Βερέμης-Κολιόπουλος: 2006, σ. 376). Ίσως η αντίδραση του Βενιζέλου μοιάζει οξύμωρη, αφού υπήρξε υποστηρικτής του οράματος του Παπαναστασίου για μια βαλκανική

ένωση που θα διευκόλυνε μια μελλοντική ευρωπαϊκή ενοποίηση των κρατών, ήδη από το 1928. Όχι μόνο υποστήριζε μια δυνητική συνεργασία, αλλά ενίσχυσε τον Παπαναστασίου ηθικά και οικονομικά (Αρχείο Βενιζέλου, Μουσείο Μπενάκη, φακ. 054-49). Ο Βενιζέλος μάλιστα, δε θα διστάσει να προεδρεύσει της δεύτερης συνδιάσκεψης για μια μελλοντική ένωση στο πρότυπο των ελβετικών καντονιών, παρά τη χλιαρή αντίδραση των ευρωπαϊκών δυνάμεων (Αρχείο Βενιζέλου, ο.π.) Όμως ο Βενιζέλος ρεαλιστής ως πολιτικός, αναγνωρίζει πως οι αγεφύρωτες διαφορές Ελλάδας-Τουρκίας είναι αυτές που πρέπει να γεφυρωθούν, σε μια συμφιλιωτική πολιτική ειρήνευσης στην περιοχή. Είναι λόγω της διπλωματικής του διορατικότητας, που γνωρίζει καλά πως τα παραδοσιακά ανταγωνιστικά δίδυμα στα Βαλκάνια, είναι δύσκολο να βρουν κοινούς ειρηνευτικούς κώδικες.(Αρχείο Βενιζέλου, ο.π., ενημέρωση Παπαναστασίου προς Βενιζέλο, 6-11-1929).

Από το 1933,όταν ο Βενιζέλος πληροφορήθηκε τα σχέδια του Τιτουλέσκου, είχε συμβουλευσει τον Μάξιμο να μην υπογράψει ένα σύμφωνο στο οποίο δεν θα συμμετείχε η Βουλγαρία, διότι υπήρχε ο κίνδυνος να διαταραχθούν οι ελληνοϊταλικές σχέσεις. (Δάφνης: ό.π. , σ.243). Τον Ιανουάριο του 1934,όταν το Βαλκανικό Σύμφωνο είχε μπει στην τελική ευθεία προς υπογραφή, η Ελληνική κυβέρνηση συγκάλεσε σε σύσκεψη όλους τους πολιτικούς αρχηγούς να τους ενημερώσει για το Σύμφωνο. Στην σύσκεψη αυτή συμμετείχαν ο υπουργός Εξωτερικών Μάξιμος, ο Υπουργός Στρατιωτικών Κονδύλης, ο αρχηγός του Προοδευτικού κόμματος Καφαντάρης, ο αρχηγός του Εργατικού-Αγροτικού Κόμματος Παπαναστασίου, ο αρχηγός του Συντηρητικού Δημοκρατικού κόμματος Μιχαλακόπουλος και ο αρχηγός του Κόμματος των Ελευθεροφρόνων Μεταξάς. (Μαρκεζίνης:1966, 99). Στην συνάντηση, ο Μάξιμος προσπάθησε να πείσει τους παρευρισκόμενους ότι το Βαλκανικό Σύμφωνο θα ήταν ανώδυνο για την Ελλάδα, αποκρύπτοντας όμως την υπογραφή του μυστικού πρωτοκόλλου. (Δάφνης, ό.π. , σ.247) . Ο Μάξιμος αντιμετωπίζοντας παράλληλα τη δυσφορία Αγγλίας και Ιταλίας, δηλώνει πως το σύμφωνο: *«εν ουδεμία περιπτώσει η Ελλάς... να αχθή εις πόλεμον με οιανδήποτε των Μ. Δυνάμεων»* (εφ. Ελεύθερο Βήμα «Το Βαλκανικόν Σύμφωνον δημιουργεί δυσκολίας...», 15 Μαρτίου 1934). Οι αρχηγοί των κομμάτων όχι μόνο δεν καθησυχάστηκαν, αλλά ζήτησαν από την κυβέρνηση να αναβάλλει την υπογραφή του Συμφώνου και την έναρξη νέων συζητήσεων ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη (Βερέμης-Κολιόπουλος: 2006,σ. 377). Ο Μεταξάς μάλιστα υποστήριξε την αρνητική του στάση λέγοντας τα εξής: *«....δεν εγκρίνω Ελλάς εισέλθη συμμαχίας, και ότι σύμφωνον άγει προς Συμμαχίας. Και ότι αναμφιβόλως θα δυσαρεστηθή Ιταλίαν. Ως διόρθωσιν επρότεινα να τεθή όρος κατά τον οποίον η Ελλάς, δεχόμενη το Σύμφωνον,δεν θα μετάσχη εις ενεργείας κατά των ναυτικών Μεσογειακών δυνάμεων, συνεπώς δεν θα μετάσχη εις ενέργειαν κατά της Ιταλίας»*. (Μεταξάς: 1951, σ.81).

Μετά την υπογραφή του Συμφώνου, ο Βενιζέλος υπέβαλε πρόταση σύγκλισης σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών προκειμένου να συζητηθούν διεξοδικά οι κυβερνητικές πρωτοβουλίες όσον αφορά την εξωτερική πολιτική της χώρας. (Δάφνης: ό.π. , σ.248-249). Η κυβέρνηση Τσαλδάρη κάλεσε στο Υπουργείο Εξωτερικών σε σύσκεψη τους πολιτικούς αρχηγούς των κομμάτων στις 26 Φεβρουαρίου(Βερέμης-Κολιόπουλος, ο.π.). Ο Μάξιμος ανέγνωσε μια έκθεση ,που

περιείχε κυβερνητικές απόψεις επί του υπογραφέντος Συμφώνου. Γνωρίζοντας ότι οι περισσότερες αντιδράσεις είχαν να κάνουν με το ενδεχόμενο σύγκρουσης της χώρας με την Ιταλία, ο Μάξιμος προσπάθησε να αποδείξει ότι οι στενοί δεσμοί με την Ιταλία δεν θα ωφελούσαν την Ελλάδα, και ότι η Ελληνική κυβέρνηση προχώρησε στην συνολολόγηση του Συμφώνου έχοντας την έγκριση των Μεγάλων Δυνάμεων. Τέλος, προσπάθησε να μειώσει την σημασία των στρατιωτικών υποχρεώσεων του Συμφώνου, αφού κάτι τέτοιο θα αποτελούσε την έσχατη λύση. (Κούμας : 2020, σ. 57 & Παπαστράτης:2009,σ.412).

Παρά τις εισηγήσεις του Μάξιμου, οι ενστάσεις των πολιτικών αρχηγών αυξάνονταν. Ο Βενιζέλος υποστήριζε ότι με την υπογραφή του Συμφώνου η Ελλάδα εγκατέλειπε μία από τις βασικές αρχές της εξωτερικής της πολιτικής, που ήταν η αποφυγή ένταξής της σε κάποιον από τους συνδυασμούς των Μεγάλων Δυνάμεων. Και όπως τόνιζε και ο Βενιζέλος *«....και η Γιουγκοσλαβία και η Ιταλία ευρίσκονται εις αντίθετα στρατόπεδα....και το πιθανώτερον είναι αυτό,τότε είναι αδύνατος η διατήρησις της ουδετερότητός μας. Και η θέση μας μεταξύ των διαμαχομένων είναι ακριβώς καθορισμένη εκ των προτέρων»*. (Σβολόπουλος, ό.π., σ.54). Ο Βενιζέλος εξ αρχής ισχυριζόταν ότι το Σύμφωνο ήταν πιο ουσιώδες και πιο σημαντικό για την Γιουγκοσλαβία και την Ρουμανία, των οποίων η διεθνής θέση ήταν δυσμενέστερη σε σχέση με αυτήν της Ελλάδος, καθώς αντιμετώπιζαν το ενδεχόμενο επίθεσης από Ιταλία και Σοβιετική Ένωση αντίστοιχα. Όπως ο ίδιος χαρακτηριστικά τόνιζε: *«.....η πολεμική επίθεσις της Βουλγαρίας κατά ενός εκ των υπογραψάντων το Τετραμερές κρατών δύναται να γίνη μόνον κατά της Γιουγκοσλαβίας ή της Ρουμανίας και μόνον εν συμπράξει της Βουλγαρίας μετά του ενός ή πλειόνων εξωβαλκανικών κρατών, άτινα θα επετίθεντο συγχρόνως κατά της Γιουγκοσλαβίας ή της Ρουμανίας και ιδίως εν συμπράξει με την Ιταλία κατά της Γιουγκοσλαβίας ή με τα Σοβιέτ κατά της Ρουμανίας»*. (Σβολόπουλος: ό. π. , 71). Κάτι που ανησυχούσε περισσότερο τον Βενιζέλο ήταν η πιθανότητα επίθεσης της Ιταλίας κατά της Γιουγκοσλαβίας μέσω του αλβανικού εδάφους. (Σβολόπουλος: ό.π. , σ.64). Τότε η Ελλάδα σύμφωνα με το Σύμφωνο, θα αναγκαζόταν να εμπλακεί σε πόλεμο με την Ιταλία. Από την άλλη, ο ίδιος ήταν ικανοποιημένος από την υπογραφή των διμερών συμφώνων με την Τουρκία και την Ιταλία (Σβολόπουλος: ό.π.,σ. 86-88). Άλλωστε μέσω των συμφώνων με την Τουρκία και την Ιταλία, ο Βενιζέλος κατάφερε να αποδυναμώσει τις βλέψεις της Γιουγκοσλαβίας, για έξοδο στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης (Χατζηβασιλείου: 1999,σ.45). Θεωρούσε επίσης, πως οι όροι του Συμφώνου ήταν ασύμφοροι για τη χώρα και πως τα ήδη υπογεγραμμένα σύμφωνα φιλίας με την Ιταλία και την Τουρκία, ήταν ικανά να εξασφαλίσουν στην Ελλάδα τις εγγυήσεις που χρειαζόνταν, χωρίς την ανάμειξή της σε ευρύτερες συμμαχίες (ο.π.).

Παρόμοιες ενστάσεις εξέφρασαν και οι υπόλοιποι πολιτικοί αρχηγοί όπως ο Μιχαλακόπουλος, ο Καφαντάρης και ο Παπαναστασίου. Ο Παπαναστασίου, αν και υπέρ της ιδέας βαλκανικής προσέγγισης, στην συγκεκριμένη περίπτωση θεωρούσε πως το Βαλκανικό Σύμφωνο χώριζε τα Βαλκάνια σε δύο μέτωπα και θα έπρεπε να συγκροτηθεί με τέτοιο τρόπο ούτως ώστε να επιτευχθεί και η συμμετοχή της Βουλγαρίας. (Πιτινέλης, ό.π., σ. 198-200& Κούμας: 2010, σ.249). Οι βενιζελικοί και ο Μεταξάς συμφωνούσαν σε δύο σημεία: πρώτον, το Βαλκανικό Σύμφωνο θα έπρεπε να επικυρωθεί από την Βουλή και την Γερουσία γιατί αλλιώς η Ελλάδα θα

βρισκόταν εκτεθειμένη ενώπιον των τριών άλλων βαλκανικών κρατών και δεύτερον, ήταν απαραίτητο πριν την επικύρωση να γίνουν κάποιες αποσαφηνίσεις, οι οποίες θα απέτρεπαν την πιθανότητα εξωβαλκανικής εφαρμογής του. Το κόμμα του Βενιζέλου έχοντας την πλειοψηφία, αναγκάζει την κυβέρνηση προκειμένου να εξασφαλιστεί η επικύρωση του Συμφώνου από τα δυο νομοθετικά σώματα, να δημοσιοποιήσει ερμηνευτική δήλωση. Μετά από διαπραγματεύσεις μεταξύ των πολιτικών αρχηγών, αποφασίστηκε στις 3 Μαρτίου να προβεί ο Μάξιμος σε ερμηνευτική δήλωση, πριν την επικύρωση του Συμφώνου, που να αποκλείει το ενδεχόμενο σύγκρουσης της Ελλάδας με μια εξωβαλκανική δύναμη. Η δήλωση δίνεται στη δημοσιότητα στις 15 Μαρτίου, τονίζοντας πως σκοπός του Συμφώνου είναι η εγγύηση των ενδοβαλκανικών συνόρων και πως η Ελλάδα δε φέρει την υποχρέωση εμπλοκής σε πόλεμο με κάποια από τις Μεγάλες Δυνάμεις (Βερέμης-Κολιόπουλος: 2006, σ.377).

Το Βαλκανικό Σύμφωνο έγινε και θέμα αντιπαράθεσης μεταξύ του Τύπου της εποχής (κυβερνητικού και αντιπολιτευόμενου Τύπου) με άρθρα και σχόλια εκατέρωθεν. Η Καθημερινή, που ήταν εφημερίδα υπέρ της κυβέρνησης, έγραψε ενδεικτικά για το Βαλκανικό Σύμφωνο: «....Το Σύμφωνον είναι Σύμφωνον Ειρήνης. Εάν ζητή ενδεχομένως και την βοήθειαν των όπλων, η βοήθεια αυτή δεν θα δοθή προς ενίσχυσιν επιθέσεως. Θα δοθή προς ενίσχυσιν αμύνης κατά του πολέμου. Αλλά ενώ το Σύμφωνον με τας αμοιβαίας επισκέψεις των υπευθύνων κυβερνητών ανά τας βαλκανικάς πρωτεύουσας φαίνεται.....βάσεις σταθεράς με έρμα ακλόνητον την θέλησιν των λαών, αι συζητήσεις μας και αι επιφυλάξεις και αι μικρόλογοι.....ώστε και αι βάσεις να κλονισθούν και το έρμα να ελαττωθή επικινδύνως». (εφ. Καθημερινή, 11 Μαρτίου 1934). Η εφημερίδα Καθημερινή άσκησε δριμεία κριτική στον Βενιζέλο και στις αντικυβερνητικές απόψεις του. Η Ακρόπολις στο φύλλο της 10^{ης} Φεβρουαρίου 1934 αναφέρει στους πρωτοσέλιδους τίτλους της : «Η υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου επανηγυρίσθη με εξαιρετική λαμπρότητα. Η χθεσινή ωραία τελετή εις την Ακαδημίαν και η θερμή συμμετοχή του Αθηναϊκού λαού. Εξαίρεται η σημασία του Συμφώνου».

Από την άλλη πλευρά, ο αντικυβερνητικός Τύπος κατέκρινε την κυβέρνηση που δεν ενημέρωσε για το μυστικό πρωτόκολλο και χαρακτήρισε το τετραμερές Σύμφωνο ως : «Σύμφωνο αυτοκτονίας». Ενδεικτικά, η εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα αναφέρει τα εξής: «...Η κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωσιν, εξ ονόματος της Ελλάδος, εάν κινδυνεύσουν ποτέ να αναθεωρηθούν τα βαλκανικά σύνορα της Γιουγκοσλαβίας και Ρουμανίας, δια πολέμου, να εμπλακή εις πόλεμον έστω και με μεγάλην δύναμιν και να στείλη την ελληνικήν νεολαίαν να χύση το αίμα της δια το.....μόνο κινδύνους μεγάλους έχει δι'ημάς και ουδεμίαν σχεδόν ωφέλειαν. Ενώ δια τους συνεταίρους μας ουδένα παρουσιάζει κίνδυνον και μεγάλας αντιθέτως ωφελείας.» (φύλλο 9ης Μαρτίου 1934). Η εφημερίδα «Ο νέος Ριζοσπάστης», χαρακτήρισε το Βαλκανικό Σύμφωνο, ως «Σύμφωνο Πολέμου», γράφει συγκεκριμένα: «Κάτω το Βαλκανικό Σύμφωνο του Πολέμου. Εργαζόμενοι!...Αγωνιστήτε ενάντια στον πόλεμο, για την Διεθνιστική Συναδέλφωση των λαών της Βαλκανικής» (φ. 10 Φεβρουαρίου 1934). Υπό το κλίμα αυτό, οι πολιτικοί αρχηγοί, μετά πολύωρων συζητήσεων, αποφάσισαν πως η διατύπωση της ερμηνευτικής δήλωσης θα έχει ως εξής: «...σκοπός του Συμφώνου της Βαλκανικής

Συνεννοήσεως είναι η εγγύησις της ασφαλείας των ενδοβαλκανικών συνόρων μόνον εναντίον επιθέσεως προερχόμενης εξ οιοδήποτε άλλου βαλκανικού κράτους. Κατά συνέπειαν, η Ελλάς εν ουδεμία περίπτωση δύναται, προς εκτέλεσιν των δια του Συμφώνου αναλαμβανομένων υποχρεώσεων, να αχθή εις πόλεμον με οιαδήποτε των Μεγάλων Δυνάμεων.» (Σβολόπουλος, ό.π. , σ. 30). Κατόπιν τούτου, το Βαλκανικό Σύμφωνο επικυρώθηκε από την Βουλή στις 15 Μαρτίου και από την Γερουσία στις 2 Απριλίου. (Σβολόπουλος, ό.π. , σ. 30). Επιπλέον, ο Βενιζέλος δημοσίευσε οκτώ άρθρα στην εφημερίδα «Ελεύθερο Βήμα», όπου με καυστικό τρόπο ανέλυε εκτενώς το πώς είχε εξαπατήσει η κυβέρνηση τους πολιτικούς αρχηγούς και την κοινή γνώμη για να δικαιολογήσει την εσπευσμένη υπογραφή του Συμφώνου ,και να δείξει πως το Σύμφωνο δεν είχε κανένα ουσιαστικό όφελος για την Ελλάδα, παρά μόνο ότι θα μπορούσε να την φέρει σε σύγκρουση με την Ιταλία. (εφ. Ελεύθερο Βήμα, 11-18 Απριλίου 1934, αναλυτικά για τα άρθρα του Βενιζέλου).

Το Βαλκανικό Σύμφωνο προκάλεσε μεγάλες αντιδράσεις σε όλον τον πολιτικό κόσμο και την κοινή γνώμη. Ο Βενιζέλος έκρινε σφοδρότατα τις κινήσεις της κυβέρνησης (ιδίως με την υπογραφή του μυστικού πρωτοκόλλου). Η κυβέρνηση Τσαλδάρη αναγκάστηκε να προβεί σε ερμηνευτική δήλωση, η οποία άλλαζε ουσιαστικά το περιεχόμενο του Συμφώνου.

Μετά την ερμηνευτική δήλωση στην οποία προέβη η κυβέρνηση Τσαλδάρη, τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη δυσανασχέτησαν και μάλιστα εξέφρασαν τον φόβο πως μια πιθανή άνοδο του βενιζελικού κόμματος στην κυβέρνηση, θα επέφερε και την αποχώρηση της Ελλάδας από το Βαλκανικό Σύμφωνο. (Πιπινέλης: ό.π. , σ. 220&Κούμας,ό.π., σ. 255). Η Γιουγκοσλαβία και η Ρουμανία δυσανεκτήθηκαν περισσότερο από αυτήν την κίνηση της Ελλάδας και μάλιστα ο Ρουμάνος Υπουργός Εξωτερικών Τιτουλέσκου διεμήνυσε πως δεν θα προέβαιναν σε επικύρωση του Βαλκανικού Συμφώνου, αν πριν δεν λάμβαναν έγγραφη βεβαίωση από την Ελλάδα ότι η ερμηνευτική αυτή δήλωση δεν θα μετέβαλλε τις υποχρεώσεις της Ελλάδας.

Την ελληνική ερμηνευτική δήλωση θα ακολουθήσει και η τουρκική κυβέρνηση, καταθέτοντας ανάλογη δική της δήλωση και υποτιμώντας τη σημασία του, σχεδόν αμέσως μετά την υπογραφή του Συμφώνου (Βερέμης-Κολιόπουλος, ο.π.). Στόχος των δυο κυβερνήσεων δεν ήταν η υπονόμηση του, αλλά η επιθυμία να μην εμπλακούν στις Ιταλο-Γιουγκοσλαβικές διενέξεις (ο.π.)

Ο Γιέφτιτς, κατά την διάρκεια επίσκεψής του στην Τουρκία, διαμηνύει στην συνάντησή του με τους Ατατούρκ, Ινονού και Ρουσδή Αράς πως ήταν ανήσυχος από την στάση της Αθήνας (όσον αφορά την ερμηνευτική δήλωση της κυβέρνησης Τσαλδάρη) και πως η χώρα του θα προχωρούσε στην επικύρωση του Βαλκανικού Συμφώνου μόνο εάν η κυβέρνηση Τσαλδάρη προχωρούσε σε έγγραφη βεβαίωση ότι η Ελλάδα θα ανταποκρινόταν κανονικά σε όλες τις υποχρεώσεις της που απέρρεαν από την υπογραφή του Συμφώνου. Παράλληλα, η Γιουγκοσλαβική και η Τουρκική πλευρά συνεννοήθηκαν να προχωρήσουν άμεσα στην υπογραφή των στρατιωτικών συμφώνων , που προβλέπονταν από το μυστικό πρωτόκολλο. (Κούμας : ό. π. , σ. 255& Ππινέλης: ό.π., σ.220). Ο Τιτουλέσκου συνέχισε να υπενθυμίζει στην Αθήνα πως προϋπόθεση για να επικυρωθεί το Σύμφωνο από την

Γιουγκοσλαβία και την Ρουμανία ήταν η έγγραφη βεβαίωση από την κυβέρνηση Τσαλδάρη ότι η ερμηνευτική δήλωση δεν επέφερε αλλαγές στα συμφωνηθέντα του Συμφώνου. (Κούμας: ό.π., σ. 263). Αυτό που επιζητούσε ο Γιέφτιτς ήταν η Ελλάδα να εγγυηθεί την ουδετερότητά της σε περίπτωση ιταλογιουγκοσλαβικής σύρραξης. Εν τέλει, ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Μάξιμος στις 19 Μαΐου 1934 απέστειλε στον Τιτουλέσκου επιστολή όπου τον διαβεβαίωνε πως η ερμηνευτική δήλωση δεν τροποποιούσε το τρίτο άρθρο του μυστικού πρωτοκόλλου του Βαλκανικού Συμφώνου. (Κούμας: ό.π., σ. 263).

Το ζήτημα της σύναψης στρατιωτικών συμβάσεων έφερνε την Αθήνα σε ακόμη δυσκολότερη θέση. Λόγω των σφοδρών αντιδράσεων που επέφερε στο εσωτερικό της χώρας η υπογραφή του Συμφώνου, η Αθήνα αδυνατούσε στην παρούσα χρονική περίοδο να προβεί στην άμεση υπογραφή στρατιωτικών συμβάσεων. Ο Έλληνας Υπουργός Στρατιωτικών Κονδύλης στις 6 Μαΐου βρέθηκε στην τουρκική πρωτεύουσα όπου και συναντήθηκε με τους Ρουσδή Αράς και Ινονού, όπου ενημέρωσε για τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε η ελληνική κυβέρνηση και παράλληλα ξεκαθάρισε πως η ερμηνευτική δήλωση του Μάξιμου οφειλόταν καθαρά σε λόγους εσωτερικής πολιτικής εν μέσω πολιτικών διαμαρτυριών. Τόνισε πως η Αθήνα θα έμενε στις θέσεις που προέβλεπε το Βαλκανικό Σύμφωνο και θα εκτελούσε τις υποχρεώσεις της απέναντι στα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη, βάση του Συμφώνου. Ο Κονδύλης και η τουρκική κυβέρνηση συμφώνησαν στην μελλοντική υπογραφή στρατιωτικών συμβάσεων Ρουμανίας-Ελλάδας και Τουρκίας-Γιουγκοσλαβίας, σύμφωνα με τις οποίες κάθε συμβαλλόμενο κράτος θα αναλάμβανε υποχρεώσεις ανάλογα των δυνατοτήτων του. (Κούμας: ό.π., σ. 258-260).

Την ίδια περίοδο, ο Γιέφτιτς επισκέφθηκε την Βουλγαρία με σκοπό να εξακριβώσει τις προθέσεις της στην εξωτερική πολιτική. Ο Βούλγαρος πρωθυπουργός Μουσάνωφ ξεκαθάρισε στον Γιέφτιτς πως η κυβέρνησή του ήταν διατεθειμένη να υπογράψει διμερή σύμφωνα μη επίθεσης με τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη και πως δεν ήταν αντίθετη με το Βαλκανικό Σύμφωνο. Ο Γιουγκοσλάβος Υπουργός Εξωτερικών τόνισε πως θα ήθελε η Βουλγαρία να προσχωρήσει στο Βαλκανικό Σύμφωνο και πως τα υπόλοιπα κράτη θα προέβαιναν στην σύναψη διμερών συμφώνων με την Σόφια, αν και μόνο αν σε αυτά περιλαμβανόταν ο ορισμός των Πρωτοκόλλων του Λονδίνου περί προσδιορισμού του επιτιθέμενου, γεγονός που ο Μουσάνωφ απέρριπτε κατηγορηματικά. Στην ουσία, αυτή η συνάντηση δεν είχε κανένα αποτέλεσμα και έγινε μόνο επειδή η Βουλγαρία διαπίστωνε ολοένα και περισσότερο ότι είχε μείνει απομονωμένη και την δυσaráσκεια της Γιουγκοσλαβίας για την στάση της Αθήνας, και επιχείρησε να γίνει μια σερβοβουλγαρική προσέγγιση με σκοπό να δημιουργήσει προστριβές μέσα στους κύκλους του Βαλκανικού Συμφώνου, κάτι που εκ του αποτελέσματος δεν κατέστη εφικτό. (Ι.Α.Υ.Ε, 1934 Α/3/5/1, Κίμων Κόλλας προς ΥΠΕΞ, Σόφια 14 Μαΐου 1934, αρ. εγγ. 1367,). Η βουλγαρο-γιουγκοσλαβική προσέγγιση δημιούργησε ανησυχία στην Τουρκία και στην Ρουμανία και έτσι στις 4 Μαΐου οι Υπουργοί Εξωτερικών της Τουρκίας, της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας συναντήθηκαν στο Βελιγράδι για να καθορίσουν το ζήτημα της στρατιωτικής εφαρμογής του Βαλκανικού Συμφώνου. Ο Ρουσδή Αράς και ο Τιτουλέσκου

διαβεβαίωσαν την γιουγκοσλαβική κυβέρνηση ότι σε περίπτωση που δεχτεί επίθεση από την Βουλγαρία και την Ιταλία θα διέθεταν όλες τις στρατιωτικές δυνάμεις για να την υπερασπιστούν.

Στις 29-30 Μαΐου του 1934,πραγματοποιήθηκε το πρώτο Συμβούλιο της Βαλκανικής Συνεννόησης στην Γενεύη, όπου ο Μάξιμος ενημέρωσε τους ομολόγους του για την ελληνική πολιτική απέναντι στο Βαλκανικό Σύμφωνο τονίζοντας «την ανάγκη ενίσχυσής του ,ανεξάρτητα από την έννοια της ερμηνευτικής δήλωσης». (Κούμας: ό.π. , σ.264). Διηγήθηκε πως η ελληνική κυβέρνηση σε περίπτωση που η Βουλγαρία και η Ιταλία επιτίθεντο στην Γιουγκοσλαβία, θα έμενε ουδέτερη. Ο Γιέφτιτς αντέδρασε σφοδρά σε αυτήν την δήλωση του Μάξιμου, όμως ο Μάξιμος εξήγησε πως οι αξιώσεις της Ελλάδας θα ήταν ανάλογες με όσα η ίδια ήταν σε θέση να διαθέσει στους συμμάχους της. (Κούμας: ό.π. , σ. 264). Στις 5 Ιουνίου υπογράφηκαν οι στρατιωτικές συμφωνίες από την Γιουγκοσλαβία , τη Ρουμανία και την Τουρκία. Υπογράφηκαν τρεις πανομοιότυπες στρατιωτικές συμφωνίες μεταξύ Τουρκίας-Γιουγκοσλαβίας, Ρουμανίας-Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας-Ρουμανίας. Σύμφωνα με αυτές, σε περίπτωση που ένα κράτος δεχόταν επίθεση από μια βαλκανική δύναμη ή σε συνδυασμό με μια εξωβαλκανική δύναμη, τότε τα άλλα δύο κράτη θα κήρυτταν τον πόλεμο προς την ή τις επιτιθέμενες δυνάμεις. (Πιτινέλης: ό.π., σ. 221). Στις στρατιωτικές όμως συμφωνίες προστέθηκε η παρακάτω διάταξη προς ικανοποίηση της γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης. Η διάταξη που προστέθηκε είχε ως εξής: «.....ότι εάν εις εκ των συμμάχων ,εν τη εκπληρώσει της συμμαχικής του υποχρέωσης ευρισκόμενος,υποστή επίθεσιν μιας εξωβαλκανικής Δυνάμεως, ο έτερος συμβαλλόμενος ια εκήρυσσεν αμέσως τον πόλεμον προς την εξωβαλκανικήν ταύτην δύναμιν». Να επισημάνουμε πως στις συμφωνίες που έγιναν , ελήφθησαν υπόψιν οι επιφυλάξεις της Τουρκίας, σε περίπτωση που κάποιο από τα κράτη του Βαλκανικού Συμφώνου δεχόταν επίθεση από την Σοβιετική Ένωση. (Πιτινέλης: ό.π., σ. 221). Έτσι, συνάφθηκαν οι στρατιωτικές συμφωνίες μεταξύ των τριών βαλκανικών κρατών χωρίς την συμμετοχή της Ελλάδος, απόρροια της εσωτερικής διαμάχης που είχε προκαλέσει η υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου. Η Ελλάδα, όπως αναφέρθηκε, όσον αφορά το στρατιωτικό κομμάτι του Συμφώνου, θα τηρούσε στάση ουδετερότητας και αυτό αξίωνε και από τους συμμάχους της σε περίπτωση που βρισκόταν στην θέση της χώρας που θα δεχόταν επίθεση. Οι στρατιωτικές συμφωνίες υπογράφηκαν την 5^η Ιουνίου 1934 και προέβλεπαν συντονισμό των στρατιωτικών επιτελείων των κρατών-μελών. Διασφάλιζαν τη συνεργασία στο σχεδιασμό αμυντικών επιχειρήσεων, σε περίπτωση επίθεσης εναντίον ενός εκ των συμβαλλόμενων (League of Nations, LNTS 153-1934-, άρθρο 1). Οι συμφωνίες αυτές καθόριζαν με σαφείς όρους τις διαδικασίες αμοιβαίας στρατιωτικής υποστήριξης. Ανέπτυσαν μηχανισμούς συνεργασίας και διακρατικής συνεννόησης, με στόχο τη διασφάλιση και την άμεση και αποτελεσματική αντίδραση σε ενδεχόμενη απειλή (Romanian Military thinking, 2003 , σ.σ. 540-541). Οι στρατιωτικές συμφωνίες μετέτρεψαν την πολιτική δέσμευση του Βαλκανικού Συμφώνου, σε αμυντική και στρατηγική συνεργασία (Βλαγκόπουλος: 1998, σ. 542). Όμως παρά την ανάγκη ενίσχυσης της συλλογικής ασφάλειας στα Βαλκάνια μέσω των στρατιωτικών συμφώνων, δεν κατέστη δυνατόν να δημιουργηθεί ένας ενιαίος και ισχυρός στρατιωτικός μηχανισμός(ό.π.)

Τα κράτη-μέλη περιόρισαν το βαθμό εφαρμογής τους σε πρακτικό επίπεδο, είτε λόγω διαφορετικών εθνικών συμφερόντων, είτε λόγω δικών τους στρατιωτικών προτεραιοτήτων (ο.π., σ.543). Αυτό δεν αναιρεί τη σημασία των στρατιωτικών συμφωνιών, αφού αποτελούν την κοινή προσπάθεια των βαλκανικών κρατών για δημιουργία ενός σταθερού περιφερειακού συστήματος συλλογικής ασφάλειας στην Ν.Α. Ευρώπη (Romanian Military thinking, 2023, 541, <https://en.gmr.marpn.ro.>). Τα στρατιωτικά σύμφωνα αποτελούσαν τα εχέγγυα για αντίδραση των κρατών-μελών σε περίπτωση επίθεσης και περιείχαν σαφείς δεσμεύσεις για στρατιωτική παροχή βοήθειας, σε αντίθεση με τα πολιτικά σύμφωνα, που έμοιαζαν περισσότερο με πολιτικές υποσχέσεις στα πλαίσια διπλωματικής πολιτικής ειρήνευσης, χωρίς να αποτελούν δεσμεύσεις για άμεση πρακτική δράση (ο.π.)

Σαφώς οι στρατιωτικές συμφωνίες που έγιναν, και ειδικότερα η τελευταία διάταξη που προστέθηκε, ικανοποίησαν σε μεγάλο βαθμό την Γιουγκοσλαβική κυβέρνηση, αφού πήρε όσα ζητούσε από τα άλλα δύο βαλκανικά κράτη , καθώς και η μη συμμετοχή της Ελλάδας σε αυτές, μείωνε την σημασία που είχε το Βαλκανικό Σύμφωνο για την Γιουγκοσλαβία (Βλαγκόπουλος: 1998, σ. 542).

Κεφάλαιο 2^ο:

Η Σταδιακή Αποδυνάμωση του Βαλκανικού Συμφώνου και η πτώση των εγγυήσεων Συλλογικής Ασφάλειας (1934-1936)

2.1 Η Πτώση των Εγγυήσεων και οι Μεγάλες Δυνάμεις

Παρά τις αρχικές προσδοκίες για την εδραίωση μιας συνθήκης που θα εξασφάλιζε ένα σταθερό σύστημα ασφάλειας στα Βαλκάνια, ήδη από την υπογραφή του συμφώνου παρουσιάστηκαν σταδιακά σημάδια αποδυνάμωσης. Οι βαλκανικές αντιξοότητες θα το καταστήσουν θνησιγενές και βραχυπρόθεσμο. Τα βαλκανικά κράτη εν μέσω εσωτερικών και διεθνών αναταράξεων θα βρεθούν να εκχωρούν συμφέροντα και αποφάσεις σε ισχυρά γειτονικά κράτη, ή θα προσδεθούν -όπως η Ελλάδα στην Μ. Βρετανία- σε κάποια προστάτιδα δύναμη (Ηλιόπουλος: 2009, σ. 152).

Η αποδυνάμωση των εγγυήσεων που προέβλεπε το Σύμφωνο, συνδέθηκε με μια σειρά παραγόντων που είχαν να κάνουν με τις διεθνείς ισορροπίες που διαρκώς μεταβάλλονταν, αλλά και με τις εσωτερικές εξελίξεις των κρατών-μελών (ο.π.)

Καθώς οι αναθεωρητικές δυνάμεις στην Ευρώπη ενισχύονται, μεταβάλλονται και οι προτεραιότητες στην εξωτερική πολιτική των συμβεβλημένων χωρών.

Η όλο και αυξανόμενη επιρροή των Μεγάλων Δυνάμεων στη περιοχή οδηγούν σε σταδιακή υπονόμηση της συνοχής της συμφωνίας, περιορίζοντας έτσι την αποτελεσματικότητα του Συμφώνου ως μηχανισμού συλλογικής ασφάλειας (Ηλιόπουλος, ο.π. σ.150-154).

Η διαφορά στις αντιλήψεις των βαλκανικών κρατών, τόσο ως προς την εφαρμογή των στρατιωτικών εγγυήσεων, όσο και στο βαθμό που θα κληθούν να υποστηρίξουν μια ενδεχόμενη κρίση, θα αναδείξει τα σαθρά θεμέλια αυτής της συνεργασίας (Koliopoulos-Veremis: 2010, σ.89-94). Δείκτης κατανόησης της αποδυνάμωσης του Βαλκανικού Συμφώνου, αποτελεί η εξέταση της εσωτερικής πολιτικής στην Ελλάδα

(ο.π.) . Στη δεκαετία του 1930, η πολιτική ζωή στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από έντονες συγκρούσεις που οδηγούν σε διαρκείς στρατιωτικές παρεμβάσεις. Τα στρατιωτικά κινήματα και οι πολιτικές αναταραχές, όπως το Κίνημα του 1935, θα αναδείξουν τον καθοριστικό ρόλο των ενόπλων δυνάμεων στη διαμόρφωση των πολιτικών εξελίξεων που ενίσχυσαν την εσωτερική αστάθεια, αναδεικνύοντας το στρατό ως πυρήνα πολιτικής αποσταθεροποίησης (Βερέμης: 2018,σ. 176).

Οι εσωτερικές πολιτικές διεργασίες, σε συνδυασμό με τις διεθνείς εξελίξεις επηρεάζουν, τη λειτουργία και τη βιωσιμότητα του Συμφώνου. Η αποδυνάμωσή του, καθώς και η πτώση των εγγυήσεων ασφαλείας διαφαίνονται πριν ακόμη στεγνώσει το μελάνι των υπογραφών (Clogg: 2013, σ. 97-101).

Η διατάραξη στην ισορροπία δυνάμεων στην ευρύτερη Ευρώπη, καθώς και η αλλαγή στάσης συμπαράστασης της Γαλλίας, επιφέρει άμβλυση στους βαλκανικούς συμμάχους. Τον Οκτώβριο 1934 δολοφονείται στη Γαλλία ο βασιλιάς της Γιουγκοσλαβίας Αλέξανδρος Α΄, ενώ τραυματίζεται θανάσιμα ο Γάλλος ΥΠΕΞ Μπαρτού. Θερμοί υποστηρικτές και οι δύο της βαλκανικής Αντάντ, θα πέσουν από τα χέρια Κροατών τρομοκρατών, εκπαιδευμένων στην Ουγγαρία, με τη στήριξη Ιταλίας και Γερμανίας. Εκτελεστής είναι ο Τσερνοζέμσκι, στέλεχος της VMRO, βουλγαρικής επαναστατικής οργάνωσης, που σε συνεργασία με την Ουστάσε του Πάλεβιτς, διαπράττουν την τρομοκρατική αυτή ενέργεια. Οι δυο οργανώσεις συνεργάζονται από τα τέλη της δεκαετίας του 1920 έχοντας κοινό αντίπαλο το Γιουγκοσλαβικό κράτος. Η μεν Ουστάσε επιδίωκε την απόσχιση της Κροατίας από τη Γιουγκοσλαβία, η δε VMRO αντιδρούσε στον σερβικό έλεγχο στη περιοχή της Μακεδονίας (Tomasevich:2001, 30-34). Η ενέργεια αυτή θα μουδιάσει τη Γαλλία, προκαλώντας ευρωπαϊκή κρίση (εφ. Η Καθημερινή, *«Δολοφονήθηκε ο Βασιλιάς της Γιουγκοσλαβίας και ο Λ. Μπαρτού»*, 10 Οκτωβρίου 1934). Σκοπός της δολοφονίας θα θεωρηθεί η αποσταθεροποίηση της Γιουγκοσλαβίας και η διάρρηξη των συμμαχικών δεσμών με τη Γαλλία. Η Γιουγκοσλαβία αν και χωρίς να ενοχοποιήσει την Ιταλία, καταγγέλλει την δολοφονία στην Κοινωνία των Εθνών, φωτογραφίζοντας ως υπαίτια την Ουγγαρία (Σφέτας:2012, σ.146). Στο εσωτερικό της δεν θα προκύψει κρίση με τη δολοφονία του Αλέξανδρου. Η χώρα θα περάσει σε μια περίοδο «δικτατορίας χωρίς δικτάτορα», υπό την πρωθυπουργία του Στογιαντίνοβιτς.. Η εξωτερική του πολιτική εγκαινιάζει τη σταδιακή αποδέσμευση της χώρας του από τη Γαλλία, προσεγγίζοντας τις: Γερμανία, Ιταλία και Βουλγαρία(Σφέτας:2011, σ.74-75). Η επέκταση της Χιτλερικής κυριαρχίας, καθώς και οι αναταραχές που ξεκινούν τον Δεκέμβριο 1934 στην Αιθιοπία, που θα οδηγήσουν σε ιταλική απόβαση και πολεμική εμπλοκή, επιφέρουν την πτώση των διεθνών εγγυήσεων (Σβολόπουλος:2020, σ.197). Η Ιταλική επίθεση εναντίον της Αιθιοπίας θα διαταράξει το καθεστώς συλλογικής ασφάλειας της Κοινωνίας των Εθνών, με την Βρετανία και την Γαλλία να επιβάλουν κυρώσεις εναντίον της (Βερέμης-Κολιόπουλος:2006, σ.378). Η πράξη της Ιταλίας αντιτίθετο στις θέσεις του διεθνούς

οργανισμού και αποτελούσε καθαρή απειλή κατά της Βρετανίας και των συμφερόντων της στα στενά του Σουέζ και την Αίγυπτο (ο.π.).

Οι μεσογειακές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, συμμετάσχουν στον εμπορικό αποκλεισμό της Ιταλίας, επιβαρύνοντας τις σχέσεις τους με τον Μουσολίνι, παρά τις βρετανικές διαβεβαιώσεις για στήριξη σε περίπτωση ανάφλεξης στην ανατολική Μεσόγειο (ο.π.) Η Ιταλία απτόητη συνέχισε την κατάληψη της Αιθιοπίας. Υπήρξαν χώρες όπως η Γερμανία και η Σοβιετική Ένωση, που δεν τήρησαν τις κυρώσεις (ο.π.).

Η Ευρώπη θα βρεθεί σε μεγαλύτερη κρίση, όταν το 1936 η Γερμανία ανακαταλάβει την αποστρατικοποιημένη ζώνη της Ρηνανίας (Αλεξανδροπούλου-Πλουμίδης-Γκλαβίνας: 1996, σ.234). Βρετανία και Γαλλία στα πλαίσια εκτόνωσης της ενδοευρωπαϊκής κρίσης, άρουν τις κυρώσεις το καλοκαίρι του 1936, με τις χώρες της ανατολικής Μεσογείου να αισθάνονται την ιταλική απειλή άμεσα, εξαιτίας της συμμετοχής τους στον εμπορικό αποκλεισμό. Μέσα σε αυτές και η Ελλάδα. Τον Ιανουάριο 1935, σε μια προσπάθεια εξομάλυνσης της κρίσης, η Γαλλία υπογράφει με τον Μουσολίνι, παραχώρηση μιας μεγάλης ερημικής ζώνης στα σύνορα με τη Λιβύη, μέρος της γαλλικής Σομαλίας και το σύνολο των μετοχών του σιδηροδρομικού δικτύου Τζιμπουτί-Αντίς Αμπέμπα. Η συνεννόηση των δύο χωρών γίνεται στα πλαίσια κοινής δράσης αν η Γερμανία απειλήσει την αυστριακή ανεξαρτησία- κάτι που θα συμβεί τον Απρίλιο 1938, με συνθηκολόγηση του Αυστριακού Καγκελάριου φον Σούσνιγκ- (Χαλδαίος: 2023, σ.167).

Το καθεστώς της «Ειρήνης των Βερσαλλιών» θα δοκιμαστεί όταν ο Χίτλερ αποχωρήσει από την Κοινωνία των Εθνών, προδίδοντας την εμπιστοσύνη προς τις : Γαλλία, Αγγλία, ΗΠΑ και Ιταλία, που το 1932 στη διάσκεψη αφοπλισμού της Γενεύης, ζήτησαν για τη Γερμανία, ισότητα δικαιωμάτων. Με τη δημιουργία στρατού και στρατιωτικού εξοπλισμού ο Χίτλερ, έρχεται αντιμέτωπος με τις δεσμεύσεις της Γενεύης. Η Κτε καταδικάζει τις ενέργειες του Χίτλερ ως επικίνδυνες για νέο πόλεμο (εφ. Η Καθημερινή, «Πλανάται ο φόβος για νέο πόλεμο στην Ευρώπη», 16 Μαρτίου 1935). Η Γαλλία αντιδρά δημοσιεύοντας διάβημα πως «αρνείται επίσημα να νομιμοποιήσει τον γερμανικό εξοπλισμό» (ο.π. φ. 17 Μαρτίου 1935, «Η Κτε εναντίον της αποφάσεως εξοπλισμού της Γερμανίας»).

Οι χώρες μέσα στα πλαίσια ενός νέου συστήματος εγγυήσεων ασφαλείας στρέφονται σε διμερείς συμφωνίες, όπως αυτή της Γαλλίας με την ΕΣΣΔ στις 2 Μαΐου 1935, υπογράφοντας σύμφωνο αμοιβαίας υποστήριξης σε περίπτωση έναρξης πολεμικών συγκρούσεων. Στις 16 Μαΐου, η Σοβιετική Ένωση υπογράφει παρόμοιο σύμφωνο με την Τσεχοσλοβακία (εφ. Ακρόπολις, «Η Γαλλία και η Σοβιετική Ένωση υπογράφουν σύμφωνον αμοιβαίας βοήθειας», φ. 2 Μαΐου 1935 & 16 Μαΐου 1935, «Η Σοβιετική Ένωση δίδει υπόσχεσιν προστασίας σε περίπτωσιν εχθρικής επιθέσεως στην Τσεχοσλοβακίαν»).

Η Αγγλία εξ αρχής εξέφρασε την αντίθεσή της στο Βαλκανικό Σύμφωνο προβλέποντας τη βαθύτερη ρήξη που θα προκαλούσε η αποχή της Βουλγαρίας από αυτό (Παπαστράτης: 2003, σ.281). Σημαντικές ανακατατάξεις στο εσωτερικό της Βουλγαρίας επιφέρουν κλυδωνισμούς στη βαλκανική ισορροπία. Τον Μάιο 1934, στρατιωτικό πραξικόπημα ανατρέπει τον Μουσάνωφ, έχοντας επικεφαλής τον Συνταγματάρχη Βέλτσεφ και την στήριξη της πολιτικής οργάνωσης (με φασιστικό προσανατολισμό) Ζβένο, που ιδρύθηκε το 1927 και λειτούργησε υπό την καθοδήγηση του Συνταγματάρχη Γκεόργκιεφ. Οι πραξικοπηματίες ανάγκασαν τον Βορίδα να δεχτεί την υπάρχουσα κατάσταση και να αναθέσει την πρωθυπουργία στον Γκεόργκιεφ. Η νέα γραμμή στην εξωτερική πολιτική της Βουλγαρίας, έχει στόχο να ξεφύγει από το καθεστώς απομόνωσης, προσεγγίζοντας κράτη του αντιαναθεωρητικού στρατοπέδου, όπως η Γαλλία και η Γιουγκοσλαβία. (Σφέτας:2012, 131-133). Ο Γκεόργκιεφ έχοντας αντιληφθεί πως το Σύμφωνο δεν ικανοποιούσε πλήρως την Γιουγκοσλαβία καθώς δεν την προστάτευε από τυχόν επίθεση μιας εξωβαλκανικής δύναμης, έκρινε ότι μια βουλγαρογιουγκοσλαβική συνεργασία μπορούσε να ευδοκιμήσει. Στα πλαίσια καλής θέλησης η Βουλγαρία, διέλυσε την Ε.Μ.Ε.Ο, η οποία προκαλούσε εσωτερικές αναταραχές στην πολιτική ζωή της χώρας. (Σφέτας: 2010, σ. 80). Άλλωστε και η Γιουγκοσλαβία μπροστά στην αποδυνάμωση του συστήματος των Βερσαλλιών, την αποχώρηση του Χίτλερ από την ΚτΕ και τον κατεπείγοντα επανεξοπλισμό της Γερμανίας, συνειδητοποιεί την αδυναμία για υποστήριξη από τη Γαλλία και στρέφεται προς τη Γερμανία (Σφέτας: 2011 σ.,74-75). Υπογράφει εμπορικές συμφωνίες με τη Γερμανία κρίνοντας πως αυτός ήταν ένας τρόπος αποτροπής μιας πιθανής επίθεσης της Ιταλίας στην Γιουγκοσλαβία. Ας μη ξεχνάμε πως το σύστημα *κλήρινγκ*, δηλαδή ο συμψηφισμός αγροτικών προϊόντων έναντι εξοπλιστικών συστημάτων, αποτελούσε γεγονός στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων , πολύ πριν το 1936 (ο.π.).

Η Γερμανία, ήδη από το 1932 έχει διεισδύσει στα Βαλκάνια μέσω της εμπορικής πολιτικής της (clearings), πολιτική που προκύπτει μετά την οικονομική συσπείρωση των ευρωπαϊκών κρατών στις αρχές του 1930 και την αίσθηση περικύκλωσης που αισθάνεται. Το άνοιγμα στα Βαλκάνια έχει στόχο τον οικονομικό έλεγχο της περιοχής, αφού η οικονομία των χωρών τους εξαρτάται από τις αγορές της Δύσης (Παπαστράτης:2009,σ. 413). Αυτή η εξάρτηση θα αποδυναμώσει εκ των έσω την Βαλκανική συμμαχία. Γίνεται προσπάθεια αντιμετώπισης τον Νοέμβριο 1934, με την ίδρυση του Συμβουλευτικού Οικονομικού Συμβουλίου, αφού ήδη, Αγγλία, Γαλλία και Ιταλία, αδυνατούν πλέον να ελέγξουν την γερμανική οικονομική διείσδυση. Τα βαλκανικά κράτη δεν βρίσκουν αγορές για τα αγροτικά προϊόντα τους, δημιουργώντας μεγαλύτερες οικονομικές σχέσεις με τη Γερμανία, εις βάρος των πολιτικών συμφωνιών που έχουν υπογράψει στα πλαίσια του πολιτικού κατευνασμού -όπως τον εφαρμόζουν, ΗΠΑ, Αγγλία, Γαλλία- τραυματίζοντας έτσι την μεταξύ τους πολιτική αξιοπιστία (Παπαστράτης: 1993,σ. 64-65).

Άλλωστε, τα ολοκληρωτικά καθεστώτα κάποιων βαλκανικών κρατών, διευκολύνουν λόγω ιδεολογικής συνάφειας, την σύμπτυξη σχέσεων με τη ναζιστική Γερμανία (ο.π.) Η Ελλάδα στηρίζεται κι αυτή στις οικονομικές συμφωνίες, αφού το μεγαλύτερο ποσοστό σταφίδας και καπνών εξάγεται στη Γερμανία (Λιάκος:2020, σ.178). Στη δασμολογική προστασία και την πολιτική των clearings, θα στηριχτεί και το καθεστώς Μεταξά μετά την 4^η Αυγούστου 1936(Πλουμίδης:2016, σ.123-124).

2.2 Ελλάδα, εξωτερική πολιτική και αποδυνάμωση του Συμφώνου στα Βαλκάνια (1934- 1938).

Σοβαρό ρόλο στην αποδυνάμωση του Συμφώνου θα παίξουν οι εσωτερικές συνθήκες των βαλκανικών κρατών -μελών. Στην Ελλάδα, η ταραγμένη εποχή του Μεσοπολέμου κορυφώνεται με τη δικτατορία Μεταξά τον Αύγουστο 1936. Είναι απότοκο κοινοβουλευτικής κρίσης και απαντών στρατιωτικών κινημάτων , κυρίως των αποτυχημένων κινημάτων (Απρίλιος 1935), υπό τον Βενιζέλο και (Οκτώβρης 1935),υπό τον Κονδύλη. Η κληρονομιά του Εθνικού Διχασμού οδηγεί σε σφοδρές αντιπαράθεσεις, αποδυναμώνοντας όχι μόνο το εσωτερικό της χώρας, αλλά και το Σύμφωνο, αφού φωνές που αντιδρούσαν σε αυτό γίνονται εξουσία (Βερέμης: 1985, 108). Πολιτική αποσταθεροποίηση και εσωτερική διαίρεση υπονομεύουν την ελληνική αξιοπιστία ως σταθερού εταίρου, δημιουργώντας επιφυλάξεις στις Μ. Δυνάμεις (Διβάνη: 2014, σ.420).

Το δημοψήφισμα της 3^{ης} Νοεμβρίου 1935, βάζει τέλος στην αβασίλευτη δημοκρατία, επιτρέποντας την επιστροφή στην Ελλάδα και το θρόνο του Γεωργίου Β΄. Στις εκλογές τον Ιανουάριο 1936, το ΚΚΕ αναδεικνύεται σε ρυθμιστικό παράγοντα, αφού τα κόμματα αδυνατούν να συνεννοηθούν για σχηματισμό κυβέρνησης (Καλύβας: 2015,σ. 143). Το ΚΚΕ διέθετε μικρό ποσοστό ψηφοφόρων, ασκούσε όμως γοητεία η ιδεολογία του, καθώς υπήρχε συμπάθεια προς την ΕΣΣΔ, από μεγάλα ποσοστά της λαϊκής τάξης. Όμως η θέση του κόμματος περί «ανεξάρτητης και ενιαίας Μακεδονίας», προκαλούσε ζημιά όχι μόνο σε αυτό, αλλά και σε κάθε ειρηνευτική πρόθεση μεταξύ των κρατών (ο.π.σ. 140-141).

Η αιματηρή καταστολή της απεργίας στη Θεσσαλονίκη (9/5/1936), δίνει στο Μεταξά την ευκαιρία υπό το πρόσχημα κομμουνιστικής εξέγερσης, να ενισχύσει τα ερείσματά του, τοποθετώντας ανθρώπους του σε νευραλγικά πόστα του κρατικού μηχανισμού (Μαυρογορδάτος: 2017,σ. 82). Την παραμονή πανελλαδικής απεργίας – 4/8/1936-, συγκαλεί έκτακτο συμβούλιο και επικαλούμενος κομμουνιστική απειλή, καταργεί τη Βουλή και το Σύνταγμα (Πετράκη: 2014,σ. 98). Με συγκατάθεση του Γεωργίου Β΄, αναστέλλονται οι εργασίες της Βουλής και επιβάλλεται δικτατορικό

καθεστώ (Αλιβιζάτος: 1995,σ. 104-105). Το κυριακάτικο φύλλο του Ριζοσπάστη, κυκλοφόρησε με τον προφητικό τίτλο: *“Ο Μεταξάς από στιγμή σε στιγμή πρόκειται να κηρύξει δικτατορία»* (φ. 4/8/1936).

Όπως γράφει ο Μαρκεζίνης: *«Ο Μεταξάς παρασιώπησε στα επίσημα διατάγματα της 4^{ης} Αυγούστου που αφορούσαν στις δυσμενείς γεωπολιτικές συγκυρίες, υπερτονίζοντας μόνο τον κομμουνιστικό κίνδυνο»* (1966, σ. 325-329). Ο Μεταξάς περιορίζοντας τις δημοκρατικές λειτουργίες, έχει να διαχειριστεί εσωτερικές τριβές και οφείλει να τηρήσει προσεκτική εξωτερική πολιτική, τόσο για την διατήρηση σταθερότητας στο εσωτερικό, όσο και ενίσχυση της θέσης της χώρας, στο διεθνές παιγνίδι (Σβολόπουλος: 2020, 202). Δεν εγκαταλείπει το Σύμφωνο, όμως γίνεται λιγότερο ενεργή σε αυτό, δίνοντας προτεραιότητα στη φιλική σχέση με την Τουρκία (Βερέμης-Κολιόπουλος: 2006,σ. 383).

Πριν την Μεταξική δικτατορία, έχει προηγηθεί η σύνοδος των ΥΠΕΞ των χωρών του Βαλκανικού Συμφώνου (3-5 Μαΐου 1936), στο Βελιγράδι. Μετρά ήδη δυο χρόνια ζωής, υπό αντίξοες διεθνείς συνθήκες, με την Ελλάδα να τοποθετείται εξ αρχής με το δόγμα Βενιζέλου : *“ Η Ελλάς φίλη όλων και σύμμαχος, εχθρά ουδενός»*. Σε αυτή τη σύσκεψη ο Μεταξάς ως ΥΠΕΞ της χώρας, εκφράζει νέες θέσεις της ελληνικής πλευράς (Σβολόπουλος:2020, σ. 204). Κάνει σαφές πως σε ενδεχόμενο πολέμου μεταξύ Ιταλίας και Αγγλίας-Γαλλίας, η χώρα θα τοποθετούνταν στο μπλοκ των δεύτερων δυνάμεων (ο.π.). Με την υπογραφή του κειμένου, όχι μόνο προεξοφλούσε την ενεργή σύμπραξη μαζί τους, αλλά εγκατέλειπε την αρχή που περιείχε το Σύμφωνο, περί μη συμμετοχής των κρατών του σε πολεμική σύρραξη με τις Μ. Δυνάμεις (ο.π.) Όπως κι ο Βενιζέλος στο παρελθόν, γνωρίζει πως η γεωπολιτική θέση της Ελλάδας, αναγκάζει την εξωτερική της πολιτική να συγκλίνει με την Μ. Δύναμη που ελέγχει τις θαλάσσιες επικοινωνίες στην Αν. Μεσόγειο (Βερέμης-Κολιόπουλος: 2006, σ.382). Παρά την ιδεολογική ταύτιση με τα φασιστικά καθεστώτα, η κυβέρνηση της 4^{ης} Αυγούστου δεν θα προσδεθεί στο άρμα της ναζιστικής Γερμανίας ή της Ιταλίας. Αντίθετα θα παραμείνει προσηλωμένος σε ό,τι τόνισε στο παρελθόν σε απόρρητη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών: *«Η Ελλάς ...εν ουδεμία περιπτώσει δύναται να ευρεθή εις στρατόπεδον αντίθετον, εις το οποίον ευρίσκεται η Αγγλία»*. Παραβλέποντας τη φύση του καθεστώτος, η Αγγλία θα στηρίξει το Μεταξά, αποτρέποντας κινήσεις ανατροπής του (Ηλιόπουλος, ο.π.,σ. 180). Παρά τις επιφυλάξεις της Αγγλίας για την παλινόρθωση της μοναρχίας, ο Γεώργιος Β΄ δεν παρεκκλίνει των θέσεων του Μεταξά, με την Ελλάδα να επιδιώκει τη στήριξη και προστασία της Μεγάλης Βρετανίας (Βερέμης-Κολιόπουλος, ο.π.) Απόδειξη πίστης στη βρετανική κυβέρνηση, θα αποτελέσει η αναθεώρηση του Μεταξά για αξιοποίηση των γερμανικών παγωμένων εμπορικών πιστώσεων, ώστε να χρηματοδοτηθούν στρατιωτικοί εξοπλισμοί, παρότι μεγάλο μέρος οπλικού εξοπλισμού προερχόταν από Γερμανία(Λιάκος:2019,185). Δεν θα σταματήσει έως τις παραμονές του νέου πολέμου, να τονίζει πως η Βρετανία «χρειάζεται την

Ελλάδα», αναζητώντας εγγυήσεις για την εδαφική ανεξαρτησία της και τα ελληνικά σύνορα (Κολιόπουλος:2009,σ. 198). Θετικά θα αποτιμηθεί και η αποστασιοποίηση της Ελλάδας από την «Τρίτη Ρώμη» του Μουσολίνι και την ιταλική προστασία (Βερέμης-Κολιόπουλος,ο.π.) Η ανησυχητική προσέγγιση της Γιουγκοσλαβίας στη Βουλγαρία υπήρξε αγκάθι στην σχέση με την Ελλάδα, αφού για να αποτραπεί, έπρεπε να υπάρξουν από το Μεταξύ εδαφικές παραχωρήσεις(ο.π.). Ήδη από τον Απρίλιο 1936, επί πρωθυπουργίας Μεταξά, οι βαλκανικές συμφωνίες μοιάζουν έωλες. Η διεθνής ανασφάλεια, κυρίως μετά την επίθεση στην Αιθιοπία, επηρεάζουν τις σχέσεις των βαλκανικών κρατών μεταξύ τους. Η σταδιακή αποδέσμευση της Γιουγκοσλαβίας από τη Γαλλία, προκύπτει όταν τα εθνικά της συμφέροντα δεν μπορούν πια να προασπιστούν από τις Μ. Δυνάμεις . Η Γιουγκοσλαβία μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο βρίσκεται στενά συνδεδεμένη με τη Γαλλία, που αποτελεί τον κύριο εγγυητή της ασφάλειας της, μέσω του συστήματος συμμαχιών της Μικρής Αντάντ και μετά του Βαλκανικού Συμφώνου. Όμως μετά τη δολοφονία του Αλέξανδρου αποδυναμώνεται ο φιλογαλλικός προσανατολισμός, που έχει ήδη φανεί ανεπαρκής από τα μέσα του 1930, με τη Γαλλία και την Βρετανία να μην αντιδρούν αποτελεσματικά στο γερμανικό αναθεωρητισμό. Στρέφεται στη Γερμανία, όχι μόνο λόγω εμπορικών συναλλαγών (κλήρινγκ), αλλά θεωρώντας την, αρκετά ισχυρή να αποτρέψει ενδεχόμενη επίθεση της Ιταλίας σε γιουγκοσλαβικό έδαφος (Βατικιώτης: 2005, σ.175).

Η προσπάθεια της Γιουγκοσλαβίας το 1937, να συνδεθεί με την Βουλγαρία και την Ιταλία, διασπά την βαλκανική συνοχή του Συμφώνου. Η Ρουμανία εντάσσεται στον Άξονα, αν και μέχρι το 1939, επέμεινε όπως κι ο Μεταξάς, σε τήρηση ουδετερότητας. Ο Κάρολος Β΄, αντιτάσσεται στην πολιτική εξευμενισμού της Βουλγαρίας, που ακολουθεί η Βρετανία και αντιδρά στον επανεξοπλισμό της Σόφιας και την κατάργηση στη Θράκη, αποστρατιωτικοποιημένης ζώνης. Αγκάθι αποτελεί και η επιστροφή της Ν. Δοβρουτσάς στη Βουλγαρία, ως ένδειξη υποχώρησης της Βρετανίας, ώστε να μην ενταχθεί στον Άξονα (ο.π.190-191).

Η Βουλγαρία δεν εγκατέλειψε ποτέ την αναθεωρητική πολιτική , δεν δέχτηκε την επίλυση των ελληνοβουλγαρικών οικονομικών και άλλων θεμάτων και κυρίως δεν προσχώρησε ποτέ στο Βαλκανικό Σύμφωνο (Ηλιόπουλος, ο.π.138).

Τον Ιανουάριο του 1935, ο Βόρις της Βουλγαρίας, με νέο αναίμακτο πραξικόπημα, ανέτρεψε την κυβέρνηση Γκεόργκιεφ, που υπέσκαπτε την πολιτική των ανακτόρων , αναθέτοντας την πρωθυπουργία στον Ζλάτερ και τον Απρίλιο του ίδιου έτους στον Αντρέϊ Τόσεφ (Stavrianos: 2002, σ. 653-654& Jelavich: 2006, σ. 326).

Θέλησε έτσι να πετύχει την διάσπαση της Βαλκανικής Συνεννόησης, μέσω της προσέγγισης με την Γιουγκοσλαβία. Για τον σκοπό αυτό , τον Νοέμβριο του 1935 ο Βόρις έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον πρέσβη της Βουλγαρίας στο

Βελιγράδι, Γκεόργκι Κιοσεϊβάνωφ, που ανέλαβε το έργο της βουλγαρογιουγκοσλαβικής προσέγγισης(ο.π.).

Η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση είχε δυσανεχθεί από την αδυναμία των Δυτικών να εμποδίσουν την καταστράτηγηση των μεταπολεμικών Συνθηκών και την εξασθένηση του Βαλκανικού Συμφώνου μετά τις διευκρινήσεις του Μεταξά κατά την διάρκεια της Διάσκεψης της Βαλκανικής Συνεννόησης στο Βελιγράδι το Μάιο 1936. Ο Μεταξάς σε αυτήν την διάσκεψη διεμήνυσε πως η Ελλάδα αναλάμβανε την υποχρέωση να εισέλθει στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων της, σε περίπτωση που η Βουλγαρία και η Αλβανία προέβαιναν σε επίθεση είτε μόνες τους είτε σε συνεργασία με την Ουγγαρία. Αλλά αν η Ιταλία συμμετείχε σε βαλκανική σύρραξη ,τότε υποχρεούτο να τηρήσει στάση ουδετερότητας σε πλήρη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από το σύμφωνο της Κοινωνίας των Εθνών. Αυτές οι δηλώσεις του Μεταξά προκάλεσαν ανησυχία και δυσαρέσκεια στην Γιουγκοσλαβική κυβέρνηση. (Πιτινέλης: ό.,π.,σ. 222 , Λιναρδάτος: 1993, 57& Τούντα-Φεργάδη: 1996,σ. 392-393). Ο νέος πρωθυπουργός της Γιουγκοσλαβίας ,Μίλαν Στογιαντίνοβιτς, αντιλήφθηκε άμεσα ότι σε περίπτωση πολέμου με την Βουλγαρία και την Ιταλία θα δεχόταν η χώρα του επίθεση και από τα βόρεια και τα νότια σύνορά της, χωρίς υποχρέωση των συμμάχων να την βοηθήσουν. Άρα, σύμφωνα με την Γιουγκοσλαβική κυβέρνηση, εξέλιπαν οι βασικοί λόγοι για τους οποίους η Γιουγκοσλαβία συμμετείχε στην Βαλκανική Συνεννόηση, ενώ αντιλήφθηκε πως η ακεραιότητα της χώρας θα διασφαλιζόταν μέσω της προσέγγισης με την Ιταλία, την Γερμανία και την Βουλγαρία. (Stavrianos: 1964, σ.244-245). Στα τέλη του 1936 ο Γιουγκοσλάβος πολιτικός δήλωσε στον Βούλγαρο πρεσβευτή στο Βελιγράδι, Ντίμο Καζάσοβ πως επιθυμούσε την ειλικρινή προσέγγιση Γιουγκοσλαβίας-Βουλγαρίας και δεν θα επέτρεπε σε κανένα εκ των γειτόνων τους να βλάψει την Βουλγαρία. Σύμφωνα με τον Γιουγκοσλάβο πρωθυπουργό οι σημαντικότεροι όροι για την προσέγγιση με την Βουλγαρία ήταν η εγκατάλειψη των επεκτατικών της βλέψεων στην γιουγκοσλαβική Μακεδονία και η αποτροπή τρομοκρατικών ενεργειών εις βάρος της Γιουγκοσλαβίας από ενεργά μέλη βουλγαρομακεδονικών οργανώσεων. (Ι.Α.Υ.Ε. , 1935 Α/6/2, Κωνσταντίνος Κόλλας προς ΥΠΕΞ, Σόφια 14 Ιανουαρίου 1935, αρ. εγγ. 44).

Τέλη του ίδιου χρόνου, οι δύο χώρες αποφασίζουν επέκταση της συνεργασίας τους και σε πολιτικό επίπεδο. Η σταδιακή κατάρρευση του καθεστώτος των Βερσαλλιών και το ισχυρότατο πλήγμα που υπέστη η Βαλκανική Συνεννόηση από τις δηλώσεις Μεταξά στην Βαλκανική διάσκεψη, επιτάχυναν κατά πολύ την βουλγαρογιουγκοσλαβική προσέγγιση, οδηγώντας στην έναρξη συζητήσεων για την σύναψη διμερούς συμφώνου Βουλγαρίας-Γιουγκοσλαβίας. Για να μπορέσει η Γιουγκοσλαβία να υπογράψει ένα τέτοιο σύμφωνο, έπρεπε πρώτα να ενημερώσει εγκαίρως τους συμμάχους τους, αφού ήταν ακόμη μέλος της Βαλκανικής Συνεννόησης.

Ο Στογιαντίνοβιτς ανέθεσε στους Γιουγκοσλάβους πρεσβευτές των χωρών-μελών, να ενημερώσουν τα κράτη για την επικείμενη υπογραφή διμερούς συμφώνου Γιουγκοσλαβίας-Βουλγαρίας, ζητώντας την συγκατάθεσή τους. Η Τουρκία έδωσε αμέσως την συγκατάθεσή της ενώ Ρουμανία και Ελλάδα αντέδρασαν αρνητικά, προβλέποντας πως στην βουλγαρογιουγκοσλαβική προσέγγιση υπήρχε ενδεχόμενο απειλής της εδαφικής τους ακεραιότητας. Ο Στογιαντίνοβιτς είχε διαβεβαιώσει τον Ρουμάνο ΥΠΕΞ, Αντονέσκου «...ότι με τους Βούλγαρους δεν είναι δυνατόν να γίνη τίποτε καθ'όσον ουδεμίαν εμπιστοσύνην τρέφω προς αυτούς....», ενώ παράλληλα ο ίδιος είχε δηλώσει στις ελληνικές αρχές «...ότι ουδέν ζήτημα σημασίας ανεκινήθη...». (Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1, Κωνσταντίνος Κόλλας προς ΥΠΕΞ, Βουκουρέστι, 28 Δεκεμβρίου 1936, αρ. εγγ. 3153 & Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 24.2.1, Ραούλ-Ρωσέττης προς ΥΠΕΞ, Βελιγράδι, 17 Νοεμβρίου 1936, αρ. εγγ. 2134).

Στις 5 Δεκεμβρίου 1936, ο Γιουγκοσλάβος πρεσβευτής στην Αθήνα Χρίστιτς ανακοίνωσε με έγγραφη δήλωσή του προς τον υφυπουργό Εξωτερικών της Ελλάδος Νικόλαο Μαυρουδή, ότι η Βουλγαρική κυβέρνηση είχε προτείνει στην κυβέρνηση του Βελιγραδίου, σύναψη συμφώνου μη επίθεσης μεταξύ των δύο χωρών. Ο Χρίστιτς επεσήμανε ότι το σύμφωνο αυτό ήταν όμοιο με το ήδη υπάρχον βουλγαροτουρκικό και εξέφρασε την πεποίθηση πως θα αποτελούσε σημαντικό όπλο ειρήνης στα Βαλκάνια και ότι η Βουλγαρία ήταν πρόθυμη να συνάψει ανάλογα σύμφωνα με την Ρουμανία και την Ελλάδα, μόλις διευθετούνταν τα εκκρεμή ζητήματα μεταξύ της Βουλγαρίας και αυτών των χωρών. Αυτό πρακτικά σήμαινε ότι η Ρουμανία θα έπρεπε να παραχωρήσει την νότιο Δοβρουτσά, ενώ και η Ελλάδα θα έπρεπε να εκχωρήσει εδαφική έξοδο στο Αιγαίο και να προβεί στην επίλυση των ελληνοβουλγαρικών οικονομικών διαφορών. Όμως, όπως ήδη αναφέρθηκε, τόσο η Αθήνα όσο και το Βουκουρέστι, ήταν αντίθετες στις εδαφικές αξιώσεις της Βουλγαρίας και στην επικείμενη υπογραφή συμφώνου. Αυτοί ήταν οι λόγοι που η Ρουμανία και η Ελλάδα είχαν προσχωρήσει στο Βαλκανικό Σύμφωνο. Επιπλέον η ανελικρίνεια του Κιοσειβάνωφ που είχε δηλώσει ότι η Βουλγαρία ήταν διατεθειμένη να προβεί στην σύναψη συμφώνου μη επίθεσης με κάθε ένα από τα κράτη του Βαλκανικού Συμφώνου ξεχωριστά, ενώ τώρα εξαρτούσε την υπογραφή των συμφώνων αυτών από την επίλυση των ελληνοβουλγαρικών και ρουμανοβουλγαρικών διαφορών, ενίσχυε την καχυποψία Ελλάδας και Ρουμανίας για τα πραγματικά κίνητρα της Βουλγαρίας. (Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1, Κωνσταντίνος Διαμαντόπουλος προς ΥΠΕΞ, Σόφια, 12 Νοεμβρίου 1936, αρ. εγγ. 2555 Χ/4).

Την ίδια περίοδο, ο Μεταξάς απέστειλε τηλεγράφημα στην Ελληνική πρεσβεία της Άγκυρας, ζητώντας να ενημερωθεί επείγοντως ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών για τις ελληνικές απόψεις επί του θέματος : Α) σύναψη συμφώνου μη επίθεσης Γιουγκοσλαβίας-Βουλγαρίας, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Βαλκανικού Συμφώνου, με αντικείμενο συζήτησης και συνεννόησης των τεσσάρων μελών της Βαλκανικής

Συνεννόησης. Β) η υπογραφή μιας τέτοιας σύμβασης θα κλόνιζε βαθύτατα τις ρίζες της Βαλκανικής Συνεννόησης και παρά τις ειλικρινείς προθέσεις της Γιουγκοσλαβίας μπορούσε να την φέρει σε δυσμενή θέση καθώς οι υποχρεώσεις της ως μέλος της Βαλκανικής Συμμαχίας κατά της επιτιθέμενης Βουλγαρίας, θα ήταν άκρως αντιφατικές με τις υποχρεώσεις που θα προκύπταν από την μελλοντική υπογραφή βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου. Γ) παρά την καλή θέληση της Βουλγαρίας να υπογράψει διμερή σύμφωνα φιλίας με την Ρουμανία και την Ελλάδα, στην πράξη δεν έδειχνε διάθεση για την επίλυση των ελληνοβουλγαρικών οικονομικών διαφορών. Δ) ο Μεταξάς δεν απέρριψε εξ αρχής τα μέλη της Βαλκανικής Συνεννόησης να συνεννοηθούν και να αποφασίσουν μια από κοινού προσέγγιση με την Βουλγαρία. Πρότεινε αναβολή κάθε συζήτησης επί του θέματος μέχρι τις 5 Φεβρουαρίου 1937 όταν και είχε οριστεί η Σύνοδος του Μονίμου Συμβουλίου των τεσσάρων υπουργών Εξωτερικών. (Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1, Ιωάννης Μεταξάς προς πρεσβεία Άγκυρας, Αθήνα 5 Δεκεμβρίου 1936, αρ.εγγ. 24081/Α).

Η τουρκική κυβέρνηση δήλωσε ότι δεν μπορούσε να μην δεχτεί την σύναψη του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου, καθώς και η ίδια είχε υπογράψει παρόμοιο σύμφωνο με την Βουλγαρία. Έσπευσε να τονίσει πως συμεριζόταν πλήρως τις επιφυλάξεις της ελληνικής πλευράς. Ο Μεταξάς, πρότεινε ταυτόχρονη υπογραφή συμφώνων μη επίθεσης προς τη βουλγαρική πλευρά, από τα τρία βαλκανικά κράτη. Η ενέργεια αυτή θα ισχυροποιούσε το Βαλκανικό Σύμφωνο, ενώ σε αντίθεση περίπτωση θα έδινε την εντύπωση σοβαρού κλονισμού. Επέμενε ότι η μονομερής συμφωνία μεταξύ Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας καθιστούσε δυσχερέστατη την συνεννόηση της Σόφιας με την ρουμανική και την ελληνική πλευρά. (Ι.Α.Υ.Ε. , 1936, 15.7.1, Ιωάννης Μεταξάς προς πρεσβεία Άγκυρας, Αθήνα, 7 Δεκεμβρίου 1936, αρ. εγγ. 24107/Α/Ιδ.). Η Ελλάδα αντιλαμβανόταν πως ο Τούρκος ΥΠΕΞ, όχι μόνο δεν ήταν αντίθετος προς την υπογραφή του Συμφώνου, αλλά κατέβαλλε κάθε δυνατή προσπάθεια για ικανοποίηση αμφοτέρων των πλευρών. Αυτό που αγνοούσε η Ελλάδα, είναι ότι ήδη από τα τέλη του 1936, η Τουρκία είχε συναινέσει στην προοπτική της υπογραφής του Συμφώνου, ενώ πριν ο Ρουσδή Αράς είχε θέσει τρεις όρους για να δώσει την συγκατάθεσή του: 1) ν' αποκλειστεί το ενδεχόμενο η όλη υπόθεση να είναι ιταλική παγίδα κατά της Βαλκανικής Συνεννόησης, 2) να προετοιμαστούν κατάλληλα Ελλάδα και Ρουμανία ώστε να αποδεχτούν το εν λόγω σύμφωνο, 3) να αναβληθεί η συζήτηση για το ζήτημα μέχρι την επόμενη Βαλκανική Συνεννόηση, στην Αθήνα τον Φεβρουάριο 1937.

Η ελληνική πρεσβεία του Βουκουρεστίου, γνωστοποίησε στο Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών πως ο Αντονέσκου, αφού ενημερώθηκε από τον Έλληνα πρεσβευτή Κόλλα για τις ελληνικές απόψεις περί υπογραφής του Συμφώνου, δήλωσε απολύτως σύμφωνος με τις ελληνικές απόψεις. Σε συζήτησή του με τον εκεί πρεσβευτή της Γιουγκοσλαβίας, τόνισε πως το θέμα θα γινόταν αντικείμενο συζήτησης μόνο αν ίσχυε ένας από τους τρεις όρους: ο πρώτος όρος ήταν να

υπογραφεί ίδιο σύμφωνο με την Ελλάδα και με την Ρουμανία, ο δεύτερος όρος να προστίθετο στο βουλγαρογιουγκοσλαβικό σύμφωνο ένα επιπλέον άρθρο που θα όριζε ότι κάθε μη φιλική ενέργεια κατά της Ρουμανίας και της Ελλάδας θα θεωρείτο ως μη φιλική πράξη και κατά της Γιουγκοσλαβίας, και τρίτος όρος να αναγραφεί το ζήτημα στην ημερήσια διάταξη της Βαλκανικής Συνδιάσκεψης του προσεχούς Φεβρουαρίου. (Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1., Κωνσταντίνος Κόλλιας προς ΥΠΕΞ, Βουκουρέστι, 9 Δεκεμβρίου 1936, αρ. εγγ. 2428/Α).

Ο Γιουγκοσλάβος πρωθυπουργός έχοντας ενημερωθεί για τις ελληνικές απόψεις, αρχικά διατύπωσε τα παράπονά του για την αρνητική στάση των βαλκανικών του συμμάχων στο υπό μελέτη σύμφωνο, αναφέροντας πως οι αντιρρήσεις τους αποδείκνυαν την έλλειψη εμπιστοσύνης προς την γιουγκοσλαβική κυβέρνηση. Πρόσθεσε πως δεν θα μπορούσε να προβεί στην σύναψη του Συμφώνου χωρίς συγκατάθεση των συμμάχων του. Παρότι η Βουλγαρία επιθυμούσε την διάσπαση της Βαλκανικής Συνεννόησης, ο Στογιαντίνοβιτς επέμενε ότι το Βαλκανικό Σύμφωνο αποτελούσε επαρκή εγγύηση κατά ενδεχόμενης βουλγαρικής απειλής. Επίσης εξέφρασε την άποψη ότι η σύναψη συμφώνου Βουλγαρίας-Γιουγκοσλαβίας, θα ικανοποιούσε τα κράτη του Βαλκανικού Συμφώνου. Επιπλέον διεμήνυσε πως δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί ταυτόχρονη υπογραφή παρόμοιων συμφώνων με την Ελλάδα και τη Ρουμανία, θεωρώντας ακόμη ακατάλληλο το έδαφος για κάτι τέτοιο. (Ι.Α.Υ.Ε., 1936, Ιωάννης Μεταξάς προς πρεσβεία Βελιγραδίου, Αθήνα, 17 Δεκεμβρίου 1936, αρ. εγγ. 24274/Α).

Ο Έλληνας εκπρόσωπος στην ΚτΕ, συναντήθηκε με τον Ρουσδή Αράς στην Γενεύη, κατά την διάρκεια την Συνδιάσκεψης του Συμβουλίου της Κοινότητας των Εθνών. Σε συνομιλίες του Πολυχρονιάδη με τον Ρουσδή Αράς, ο Τούρκος ισχυρίστηκε πως η σύναψη βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου δεν θα προκαλούσε πλήγμα στην Βαλκανική Συνεννόηση. Αντιθέτως η άρνηση της Ελλάδας να το δεχτεί και η γιουγκοσλαβική δυσaráσκεια που θα επακολουθούσε, θα έπλητταν βαρύτατα την Βαλκανική Συμμαχία. Μετά τη Γενεύη, ο Ρουσδή Αράς συναντήθηκε στο Παρίσι με τον Αντονέσκου, ο οποίος είχε έρθει ήδη σε επαφή με τους Γάλλους ιθύνοντες με σκοπό να πειστεί να συναινέσει στην υπογραφή του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου. Ο Έλληνας πρεσβευτής στο Παρίσι, Ν. Πολίτης, ενημέρωσε την ελληνική κυβέρνηση, πως ο Τούρκος Υπουργός Αράς είχε ήδη δηλώσει στον Στογιαντίνοβιτς πως δεχόταν ανεπιφύλακτα την σύναψη του Συμφώνου. Παρακάλεσε δε τον Αντονέσκου να αλλάξει την ως τώρα αδιάλλακτη στάση του, ακολουθώντας το παράδειγμα της Τουρκίας. (Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1., Νικόλαος Πολίτης προς ΥΠΕΞ, Παρίσι 22 Δεκεμβρίου 1936, αρ. εγγ. 25232/Α/1, εμπιστευτικό). Ο Αντονέσκου έμεινε αμετακίνητος στις απόψεις του, διαμηνύοντας πως το θέμα θα συζητούνταν στην συνάντηση των δύο ανδρών στις 26 Δεκεμβρίου στο Βουκουρέστι.

Ο Μεταξάς είχε αρχίσει να διακρίνει τις διαθέσεις της ρουμανικής κυβέρνησης, με τον Ρουμάνο ΥΠΕΞ, να δηλώνει στον Έλληνα πρέσβη Κόλλα, πως συνεχίζει να συμμερίζεται τις ελληνικές απόψεις και ανησυχίες, όμως η αλλαγή στην στάση του οφείλεται σε υποδείξεις που έγιναν από την Γαλλία. (Ι.Α.Υ.Ε. , 1936 , 15.7.1. , Ιωάννης Μεταξάς προς πρεσβεία Βουκουρεστίου, 24 Δεκεμβρίου 1936, αρ. εγγ. 25362/Α/1, Απόρρητο& Ι.Α.Υ.Ε. , 1936, 15.7.1. , Κωνσταντίνος Κόλλας προς ΥΠΕΞ, Βουκουρέστι, 25 Δεκεμβρίου 1936, αρ. εγγ. 25363). Ο Αράς επισκέφθηκε την Αθήνα και είχε διεξοδικές συζητήσεις με τον Μεταξά. Ο Έλληνας πρωθυπουργός ανέπτυξε τις ανησυχίες του στον Τούρκο Υπουργό, υπογραμμίζοντας πως με την σύναψη του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου, η Βουλγαρία αντιλαμβανόμενη την μείωση του κύρους του Βαλκανικού Συμφώνου θα επιδίωκε να επαναφέρει το θέμα της διεξόδου της στο Αιγαίο. Στον προβληματισμό του Μεταξά, ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών απάντησε ότι το ζήτημα του Αιγαίου περιφρουρείται απόλυτα από το ελληνοτουρκικό σύμφωνο και την ελληνοτουρκική αλληλεγγύη και «....ότι η Ελλάς και η Τουρκία θα ελάμβανον από κοινού μέτρα προς ματαίωσιν οιασδήποτε εξωτερικεύσεως παρομοίας βουλγαρικής αξιώσεως...». (Ι.Α.Υ.Ε. , 1936, 15.7.1 , Ιωάννης Μεταξάς ,Σημείωμα , 29 Δεκεμβρίου 1936). Ο Τούρκος πολιτικός ανακοίνωσε στην ελληνική πλευρά πως η ρουμανική κυβέρνηση είχε δώσει την συγκατάθεσή της για την σύναψη του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου. Ο Μεταξάς διεμήνυσε πως ήταν και αυτός πρόθυμος να δώσει την συγκατάθεσή του για την υπογραφή του Συμφώνου, εφόσον η Γιουγκοσλαβία αποδώσει μία έγγραφη εφησυχαστική δήλωση προς τους συμμάχους της, ώστε να αρθεί κάθε αμφιβολία περί των πραγματικών της διαθέσεων. Ο Ρουσδή Αράς συμφώνησε με την ελληνική πρόταση, την οποία διαβίβασε στον Στογιαντίνοβιτς (ο.π.).

Σε τηλεγράφημα του ο Κόλλας προς την ελληνική κυβέρνηση ,πληροφορούσε πως ο Αντονέσκου είχε δηλώσει στον Στογιαντίνοβιτς την συγκατάθεσή του, υπό τον όρο να δοθεί από την γιουγκοσλαβική κυβέρνηση δήλωση πίστης στο Βαλκανικό Σύμφωνο, κάτι που δέχτηκε ο Γιουγκοσλάβος πρωθυπουργός δίχως αντίρρηση. (Ι.Α.Υ.Ε. ,1936, 15.7.1 ,Κωνσταντίνος Κόλλας προς ΥΠΕΞ, Βουκουρέστι 28 Δεκεμβρίου 1936, αρ. εγγ. 3153,απόρρητο). Στις 30 Δεκεμβρίου ο Χρίστιτς προέβη σε προφορική ανακοίνωση προς τον Μεταξά όπου ανέφερε μεταξύ άλλων «.....ταύτα αποτελούν απλή ανακοίνωση και όχι επίσημη δήλωση...». Στην ανακοίνωση υπογραμμίζοταν ότι ο Στογιαντίνοβιτς επιθυμούσε να δώσει μια πανομοιότυπη προφορική δήλωση και στους τρεις βαλκανικούς συμμάχους, μέσα στα πλαίσια του σχεδίου του Μεταξά, περί γιουγκοσλαβικής εφησυχαστικής δήλωσης. Όσον αφορά τυχόν αίτημα της Βουλγαρίας για έξοδο στο Αιγαίο, ο Στογιαντίνοβιτς ήταν απολύτως σύμφωνος με την δήλωση του Ρουσδή Αράς προς την ελληνική κυβέρνηση, άρα κάθετα αρνητικός σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο ή σε μία τέτοια απαίτηση της Βουλγαρίας. (Ι.Α.Υ.Ε. , 1936, 15.7.1. , Ιωάννης Μεταξάς προς πρεσβεία Βελιγραδίου, 30 Δεκεμβρίου 1936, αρ. εγγ. 25646). Μετά τις

ανακοινώσεις ο Μεταξάς θεώρησε ότι ικανοποιούσαν πλήρως τις ελληνικές θέσεις, και παρακάμπτοντας την διαφορά μεταξύ απλής ανακοίνωσης και επίσημης δήλωσης, απάντησε προφορικά στον Χρίστιτς πως ήταν αρχικά πεπεισμένος πως ο στόχος του Στογιαντίνοβιτς ήταν η ενίσχυση του Βαλκανικού Συμφώνου και όχι η αποδυνάμωσή του και πως το σύμφωνο με την Βουλγαρία δεν μπορούσε να ζημιώσει την Βαλκανική Συνεννόηση. Έτσι διεμήνυσε στην Γιουγκοσλαβική κυβέρνηση πως δεν είχε καμία αντίρρηση όσον αφορά την σύναψη του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου (ο.π.).

Τέλος, απαντώντας στον Ρουσδή Αράς, επεσήμανε πως μετά από τις διαβεβαιώσεις από τη γιουγκοσλαβική και την τουρκική πλευρά, δεν υπήρχε λόγος να αντιταχθεί στην υπογραφή συμφώνου μεταξύ Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας. Τόνισε πως διατηρούσε τους ενδοιασμούς του και εξέφρασε την πεποίθηση ότι ο Στογιαντίνοβιτς θα επέλεγε την καλύτερη μορφή για την διευκρινιστική δήλωση, τηρώντας τη δέσμευση να επιδοθεί και στις τρεις συμμαχικές κυβερνήσεις. (Ι.Α.Υ.Ε., 1937,13.1.2, Ιωάννης Μεταξάς προς Τεφβήκ Ρουσδή Αράς, Αθήνα 4 Ιανουαρίου 1937).

Μόλις η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση πήρε την συγκατάθεση όλων των βαλκανικών της συμμάχων, την 1η Ιανουαρίου 1937, δημοσίευσε επίσημη δήλωση, στην οποία αναφερόταν ότι είχε δώσει θετική απάντηση στην πρόταση της βουλγαρικής κυβέρνησης περί συμφώνου φιλίας. Στις 15 Ιανουαρίου ο Γιουγκοσλάβος πρεσβευτής στην Αθήνα Χρίστιτς ανακοίνωσε στον Μεταξά ότι : «.....η υπογραφή του Σερβοβουλγαρικού Συμφώνου θα λάβη χώραν την 24^η Ιανουαρίου. Επ'ευκαιρία της υπογραφής του εν λόγω Συμφώνου ο κος. Στογιαντίνοβιτς θα προβή εις δηλώσεις, αίτινες θα ικανοποιήσουν πλήρως την Ελλάδα,την Ρουμανίαν και την Τουρκίαν. Άλλως τε τας ανωτέρω δηλώσεις θα επαναλάβη ο κ. Στογιαντίνοβιτς και ενταύθα τη 15^η προσεχούς Φεβρουαρίου επ'ευκαιρία της Συνόδου της Βαλκανικής Συνεννοήσεως...». Γιουγκοσλαβία και Βουλγαρία προχωρούσαν στην υπογραφή συμφώνου για επισφράγιση της «φιλίας» τους, ανεξάρτητα αν ήταν αρεστό ή όχι στα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη. Παράλληλα, ο γιουγκοσλαβικός Τύπος υπογράμμιζε ότι με αυτόν τον τρόπο αποκαθίστατο η ομαλότητα στα Βαλκάνια (Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1, Βελιγράδι, 2 Ιανουαρίου 1937).

Στις 24 Ιανουαρίου 1937, υπογράφηκε στο Βελιγράδι το βουλγαρογιουγκοσλαβικό Σύμφωνο. Επικυρώθηκε από τα δυο κράτη την επόμενη μέρα, με σκοπό να αποφευχθεί οποιαδήποτε πιθανότητα ματαιώσής του. Τα σύμφωνο ασυνήθιστο ως προς την μορφή του, απαρτιζόταν μόνο από ένα άρθρο, χωρίς να αναφέρονται αμοιβαίες υποχρεώσεις και οφέλη των συμβαλλόμενων κρατών. Οριζόταν από μία παράγραφο πως: «....θα υπήρχε αδιάρρηκτη ειρήνη και ειλικρινής και αιώνια φιλία μεταξύ του Βασιλείου της Γιουγκοσλαβίας και του

Βασιλείου της Βουλγαρίας...». Επίσης, προέβησαν σε μία κοινή δήλωση υποστηρίζοντας ότι η νέα συμφωνία ανταποκρινόταν στην επιθυμία όλων των βαλκανικών κρατών για «καλή γειτνίαση και διατήρηση της ειρήνης στην Βαλκανική. (Σφέτας: 2012, σ. 125). Και οι δύο σλάβοι ηγέτες παρουσίαζαν σύμφωνο ως όργανο ειρήνης στα Βαλκάνια.

Η υπογραφή του, παρά τις διαβεβαιώσεις στα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη, δημιούργησε ιδιαίτερες ανησυχίες στους βαλκανικούς συμμάχους. Η ελληνική κυβέρνηση είχε την πεποίθηση πως το σύμφωνο περιελάμβανε και μυστικούς όρους, που ενδεχομένως στρέφονταν κατά των χωρών της Βαλκανικής Συνεννόησης. Προσπάθησε μέσω των πρεσβευτών της στις βαλκανικές πρωτεύουσες να συγκεντρώσει περισσότερες πληροφορίες επ' αυτού (Σφέτας, ο.π.). Ο Έλληνας πρεσβευτής Διαμαντόπουλος θεωρούσε ότι σκόπιμα η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση απέφυγε για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα να κάνει οποιαδήποτε νύξη σχετικά με αυτό. Επίσης προέβλεπε πως μετά την υπογραφή του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου, η Βουλγαρία όχι μόνο δεν θα επιδίωκε την συμμετοχή της στην Βαλκανική Συμφωνία, αλλά δεν ήταν διατεθειμένη να υπογράψει παρόμοια σύμφωνα με την Ρουμανία και την Ελλάδα. Επίσης, ανέφερε το γεγονός πως η κυβέρνηση Κιοσεϊβάνωφ δεν επέτρεψε να αναδημοσιευτούν στον Βουλγαρικό Τύπο οι ρουμανικές και ελληνικές δηλώσεις περί μη εξασθένησης της Βαλκανικής Συνεννόησης έπειτα από την σύναψη του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου. (I.A.Y.E. , 1937, 75.1.1. , Κωνσταντίνος Διαμαντόπουλος προς ΥΠΕΞ, Σόφια 15 Ιανουαρίου 1937, αρ. εγγ. 86/Χ4).

Ο Διαμαντόπουλος ενημέρωσε την ελληνική κυβέρνηση για συνομιλία του με ανώτατο υπάλληλο του Υπουργείου Εξωτερικών της Βουλγαρίας. Ο τελευταίος ανέφερε πως τα αίτια που οδήγησαν στην υπογραφή του Συμφώνου, ήταν :«.....η μόνη κατεύθυνση προς την η Βουλγαρία θα ηδύναντο ποτέ να αναζητήσει έρεισμαν τι ήτο η Γιουγκοσλαβία, λόγω της ισχύος της και λόγω των συνδέσμων τα δύο έθνη φυλετικών δεσμών....». Επεσήμανε ότι αποφασιστικό ρόλο έπαιξε η στάση που είχε τηρήσει η Βαλκανική Συνεννόηση ενώπιον της Βουλγαρίας, όταν η τελευταία επιχείρησε να εκμεταλλευθεί το κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου 1935 στην Ελλάδα σαν έναν από τους λόγους που συνέβαλαν στην ανάγκη προσέγγισης με την Γιουγκοσλαβία. (Σβολόπουλος: 1992, σ. 246 & Πιπινέλης, ό.π., σ. 228)

Ο Έλληνας πρεσβευτής στο Βελιγράδι Ρωσέττης συναντήθηκε με τον Κιοσεϊβάνωφ, ο οποίος τόνισε στον Έλληνα διπλωμάτη, πως σκοπός της συμφωνίας ήταν η δημιουργία ειρηνικής ατμόσφαιρας προς όφελος όλων των κρατών της περιοχής. Ο Ρωσέττης εξέφρασε την απορία του γιατί η Βουλγαρία δεν είχε συνάψει ακόμη παρόμοια σύμφωνα με την Ρουμανία και την Ελλάδα, όπως είχε διεκδικήσει ότι θα έπραττε. Ο Βούλγαρος πρωθυπουργός απάντησε πως θα επιλαμβανόταν προσωπικώς του θέματος, για να γίνει παράλληλα και ο

διακανονισμός των ελληνοβουλγαρικών και ρουμανοβουλγαρικών διαφορών αμέσως μετά την κατάρτιση του κρατικού προϋπολογισμού. (Ι.Α.Υ.Ε., 1937, 13.1.3., Ραούλ Βιβίκα-Ρωσσέτης προς ΥΠΕΞ, Βελιγράδι, 25 Ιανουαρίου 1937, αρ. εγγ. 1762/Α1.). Κάτι τέτοιο ήταν αδύνατον στην παρούσα χρονική στιγμή, καθώς ούτε οι ελληνοβουλγαρικές οικονομικές εκκρεμότητες θα μπορούσαν να επιλυθούν με τρόπο που να ικανοποιούνταν και οι δύο πλευρές και σίγουρα η Ρουμανία δεν θα συναινούσε στην παραχώρηση της Νότιας Δοβρουτσάς, κάτι που είχε καταστήσει σαφές από παλιά.

Την ίδια χρονική περίοδο ο Ρωσσέτης μετέδιδε ότι ο Τούρκος ομόλογός του Χαϊδάρ Ακτάι του μετέφερε την έντονη δυσaráσκεια που είχε προκαλέσει στην Τουρκία ένα άρθρο του Γιουγκοσλάβου υπουργού Εσωτερικών Κόροσετς, στην εφημερίδα «Σλοβένακ», στο οποίο υποστήριζε χωρίς περιφράσεις πως οι στρατοί της Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας ουδέποτε θα βρίσκονταν αντιμέτωποι και θα υπεράσπιζαν από κοινού τα εδάφη τους, εάν κάτι τέτοιο κρινόταν αναγκαίο. (Ι.Α.Υ.Ε. , 1937, 7.1.3.2, Ραούλ Βιβίκα-Ρωσσέτης προς Ιωάννη Μεταξά, Βελιγράδι, 29 Ιανουαρίου 1937). Αυτή η δήλωση ερμηνεύτηκε από την τουρκική και την ελληνική πλευρά ως σύμπραξη Βελιγραδίου-Σόφιας σε ενδεχόμενη αναμέτρηση της δεύτερης με κάποιο από τα μέλη της Βαλκανικής Συνεννόησης, και παράλληλα δημιούργησε σοβαρές υπόνοιες περί ύπαρξης μυστικών όρων στην βουλγαρογιουγκοσλαβική συμφωνία (Σφέτας: 2012, σ. 142).

Ο Γιουγκοσλάβος πρωθυπουργός επανέλαβε πως δεν τίθεται ζήτημα αμφισβήτησης της πίστης του στην Συνεννόηση και υπογράμμισε πως το σύμφωνο αυτό εξασφάλιζε το απαραβίαστο των βουλγαρογιουγκοσλαβικών συνόρων. Επεσήμανε πως σε καμία περίπτωση δεν θα επικροτούσε, λόγω του Συμφώνου, ενδεχόμενες επεκτατικές βλέψεις της Βουλγαρίας. Θέλησε να καταστήσει σαφές πως το σύμφωνο δεν επρόκειτο να επισκιάσει το Βαλκανικό Σύμφωνο, και θα εφάρμοζε τις διατάξεις του αν η Σόφια απειλούσε την εδαφική ακεραιότητα κάποιου συμμάχου της Γιουγκοσλαβίας (ο.π.).

Οι υποψίες του Μεταξά, ότι το «αθώο» σύμφωνο περιείχε και μυστικές διατάξεις επιβεβαιώθηκαν. Σύμφωνα με έγγραφο που έφτασε στο Υπουργείο Εξωτερικών, το σύμφωνο περιελάμβανε μια μυστική συνθήκη 84^{ων} άρθρων, κάποια εκ των οποίων υποδιαιρούνταν σε παραγράφους. Προβλεπόταν αμοιβαία εγγύηση της εδαφικής τους ακεραιότητας, ενώ σε περίπτωση πολέμου ανελάμβαναν να παράσχουν αμφότερες οι πλευρές την βοήθειά τους με κάθε μέσο. Γίνεται σαφές πως αν η Βουλγαρία εμπλεκόταν σε πόλεμο με κάποιο από τα μέλη της Βαλκανικής Συνεννόησης, η Γιουγκοσλαβία καταπατώντας τους όρους του Βαλκανικού Συμφώνου, θα στρεφόταν εναντίον των μέχρι τώρα συμμάχων της στηρίζοντας τη Σόφια (Δορδανάς: 2012, σ. 125-126).

Η Γιουγκοσλαβία ανέλαβε να προμηθεύσει πρώτες ύλες στην Βουλγαρία που τύχαινε να μην έχει και αντίστροφα. Οι σιδηρόδρομοι, τα τελωνεία και τα ταχυδρομεία των δύο κρατών, θα υπάγονταν υπό ενιαία διοίκηση και θα εκδίδονταν κοινά γραμματόσημα. Η Γιουγκοσλαβία θα προχωρούσε στην κατασκευή νέας σιδηροδρομικής γραμμής, ενώ η Βουλγαρία αναλάμβανε εξολοκλήρου τα έξοδα του έργου αυτού. Επιπλέον, η Γιουγκοσλαβία θα υποστήριζε το βουλγαρικό αίτημα για την παραχώρηση ελεύθερης ζώνης στο λιμάνι της Αλεξανδρούπολης. Συνεπώς η Βουλγαρία θα ήταν η πλέον ωφελημένη καθώς θα εκμεταλλευόταν τα γιουγκοσλαβικά προνόμια στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, και θα μπορούσε με την γιουγκοσλαβική συμβολή να αποκτήσει μια ελεύθερη οικονομική ζώνη στην Θράκη (Αλεξανδροπούλου- Γκλαβίνας-Πλουμίδης: 1996, σ. 184).

Η Γιουγκοσλαβία αναλάμβανε την αναδιοργάνωση του βουλγαρικού στρατού και η Βουλγαρία θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί όλες τις ναυτικές βάσεις της Αδριατικής. Η Γιουγκοσλαβία θα μπορούσε να εγκαταστήσει βάσεις στην Μαύρη Θάλασσα. Το Βελιγράδι θα παρείχε βοήθεια ώστε η Σόφια να σχηματίσει ισχυρό στόλο και αεροπορία και οι Βούλγαροι στρατιωτικοί θα ασκούσαν σε γιουγκοσλαβικές σχολές. Η μυστική συνθήκη προέβλεπε πως σε περίπτωση νέας ευρωπαϊκής σύρραξης, τα δυο σλαβικά κράτη θα αλληλοβοηθούνταν για την απόκτηση εξόδου στο Αιγαίο. Πέρα από την οικονομική αναστήλωση της Βουλγαρίας, η Γιουγκοσλαβία μεριμνούσε για την στρατιωτική ανασυγκρότηση της, καταπατώντας απροκάλυπτα τους όρους του Βαλκανικού Συμφώνου και τις διατάξεις περί αφοπλισμού της συνθήκης του Νεϊγύ. Οι δύο χώρες αλληλοϋποστηρίζονται για κοινή έξοδο στο Αιγαίο, επιβεβαιώνοντας τις ανησυχίες και τους φόβους που είχαν προβάλει εξ αρχής οι σύμμαχοι της Γιουγκοσλαβίας. (Σφέτας: 2011,76-77).

Στην συνέχεια, τα δύο κράτη ασχολήθηκαν με τις μειονότητες που διέμεναν στην ελληνική Μακεδονία. Όσοι σλαβόφωνοι θεωρούνταν, με τα κριτήρια πάντα των γιουγκοσλαβικών και βουλγαρικών αρχών, ότι διέμεναν στις περιοχές της σχεδιαζόμενης γιουγκοσλαβικής σφαίρας θα εντάσσονταν στο γιουγκοσλαβικό έθνος, ενώ αυτοί που ζούσαν στην βουλγαρική, θα υπάγονταν στο βουλγαρικό. Μέσω αυτού του γεγονότος, Βουλγαρία και Γιουγκοσλαβία επιβουλεύονταν από κοινού τα ελληνικά εδάφη (Σφέτας:2012, 139). Η Βουλγαρία θα αναλάβει την προσέγγιση Γιουγκοσλαβίας-Ιταλίας, παίζοντας βασικό ρόλο (ο.π.)

Συνεπώς, το βουλγαρογιουγκοσλαβικό σύμφωνο φιλίας δεν αποτελούσε όργανο ειρήνης. Αντίθετα, υπήρξε ρωγμή στο Βαλκανικό Σύμφωνο, προς όφελος των συμφερόντων Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας (Σφέτας:2011, 78).

Η σύναψη του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου προκάλεσε μεγάλη ανησυχία στους συμμάχους της Βαλκανικής Συνεννόησης, ιδιαίτερα στην Ελλάδα η οποία απειλείτο από την κοινή πολιτική των δυο κρατών. Παρόλα αυτά και τα τρία

μέλη της Συνεννόησης επέλεξαν να διατηρήσουν την ψυχραιμία τους να μην φανεί η δημιουργία ρήγματος εντός της Βαλκανικής Συνεννόησης (ο.π.).

Στον ελληνικό-ελεγχόμενο από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου-Τύπο τονιζόταν η συγκατάθεση της Ελλάδας στην υπογραφή του συμφώνου. (εφ. *Ελεύθερο Βήμα*, 3 Ιανουαρίου 1937). Ανέφερε ότι το Βαλκανικό Σύμφωνο παρέμενε ακέραιο και ακλόνητο και ότι η νέα βουλγαρογιουγκοσλαβική συμφωνία θα διευκόλυνε την είσοδο της Βουλγαρίας στην Βαλκανική Συνεννόηση. Επίσης, τονιζόταν πως δεν υπήρχαν μυστικά παραρτήματα μέσα στο κείμενο που κοινοποιήθηκε επισήμως από Βουλγαρία και Γιουγκοσλαβία, με σκοπό προφανώς να αποφευχθεί οποιοδήποτε σχόλιο βασιζόμενο στην ιδιαίτερη δομή του Συμφώνου, που θα υπονοούσε το αντίθετο. (εφ. *Ακρόπολις*, 26 Ιανουαρίου 1937). Επιπλέον, για να φανεί και η ικανοποίηση της τουρκικής κυβέρνησης επί του θέματος, δημοσιεύτηκαν οι δηλώσεις του Τούρκου υπουργού Δικαιοσύνης, Σουκρού Σαράτσογλου περί διατήρησης του ειρηνικού καθεστώτος στην περιοχή. (εφ. *Ακρόπολις*, 3 Ιανουαρίου 1937).

Ο πρεσβευτής της Ελλάδος στο Βουκουρέστι, Κόλλας, σε έκθεσή του προς την ελληνική κυβέρνηση ανέφερε ότι η μεγαλύτερη μερίδα του ρουμανικού Τύπου, χαιρέτησε με ικανοποίηση την υπογραφή του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου ,καθώς παρουσιάστηκε ως εγκατάλειψη της εξωτερικής πολιτικής της Βουλγαρίας. Θεωρούσαν πως με την υπογραφή του συμφώνου, ισχυροποιούσαν το Βαλκανικό Σύμφωνο, αφού μπορεί η Σόφια θα έδειχνε διαθέσεις προσέγγισης προς τους λοιπούς γείτονές . (Ι.Α.Υ.Ε., 1937, 7.3.1.1. ,Κωνσταντίνος Κόλλας προς ΥΠΕΞ, Βουκουρέστι 1 Φεβρουαρίου 1937, αρ. εγγ. 284).

Παρά τις αναφορές του Τύπου, υπήρχε ατμόσφαιρα δυσπιστίας απέναντι στο Βελιγράδι, η οποία οφειλόταν στην στάση των Γιουγκοσλάβων ιθυνόντων και την αβεβαιότητά που επικρατούσε όσον αφορούσε στην έκταση του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου. Οι βαλκανικοί σύμμαχοι ,και κυρίως η Ελλάδα που είχε γνώση για την ύπαρξη της μυστικής συνθήκης, επιδίωκαν να πάρουν την διαβεβαίωση από τον Στογιαντίνοβιτς, ότι η κυβέρνησή του θα τηρούσε τις δεσμεύσεις που απέρρεαν από το Βαλκανικό Σύμφωνο. Κατά την διάρκεια της Τακτικής Συνόδου του Μονίμου Συμβουλίου της Βαλκανικής Συνεννόησης , από τις 15 ως τις 18 Φεβρουαρίου στην Αθήνα, συζητήθηκαν τα θέματα αυτά και κλιμακώθηκε η ένταση ,όταν Μεταξάς και Αντονέσκου ζήτησαν πεισματικά από το Γιουγκοσλάβο πρωθυπουργό να παράσχει έγγραφη βεβαίωση πως σε περίπτωση που η Βουλγαρία επιτίθετο κατά μέλους της Βαλκανικής Συνεννόησης, η Γιουγκοσλαβία θα εφάρμοζε τους όρους του Βαλκανικού Συμφώνου και όχι εκείνους της βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου. Ο Στογιαντίνοβιτς αρνήθηκε να υποκύψει στις απαιτήσεις Ελλάδος και Ρουμανίας κι συνέχισε να δίνει μόνο

προφορικές εγγυήσεις πως το σύμφωνο με την Βουλγαρία δεν θα λειτουργούσε εις βάρος της Βαλκανικής Συνεννόησης (Σφέτας: 2012, 138).

Ο Μεταξάς , απρόθυμος να υποχωρήσει, συνέχισε να ασκεί έντονη κριτική στον Γιουγκοσλάβο πρωθυπουργό. Ο Στογιαντίνοβιτς αναγκάστηκε να δηλώσει πως η βουλγαρογιουγκοσλαβική συμφωνία, δεν μετέβαλλε στο ελάχιστο τις υποχρεώσεις της Γιουγκοσλαβίας απέναντι στους συμμάχους της στην Βαλκανική Συνεννόηση. Παράλληλα διαβεβαίωνε ότι το νέο σύμφωνο ήταν όργανο ειρήνης στα Βαλκάνια και ότι η Βουλγαρία ήταν πρόθυμη να συνάψει παρόμοια σύμφωνα με όλα τα γειτονικά της κράτη, μόλις διευθετούνταν τα ελληνοβουλγαρικά και τα ρουμανοβουλγαρικά εκκρεμή ζητήματα. Επειδή όμως ο Στογιαντίνοβιτς αρνείτο κατηγορηματικά να προχωρήσει σε γραπτή εγγύηση των όσων έλεγε, συμφωνήθηκε οι ρητές διαβεβαιώσεις του Γιουγκοσλάβου πρωθυπουργού να καταχωρηθούν στο πρακτικό της Συνόδου, το οποίο θα συνυπογραφόταν και από τους τέσσερις υπουργούς Εξωτερικών. (Πιτινέλης: ό.π., σ.260 & Κοραντής: , 1971, σ.871 & Campus: ό.π. , σ.130). Το αποτέλεσμα της Συνόδου ενόχλησε ακόμη και την Τουρκία, που δεν είχε αντιδράσει έντονα μέχρι εκείνη την στιγμή. Ωστόσο οι κυβερνήσεις της Ρουμανίας, της Τουρκίας και της Ελλάδας δεν έδωσαν περαιτέρω συνέχεια στο ζήτημα, για να μη δώσουν την εντύπωση ότι η βαλκανική συμμαχία διασπάστηκε.

Ο Μεταξάς μετά το τέλος της Συνόδου απέστειλε έκθεση προς όλες τις ελληνικές πρεσβείες του εξωτερικού αναφέροντας πως ο Στογιαντίνοβιτς προσπάθησε από την πρώτη στιγμή να άρει τις όποιες αμφιβολίες της Ελλάδος και της Ρουμανίας για το βουλγαρογιουγκοσλαβικό σύμφωνο και να αποδείξει την ειλικρίνεια των διαθέσεών του. Εκτιμούσε επίσης πως «.....η Γιουγκοσλαβία παραμένει απολύτως προσηλωμένη στην πολιτικήν της Βαλκανικής Συνεννοήσεως,αλλ'ότι και απέναντι της Βουλγαρίας εμπιστοσύνη αυτής είνε σχετική. Δύναται να λεχθή ότι η Βαλκανική Συνεννόησις εξήλθε ενισχυμένη...». (Ι.Α.Υ.Ε., 1937, 13.2.1. , Ιωάννης Μεταξάς προς τις πρεσβείες Λονδίνου, Παρισίων, Ρώμης , Βερολίνου, Άγκυρας, Βουκουρεστίου, Σόφιας, τη μόνιμη αντιπροσωπεία στην Γενεύη και το Γενικό Επιτελείο Στρατού, Αθήνα 25 Φεβρουαρίου 1937, αρ. εγγ. 5179/Α/Ιδ. , απόρρητο.). Έγραφε πως η προσέγγιση με την Ρουμανία και την Τουρκία θα εξακολουθούσε να προωθείται από την ελληνική πλευρά, ενώ παράλληλα θα καταβάλλονταν προσπάθειες ώστε να αποφευχθούν προστριβές με την Γιουγκοσλαβία που θα έθεταν σε κίνδυνο το Βαλκανικό Σύμφωνο. (Ι.Α.Υ.Ε., 1937, 13.2.1. , Ιωάννης Μεταξάς προς τις πρεσβείες Λονδίνου, Παρισίων, Ρώμης , Βερολίνου, Άγκυρας, Βουκουρεστίου, Σόφιας,τη μόνιμη αντιπροσωπεία στην Γενεύη και το Γενικό Επιτελείο Στρατού, Αθήνα 25 Φεβρουαρίου 1937, αρ. εγγ. 5179/Α/Ιδ. , απόρρητο). Παρόλα αυτά, η ελληνική κυβέρνηση τελούσε υπό ανασφάλεια για το ενδεχόμενο μελλοντικά η Βουλγαρία και η Γιουγκοσλαβία να στραφούν από κοινού κατά της Ελλάδας.

Ο Βούλγαρος πρεσβευτής Σισμάνωφ ανέφερε στον Γιουγκοσλάβο πρωθυπουργό πως επικρατούσε παντού η άποψη ότι το Βαλκανικό Σύμφωνο δεν υφίσταται πλέον. Σε κατ'ιδίαν συνάντηση του Σισμάνωφ με τον Στογιαντίνοβιτς, την ημέρα της έναρξης της Συνόδου, ο Βούλγαρος πρεσβευτής διεμήνυσε στον Γιουγκοσλάβο πρωθυπουργό πως σε περίπτωση που το Βελιγράδι, προσπαθούσε να υποβαθμίσει τη σημασία του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου ενώπιον των τριών μελών της Συνεννόησης, η Βουλγαρία θα δυσανεσείτο βαθιά. Ο Γιουγκοσλάβος πρωθυπουργός τον διαβεβαίωσε ότι δεν θα απομακρυνόταν από τα μεταξύ τους συμφωνηθέντα και ενδεχομένως να αναφερόταν στην μυστική βουλγαρογιουγκοσλαβική συμφωνία μεταξύ των δύο κρατών. Όπως επεσήμανε, οι εφησυχαστικές του δηλώσεις στην Σύνοδο είχαν στόχο να καθησυχάσουν και να αποπροσανατολίσουν την Ρουμανία και την Ελλάδα (Σφέτας:2012, 140).

Έναν χρόνο αργότερα στην προγραμματισμένη Τακτική Σύνοδο του Μονίμου Συμβουλίου της Βαλκανικής Συνεννόησης στην Άγκυρα, κυρίαρχο θέμα συζήτησης ήταν το ζήτημα του βουλγαρικού επανεξοπλισμού. Η Βουλγαρία εφοδιαζόταν μυστικά και συστηματικά με πολεμικό υλικό που λάμβανε από την Γερμανία, καταπατώντας τους όρους περί αφοπλισμού της Συνθήκης του Νείγυ. (Χριστοδουλίδης: 1997,σ.570). Η Γιουγκοσλαβία φρόντιζε μάλιστα να εξασφαλίσει την ασφαλή διέλευση και παράδοση του γερμανικού υλικού μέσω γιουγκοσλαβικού εδάφους, εν γνώσει των κυβερνήσεων των υπόλοιπων βαλκανικών κρατών της Συνεννόησης. (Κοραντής: ό.π., σ.871-872). Οι τέσσερις σύμμαχοι φέρονταν σαν να έβαιναν όλα ομαλά, ώστε να αποκρύπτεται η αδυναμία του τοπικού συνασπισμού.

Τα ανωτέρω προβλημάτισαν και τα υπόλοιπα κράτη της Ευρώπης, κυρίως την Μεγάλη Βρετανία. Η δυναμική εξωτερική πολιτική της Γερμανίας και η διαρκής επιρροή της στα Βαλκάνια προκαλούσε ανησυχία και δυσανεσεία στην Βρετανία. (Castellan: 1991, σ. 598). Ο Βρετανός πρωθυπουργός Τσάμπερλεϊν προκειμένου να αποσπάσει την Σόφια από το αναθεωρητικό συγκρότημα, αποφάσισε να εφαρμόσει πολιτική κατευνασμού απέναντι στην Βουλγαρία. Για αυτό, εισηγήθηκε στην τουρκική κυβέρνηση τον Δεκέμβριο 1937, την άρση των περιοριστικών όρων της συνθήκης του Νείγυ, αναθέτοντας στον Ρουσδή Αράς τις διαπραγματεύσεις μεταξύ Βουλγαρίας και Βαλκανικής Συνεννόησης. Απώτερος σκοπός των Βρετανών ήταν η προσχώρηση της Βουλγαρίας στο βαλκανικό συνασπισμό. (Σφέτας: 2003-2004 , «βαλκανικά σύμμεικτα», σ. 225).

Η Βουλγαρία δήλωνε ξεκάθαρα ότι οι πιθανότητες συμμετοχής της στο Βαλκανικό Σύμφωνο την δεδομένη χρονική στιγμή ήταν πολύ μικρές. Για να συμβεί αυτό, έπρεπε να εγκαταλείψει τις εδαφικές επεκτατικές της βλέψεις. Όσο όμως η Γερμανία κινούνταν ανεξέλεγκτη και η Βρετανία ήταν υποχωρητική απέναντί της ,η Σόφια με ειρηνικά μέσα πραγματοποιούσε την αναθεωρητική της πολιτική, προσπαθώντας να τηρήσει ίσες αποστάσεις από τις δύο ευρωπαϊκές χώρες. (Ι.Α.Υ.Ε.

,1938, Ά Πολιτική Διεύθυνση 10, Ραφαήλ Ραφαήλ προς ΥΠΕΞ, Άγκυρα 1 Φεβρουαρίου 1938, αρ. εγγ. 366, εμπιστευτικό).

Η βρετανική διπλωματία ήταν διατεθειμένη να χρησιμοποιήσει και άλλα εργαλεία ώστε να κρατήσει την Βουλγαρία μακριά από το γερμανικό στρατόπεδο. Κατέβαλλε προσπάθειες να πρωταγωνιστήσει στην παροχή οικονομικής βοήθειας προς την Σόφια, μη διστάζοντας να εκπληρώσει το πάγιο βουλγαρικό αίτημα για έξοδο στο Αιγαίο. Άμεση ήταν η απάντηση του Μεταξά προς τον Βρετανό υπουργό Εξωτερικών Ήντεν. Διεμήνυσε με οριστικό και κάθετο τρόπο πως οι ελληνικές αποφάσεις ως προς αυτό ήταν οριστικές και αμετάβλητες, η ελληνική κυβέρνηση δεν δεχόταν καμία παρέμβαση επ'αυτού. (Ι.Α.Υ.Ε., 1938, Ά Πολιτική Διεύθυνση 10, Ιωάννης Μεταξάς προς πρεσβεία Λονδίνου, Αθήνα 14 Φεβρουαρίου 1938, αρ. εγγ. 3084). Σε συνάντηση μεταξύ Μεταξά και Λορέν, ο πρώτος υπογράμμισε πως δεν αμφέβαλλε για την ειλικρίνεια των λεγομένων του Παύλου, αποδίδοντας σε παρεξήγηση όσα σημειώθηκαν μεταξύ των δύο ανδρών. (Ι.Α.Υ.Ε., 1938, Ά Πολιτική Διεύθυνση 10, Άγκυρα, 28 Φεβρουαρίου 1938). Η Βρετανία δεν είχε σκοπό να αναγκάσει την Ελλάδα να προβεί σε τέτοιου είδους παραχωρήσεις προς την Σόφια. Θα δεχόταν όμως οποιαδήποτε ελληνική ενέργεια που θα συνέβαλλε στην καλυτέρευση των σχέσεων των δύο χωρών και θα διευκόλυνε την προσχώρηση της Βουλγαρίας στο Βαλκανικό Σύμφωνο. Το παραπάνω συμβάν έμοιαζε με σκόπιμη προσπάθεια βολιδοσκοπησης της ελληνικής πλευράς ως προς το θέμα της βουλγαρικής εξόδου στο Αιγαίο (Κολιόπουλος: 2009, σ.81-82).

Η Τουρκία, κατέστησε σαφές πως με την Ελλάδα, επιδίωκαν την κατάργηση της αποστρατικοποιημένης ζώνης στην Θράκη, που επιβλήθηκε με την συνθήκη της Λοζάνης. Άλλωστε η Τουρκία είχε εξασφαλίσει το 1936, με τη Συνθήκη του Μοντραί το δικαίωμα εξοπλισμού, λόγω της κυριαρχίας της στα Στενά. Με σύμφωνη την Τουρκία, η Ελλάδα είχε κατοχυρώσει το δικαίωμα στρατικοποίησης των νησιών: Σαμοθράκη και Λήμνο (Σφέτας:2012, σ.109). Η Βουλγαρία δεν έμοιαζε διατεθειμένη να προβεί σε θυσίες για να αναγνωριστεί το δικαίωμα της ισοτιμίας στους εξοπλισμούς, αφού η υπογραφή του βουλγαρογιουγκοσλαβικού συμφώνου της επέτρεπε να τηρεί σκληρή διαπραγματευτική στάση έναντι των υπολοίπων γειτόνων της. Επιπλέον, ο Βούλγαρος πρωθυπουργός αντιλαμβανόταν ότι λόγω της έκρυθμης κατάστασης στην Ευρώπη, ο νόμιμος επανεξοπλισμός της χώρας του ήταν απλά θέμα χρόνου (Σφέτας:2011, 78-79).

Η τουρκική πλευρά ήταν έτοιμη να εγείρει το ζήτημα του βουλγαρικού εξοπλισμού στην Νέα Σύνοδο της Βαλκανικής Συνεννόησης, αποτέλεσμα της γιουγκοσλαβικής απάθειας, ζητώντας εκ νέου διευκρίνιση της στάσης εκάστου των γειτόνων της Βουλγαρίας. (Ι.Α.Υ.Ε. , 1938, Ά Πολιτική Διεύθυνση 10, Ραούλ Βιβίκα-Ρωσέττης προς ΥΠΕΞ, Βελιγράδι 28 Φεβρουαρίου 1938, αρ. εγγ. 4201/Α.

Στην Τακτική Σύνοδο του Μονίμου Συμβουλίου της Βαλκανικής Συνεννόησης, (25 Φεβρουαρίου 1938), ο Ρουσδής Αράς ενημέρωσε τους τέσσερις υπουργούς Εξωτερικών για την αγγλική πρόταση και την ανάγκη η βουλγαρική κυβέρνηση, να προβεί σε δήλωση περί μη επιθέσεως προς τα γειτονικά της κράτη. Σε περίπτωση που η Σόφια ζητούσε και άλλες παραχωρήσεις, οι σύμμαχοι δεν θα υποχωρούσαν. Εάν οι Βούλγαροι ανήγειραν στο μέλλον θέμα βουλγαρικών μειονοτήτων σε γιουγκοσλαβικό έδαφος, τότε και η Τουρκία θα προχωρούσε σε ανάλογη κίνηση θέτοντας θέμα τουρκικής μειονότητας στην Βουλγαρία(Σφέτας:2012, ο.π.). Η Σύνοδος έληξε στις 27 Φεβρουαρίου, χωρίς να ληφθεί επίσημη απόφαση. Αποφασίστηκε μόνο ότι κανένα μέλος της Βαλκανικής Συνεννόησης δεν θα προχωρούσε μονομερώς σε εκχωρήσεις προς τους Βούλγαρους, αν δεν επιλύονταν πρώτα τα ζητήματα της Σόφιας με τον συνασπισμό ως σύνολο. Έτσι, συμφωνήθηκε ότι μέχρι την 15^η Απριλίου οι τέσσερις βαλκανικοί σύμμαχοι έπρεπε να εκφράσουν τις θέσεις τους ως προς την πρόταση του Ρουσδής Αράς (Σφέτας, 2003-2004,231).

Ο Μεταξάς αποτιμώντας τα αποτελέσματα της Συνόδου γράφει, «.....Γιουγκοσλάβοι και Τούρκοι θέλουν να περιποιηθούν την Βουλγαρία.....». Ο Έλληνας πρωθυπουργός αρνούταν εξ αρχής την οποιαδήποτε παραχώρηση προς την Βουλγαρία, τηρώντας επιφυλακτική στάση έναντι Γιουγκοσλάβων και Τούρκων. (Μεταξάς, ό.π., σ, 296). Παρόλα αυτά ήταν έτοιμος να συγκατατεθεί στον βουλγαρικό επανεξοπλισμό, εφόσον οι δύο σύμμαχοί του προωθούσαν έντονα αυτό το ζήτημα. Πίστευε πως η υπογραφή της νέας ελληνοτουρκικής συνθήκης στις 27 Απριλίου 1938, επέφερε σύσφιξη της ελληνοτουρκικής συμμαχίας, προστατεύοντας την Ελλάδα από βουλγαρική απειλή. (Παπάγος, ό.π., σ. 16). Η Ρουμανία απομονώθηκε, χωρίς δυνατότητα επιλογής . Η νομιμοποίηση του βουλγαρικού επανεξοπλισμού είχε δρομολογηθεί (ο.π.). Όμως ένας επανεξοπλισμός της Βουλγαρίας δίχως ουσιαστικές δεσμεύσεις από μέρους της, θα αναθέρμαινε τις διεκδικήσεις για την Ν. Δοβρουτζά, ενθαρρύνοντας και την αναθεωρητική πολιτική της Ουγγαρίας (Campus: 1978, σ. 150-151).

Κεφάλαιο 3^ο

3. Το Σύμφωνο της Θεσσαλονίκης 31 Ιουλίου 1938.

Μετά την υπογραφή του Συμφώνου Βουλγαρίας-Γιουγκοσλαβίας, τον Μάρτιο 1937, η Γιουγκοσλαβία υπογράφει Σύμφωνο φιλίας και συνδιαλλαγής με την Ιταλία. Αναγνωρίζει την ιταλική κυριαρχία στην Αλβανία, με αντάλλαγμα τον περιορισμό υποστήριξης του κροατικού αποσχιστικού κινήματος Ουστάσε από την Ιταλία. Το σύμφωνο αυτό σηματοδότησε την προσέγγιση του Βελιγραδίου με την Ιταλία του Μουσολίνι, βελτιώνοντας τις μεταξύ τους σχέσεις και ενισχύοντας της θέση της Γιουγκοσλαβίας απέναντι στις γείτονες βαλκανικές χώρες (Σφέτας: 2012, σ. 109). Η ενέργεια όμως της Γιουγκοσλαβίας τορπιλίζει την ευρύτερη βαλκανική συνεννόηση, καταργώντας επί της ουσίας τις δεσμεύσεις που είχε αναλάβει έναντι της Ελλάδας. Το γιουγκο-ιταλικό σύμφωνο έγινε χωρίς πρότερη συνεννόηση με την Ελλάδα, δημιουργώντας νέες συνθήκες στα Βαλκάνια. Η σημασία του συμφώνου είχε στόχο να κατοχυρώσει τη σερβική Μακεδονία. Ήδη από τον Ιανουάριο του ίδιου έτους η υπογραφή Συμφώνου αιώνιας φιλίας με τη Βουλγαρία, κατοχυρώνει την παραίτηση της Βουλγαρίας από τις διεκδικήσεις της επί της σερβικής Μακεδονίας, με αντάλλαγμα την υποστήριξη της Γιουγκοσλαβίας στην εδαφική έξοδο της στο Αιγαίο πέλαγος. Βλέψεις που πλέον και η Γιουγκοσλαβία διαφαίνεται μέσα από το ανθελληνικό αυτό σύμφωνο να τρέφει. Η ελληνο-σερβική συνθήκη του 1913 κατοχύρωσε τη συμμαχία Ελλάδας-Σερβίας και αναγνώρισε τη Θεσσαλονίκη ως κυρίως έξοδο προς το Αιγαίο – κυρίως όταν η Σερβία με την αναγνώριση ως κράτους της Αλβανίας, χάνει την έξοδό της προς τη θάλασσα- μετά τους Βαλκανικούς πολέμους. Οι επιδιώξεις της Γιουγκοσλαβίας μέσω διμερών συμφωνιών το 1937, αποσκοπούν σε ευρύτερες διευκολύνσεις στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης και αποτελούν συνέχεια της πάγιας στρατιωτικής και οικονομικής ανάγκης του σερβικού και αργότερα γιουγκοσλαβικού κράτους. Άρα το 1937 οι γιουγκοσλαβικές βλέψεις δεν αποτελούν νέο στόχο, αλλά συνέχεια μιας πολιτικής που είχε ήδη αναγνωριστεί και εν μέρει ικανοποιηθεί από τις παλαιότερες ελληνο-σερβικές συμφωνίες. Άλλωστε το 1937 η διάλυση της VMRO οδηγεί σε ηρεμία στη σερβική Μακεδονία, με τη Γιουγκοσλαβία να ασκεί αργά αλλά σταθερά πολιτική εκσερβισμού των Σλαβομακεδόνων, και με τη Σερβία να ενσωματώνεται στο

κράτος της Γιουγκοσλαβίας (Σφέτας: 2012,137). Οι νέες αυτές συνθήκες εκτός από τη ρήξη στην παλιά ελληνο-γιουγκοσλαβική φιλία, επιφέρουν πλήγμα και στο ίδιο το Βαλκανικό Σύμφωνο. Η Γιουγκοσλαβία, προσανατολισμένη μέχρι πρότινος στη γαλλική πολιτική, διακρίνει την αδυναμία της Γαλλίας να προστατέψει στρατιωτικά και οικονομικά τα γιουγκοσλαβικά συμφέροντα αλλά και να στηρίξει δυναμικά την ευρύτερη περιοχή απέναντι στις αναθεωρητικές δυνάμεις κι έτσι στρέφεται σε ισχυρότερες συμμαχίες, άλλωστε συνορεύει με το Τρίτο Ράιχ και οι πιέσεις της Γερμανίας θα οδηγήσουν τον Μάρτιο του 1941 στην προσχώρησή της στον Άξονα (ο.π.142).

Η γιουγκοσλαβική προσέγγιση στη Βουλγαρία, εξασθενεί τη γαλλική επιρροή, με τον Χίτλερ να δηλώνει στον Στογιαντίνοβιτς την επιθυμία του για μια ενιαία, ισχυρή Γιουγκοσλαβία (Σφέτας:2011, σ. 77-78). Ειδικά μετά την ένωση της Γερμανίας με την Αυστρία, τον Μάρτιο 1938, η Γιουγκοσλαβία συνορεύει με το Χιτλερικό Ράιχ (ο.π.). Η υπογραφή Συμφώνου με την Ιταλία (Μάρτιος 1937), αποστερεί την Ελλάδα από τη δυνατότητα συνέχισης της πολιτικής Βενιζέλου, για καλές σχέσεις με την Ιταλία. Οι ελληνοϊταλικές σχέσεις έχουν διαταραχθεί ήδη από την κρίση της Αιθιοπίας. Ο Μεταξάς υπό το καθεστώς καταπιεστικών μέτρων των Ιταλών στα Δωδεκάνησα, αποφεύγει να διαταράξει παραπάνω, τις σχέσεις των δύο χωρών, άλλωστε ο Έλληνας πολιτικός μοιάζει να φοβάται περισσότερο την βουλγαρική απειλή, από τον ιταλικό επεκτατισμό (Κολιόπουλος: 2009, σ.153). Διαβλέποντας την απομόνωση της Ελλάδας στα Βαλκάνια και τη Μεσόγειο, αναζητά κατοχύρωση της αγγλικής προστασίας και συντηρεί την πολιτική φιλίας με την Τουρκία, σαν τους προκατόχους του (ο.π.). Τον Απρίλιο 1938, ο Μεταξάς υπογράφει με τον Ρουσδή Αράς στην Αθήνα, «συμπληρωματική» συμφωνία των προηγούμενων ελληνοτουρκικών, που υπογράφηκαν το 1930 και 1933. Είναι μια πράξη σύσφιξης σχέσεων εν όψει του βουλγαρικού εξοπλισμού, που ξεκίνησε μέσα από διπλωματικές ενέργειες ένα χρόνο πριν, με ανταποδοτικές επισκέψεις, Ινονού στην Αθήνα και Μεταξά στην Άγκυρα (Βερέμης: 2018,σ. 67-69).

Η νέα ελληνοτουρκική συνθήκη, μάλλον προς όφελος της Τουρκίας, δεν διευκρίνιζε τα συμφωνηθέντα των προηγούμενων συμφωνιών για την υπεράσπιση των κοινών συνόρων, θεωρώντας προφανώς τον Έβρο ως τέτοιο, επωμίζονταν όμως την υποχρέωση αντίδρασης σε περίπτωση απειλής από αναθεωρητικές δυνάμεις (Ιταλία, Βουλγαρία). Η συμπληρωματική συνθήκη προέβλεπε πως σε περίπτωση επίθεσης ενός μέλους, από μία ή περισσότερες Δυνάμεις, το άλλο μέλος θα τηρούσε ουδετερότητα (Βερέμης: ο.π.). Η νέα αυτή συμφωνία δημιουργούσε δυο άξονες στα Βαλκάνια, έναν ελληνοτουρκικό κι έναν γιουγκοβουλγαρικό. Τα κράτη-μέλη του Βαλκανικού Συμφώνου, άφηναν εκτός την Ρουμανία, οδηγώντας την στην απομόνωση και το Σύμφωνο του 1934 σε τυπική ισχύ (Σφέτας: 2011, σ.79).

Με το βουλγαρογιουγκοσλαβικό σύμφωνο να αποτελεί ισχυρό ρήγμα στη βαλκανική συμφωνία του '34, η Βρετανία προτείνει στα τέσσερα βαλκανικά μέλη (Ελλάδα, Τουρκία, Ρουμανία, Γιουγκοσλαβία), την υπογραφή συναίνεσης επανεξοπλισμού της Βουλγαρίας. Ο Βρετανός πρωθυπουργός Τσάμπερλεϊν, μετά την προσάρτηση της Αυστρίας και τις εξελίξεις στην Τσεχοσλοβακία, επιδιώκει πολιτική κατευνασμού και για τη Βουλγαρία (Στεφανίδης: 1997, σ. 185).

Η Βρετανία, θέλοντας να προλάβει την συμμετοχή της Βουλγαρίας στον Άξονα, προτείνει μια τυπική συναίνεση των μελών του Βαλκανικού Συμφώνου στον βουλγαρικό επανεξοπλισμό, σαν λείανση του δρόμου προσχώρησης της στη βαλκανική συμφωνία (ο.π.138). Στην ουσία πρόκειται για την κατάργηση των περιοριστικών διατάξεων που περιείχε η Συνθήκη του Νεϊγύ, μια βρετανική προσπάθεια διασφάλισης των Βαλκανίων κατά της Γερμανίας, με τη δημιουργία ενός άξονα ανάσχεσης: Ρουμανίας, Ουγγαρίας, Βουλγαρίας (Σφέτας: 2012, σ. 192).

Η συμφωνία γίνεται τον Ιούλιο του 1938, κατόπιν διπλωματικών πιέσεων, με τον βουλγαρικό αναθεωρητισμό να έχει κατεύθυνση όχι μόνο στη Τουρκία και την Ελλάδα, αλλά να στρέφεται θρασύτατα και στην πρόσφατα σύμμαχό του Γιουγκοσλαβία, οξύνοντας τις αμφιβολίες για ένταξή της στο Βαλκανικό Σύμφωνο (Ι.Α.Υ.Ε 1938, φακ. 6 Α/6/2: πρεσβεία Ελλάδας, Βελιγράδι προς Υπουργείο Εξωτερικών, Αρ. 172, Βελιγράδι 25 Ιανουαρίου 1938).

Με τη ρευστότητα στο διεθνές, αλλά και το γειτονικό περιβάλλον, η Ελλάδα αναζητά ερείσματα για τη διασφάλιση των συνόρων της, με τον Υπουργό Οικονομικών Αποστολίδη, να ζητά από τη Βρετανία σύναψη συμμαχίας. Και ο Μεταξάς, θα υποβάλει πρόταση στο Βρετανό πρέσβη στην Αθήνα, για διμερή συμφωνία. Πρόταση που απορρίπτει η βρετανική πλευρά, προσφέροντας μόνο οικονομική ενίσχυση στην Ελλάδα (Κολιόπουλος: 2009, σ. 199).

Ο Τούρκος Πρωθυπουργός Τζελάλ Μπαγιάρ και ο ΥΠΕΞ Ρουσδή Αράς, επισκέπτονται την Αθήνα, το Βελιγράδι και τη Σόφια, δρομολογώντας τη διπλωματική προσέγγιση της Βουλγαρίας, για την υπογραφή συναίνεσης επανεξοπλισμού. Ενημερώνουν τον Βούλγαρο βασιλιά Βόρις και τον Κιοσεϊβάνοφ, για τη πρόθεση έγκρισης επανεξοπλισμού, χωρίς να θέσουν κάποιες δεσμεύσεις. Αυτός είναι ο λόγος που η βουλγαρική πλευρά ξεπλάγην όταν ο Έλληνας Υφυπουργός Εξωτερικών Μαυρουδής, διευκρίνισε πως οι διαπραγματεύσεις θα γίνονταν στην Αθήνα, υπό τον Μεταξά (Ι.Α.Υ.Ε, φ. 322, Οπ.1, ΑΕ904, Σισμάνοφ προς Κιοσεϊβάνοφ, Αθήνα, τηλεγράφημα 26^{ης} Μαΐου 1938).

Ο Κιοσεϊβάνοφ θα ζητήσει εξηγήσεις από τον Μεταξά, αφού η τουρκική πλευρά δεν είχε θέσει όρους. Ο Μεταξάς καθισχύαζει τη βουλγαρική πλευρά, δηλώνοντας μόνο φιλειρηνικές προθέσεις (ο.π.).

Συμφωνήθηκε πως το κείμενο θα εγκρινόταν από τις: Ελλάδα, Τουρκία, Ρουμανία και στη συνέχεια θα υποβαλλόταν στη Βουλγαρία για έγκριση. Το τελικό κείμενο θα υπογραφόταν αφού εγκρινόταν από τη βουλγαρική κυβέρνηση (Ι.Α.Υ.Ε.Φ. 322, Ορ.1, ΑΕ 904, Σισμάνοφ προς Κιοσεϊβάνοφ, Αθήνα, 1.6.1938, αρ. εγγρ. 43 αυστηρώς εμπιστευτικό).

Η Ρουμανία έχοντας να διαχειριστεί και τον σοβιετικό κίνδυνο, θεωρεί την έγκριση επανεξοπλισμού της Βουλγαρίας κίνητρο για νέες διεκδικήσεις, εκφράζοντας αντιρρήσεις στη βρετανική πολιτική κατευνασμού. Επιμένοντας σε σαφή αναφορά του συμφώνου Kellogg-Briand, ο Κάρολος Β, επισκέπτεται τον Ατατούρκ τον Ιούνιο 1938, με στόχο τροποποίηση της δήλωσης (Campus, 1978, σ. 150-151).

Τέλος, το τροποποιημένο σχέδιο της δήλωσης επιδίδεται από τον πρέσβη Μαυρουδή, στον Σισμάνοφ για διορθωτικές αλλαγές (ο.π.).

Με καθυστέρηση είκοσι ημερών, με στόχο τη βολιδοσκόπηση της αντίδρασης των Μ. Δυνάμεων, η Βουλγαρία δέχεται την υπογραφή της συμφωνίας. Η Γαλλία, αν και χωρίς ενθουσιασμό, στηρίζει την συμφωνία, η Ιταλία την αντιμετωπίζει με καχυποψία, αλλά όχι αρνητικά, ενώ η Σοβιετική Ένωση δείχνει να ευνοεί τη σύμπραξη της Βουλγαρίας με τη Βαλκανική Συνεννόηση (Λιναρδάτος: 1993, σ.58).

Στις 31 Ιουλίου 1938, ο Μεταξάς ως Πρόεδρος της Βαλκανικής Συνεννόησης-εκπροσωπώντας τα μέλη-κράτη- , υπογράφουν με τον πρωθυπουργό της Βουλγαρίας Κιοσεϊβάνοφ, μια συμφωνία που επέτρεπε τον βουλγαρικό επανεξοπλισμό, καταργώντας παράλληλα το καθεστώς «των αποστρατιωτικοποιημένων ζωνών στη Θράκη» (Σφέτας:2003-2004, σ.192). Δεσμεύονταν επίσης να μην καταφύγουν σε βία και να μην υπάρξουν μεταξύ τους επιθετικές ενέργειες. Παρά ταύτα, δεν υπήρξε σαφής δέσμευση της Βουλγαρίας για εγκατάλειψη των αναθεωρητικών της βλέψεων. Παρά τις διαβεβαιώσεις πως ο επανεξοπλισμός γίνεται για αμυντικούς λόγους, δε θα αργήσουν να φανούν οι προθέσεις της (Βερέμης: 2018, σ. 68).

Η συμφωνία θα χαιρετηθεί με ενθουσιασμό, τόσο από τον ελληνικό, όσο και τον βουλγαρικό φιλοκυβερνητικό Τύπο. Παρά τις διαφωνίες και τις ενστάσεις, η πλειοψηφία του πολιτικού κόσμου στη χώρα μοιάζει να συμφωνεί με την εξωτερική πολιτική του Μεταξά, αφού η βρετανική σύμπλευση και η βουλγαρική προσέγγιση, απομακρύνουν την ένταση της Ελλάδας στη γερμανική σφαίρα επιρροής (Κούμας:ο.π., σ.46-48). Η Καθημερινή γράφει : *«Υπεγράφη εχθές Σύμφωνον μεταξύ Βαλκανικής Συνεννοήσεως και της Βουλγαρίας. Παγιάται η Τάξις και η Ειρηνική Συνεργασία εις την Βαλκανικήν Χερσόνησον»* (εφ. Καθημερινή, φ. 1^η Αυγούστου 1938). Το κείμενο της συμφωνίας θα αποτελέσει πρωτοσέλιδο στον ελληνικό και όχι μόνο Τύπο, με τις εφημερίδες της 1^η Αυγούστου να περιέχουν το πλήρες κείμενο

της συμφωνίας. Ένα κείμενο που εξάρει την πρόθεση της Βουλγαρίας για τη διασφάλιση της ειρήνης στα Βαλκάνια:

«Έχοντες υπόψιν ότι η Βουλγαρία είχε προσηλωμένη εις την πολιτικήν της εδραιώσεως εν τοις Βαλκανίοις και ότι εμπνέεται υπό της επιθυμίας να διατηρήση με τα βαλκανικά κράτη σχέσεις καλής γειτονίας, διαπνεόμενης υπό της εμπιστοσύνης και ότι τα κράτη της Βαλκανικής Συνεννοήσεως εμπνέονται έναντι της Βουλγαρίας υπό αυτού ειρηνόφилου πνεύματος και της επιθυμίας συνεργασίας» (εφ. Ελεύθερο Βήμα φ. 1η Αυγούστου 1938 & εφ. Ακρόπολις, φ. 1^{ης} Αυγούστου 1938).

Στη Βουλγαρία ο φιλοκυβερνητικός Τύπος υπογραμμίζει τη σημασία της συμφωνίας για τη χώρα, με την εφημερίδα «Ζορά», να γράφει πως η χώρα αποκτά έτσι την στρατιωτική της ανεξαρτησία, χωρίς να υπάρχουν αξιώσεις για ένταξή της στη Βαλκανική Συνεννόηση (Ι.Α.Υ.Ε. 1938, Α΄ Πολιτική Διεύθυνσις 38, Κωνσταντίνος Διαμαντόπουλος προς ΥΠΕΞ, Σόφια 2 Αυγούστου 1938 αρ. εγγ. 1687/4). Οι φιλοκυβερνητικές εφημερίδες υποδέχτηκαν το σύμφωνο με χαρακτηρισμούς ενθουσιασμού, όπως «εθνική νίκη» και «λαϊκή γιορτή». Αντίθετα οι εφημερίδες της αντιπολίτευσης, όπως η «Μιρ», στάθηκαν απέναντι στη συμφωνία με σκεπτικισμό και συγκρατημένη αισιοδοξία. Υπήρξαν και άρθρα εναντίον της πολιτικής της βουλγαρικής κυβέρνησης, με τον Μουσάνωφ, πρώην πρωθυπουργό της χώρας, να μιλά για «πολιτική και εθνική παραίτηση» (ο.π.).

Ο ιταλικός Τύπος βρίσκει ευκαιρία να βάλει εναντίον της γαλλικής διπλωματίας, μιλώντας για οξυδερκή πολιτική της Βουλγαρίας (Ι.Α.Ε.Υ. 1938 Α΄ Πολιτική Διεύθυνση 38, Πέτρος Μεταξάς προς ΥΠΕΞ, Ρώμη 8 Αυγούστου 1938, αρ. εγγ. 1931/Θ/10). Η Γερμανία υποδέχεται με ενθουσιασμό τη συμφωνία με άρθρα όπως : « η Βουλγαρία πέτυχε να σπάσει τα δεσμά του Νεϊγύ » (Ι.Α.Υ.Ε., 1938 Α΄ Πολιτική Διεύθυνσις 38, Αλέξανδρος Ρίζος- Ραγκαβής προς ΥΠΕΞ, Βερολίνο 5 Αυγούστου 1938, αρ.εγγ. 2758).

Το Λονδίνο θα υποδεχτεί την υπογραφή του Συμφώνου της Θεσσαλονίκης με αισιοδοξία. Η εφημερίδα «Times», με τίτλο «*Νέα Βαλκανική Συμφωνία*», θα εκφράσει την αισιοδοξία πως η Βουλγαρία μετά από αυτό είναι έτοιμη να εισέλθει στη Βαλκανική Συνεννόηση (εφ. Times, φ. 1-2 Αυγούστου 1938). Τα βρετανικά έντυπα θα εξάρουν τη συμβολή του Στογιαντίνοβιτς και θα εκφράσουν την πίστη πως με αυτή τη συμφωνία η Βουλγαρία θα παραιτηθεί των διεκδικήσεών της στη Δοβρουσά, θεωρώντας πως μπορεί πλέον να αποκτήσει έξοδο στο Αιγαίο, πάντα σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης του Νεϊγύ (Ι.Α.Ε.Υ, 1938 Α΄ Πολιτική Διεύθυνσις 38, Χαράλαμπος Σιμόπουλος προς Ιωάννη Μεταξά Λονδίνο 3 Αυγούστου 1938, αρ. εγγ. 21491 ΣΤ38).

Και η Κομιντέρν θα χαρακτηρίσει τη νέα συμφωνία ως : «*ένα βήμα προς την ειρηνική διευθέτηση των μεταξύ των βαλκανικών κρατών διαφορών*» (Πιπινέλης: 1951 ,σ.280). Τα ευρωπαϊκά κράτη υποδέχονται θετικά τη συμφωνία , με την Αγγλία και Γαλλία να χαιρετίζουν το σύμφωνο ως σταθεροποιητικό παράγοντα στη περιοχή των Βαλκανίων (ο.π.)

Ο Κοσμετάτος, στενός συνεργάτης του Μεταξά, αναφέρεται σε επιστολή του για το Σύμφωνο της Θεσσαλονίκης ως: “... *αληθινή καμπήν εις την ιστορίαν των Βαλκανίων*» (Μοσχόπουλος:1999, σ. 137-138).

Το Σύμφωνο θα επικυρωθεί από την Ελλάδα στις 12 Νοεμβρίου 1938 και δυο μέρες αργότερα επικυρώνεται κι από τη Βουλγαρία (Πιπινέλης, ο.π.).

Ο Μεταξάς δεν τρέφει ψευδαισθήσεις για την είσοδο της Βουλγαρίας στη Βαλκανική Αντάντ. Πολιτικές και στρατιωτικές συμφωνίες που έχουν υπογραφεί από το 1934, με πιο πρόσφατη τον Φεβρουάριο 1937, στην ουσία χάνουν την ισχύ τους και το νέο Σύμφωνο καταργεί, έστω και άτυπα, το Βαλκανικό (Παπαστράτης:2009, σ. 418). Ο βασιλιάς Βόρις θα δηλώσει στο Βρετανό πρέσβη στη χώρα του, πως η συνθήκη της Θεσσαλονίκης νομιμοποιεί τον βουλγαρικό εξοπλισμό (R3876, 7Απριλίου 1938, R6064, 30 Ιουνίου 1938). Καταστρατηγείται έτσι η συνθήκη του Νείγυ και η Γερμανία αναλαμβάνει μεγάλο μέρος παροχής εξοπλιστικών συστημάτων προς τη Βουλγαρία (Παπαστράτης, ο.π.).

Η κυβέρνηση της 4^{ης} Αυγούστου, παρά τη σύσφιξη σχέσεων με την Τουρκία και την πρόσδεσή της στη βρετανική πολιτική, μετά την προσάρτηση της Αυστρίας από τους Γερμανούς, το διαμελισμό της Τσεχοσλοβακίας και την ιταλική προσάρτηση της Αλβανίας το 1939, βρίσκεται αντιμέτωπη με την αδυναμία εξυπηρέτησης, όχι μόνο των βαλκανικών συμφώνων , αλλά και της εδαφικής προστασίας της Ελλάδας (ο.π.) Άλλωστε παρά την αφοσίωση του Μεταξά στη Βρετανία, η νέα σύγκρουση που διαφαινόταν στον παγκόσμιο ορίζοντα, δεν άφηνε χώρο για μικρούς και αδύναμους παίκτες (Βερέμης:1999, σ. 105).

Το μόνο που απέμεινε από το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934 ως κληρονομιά, ήταν μια ασαφής ελληνοτουρκική προσέγγιση το 1938 και οι δηλώσεις της Γιουγκοσλαβίας, όταν πια ο νέος πόλεμος έχει ξεκινήσει, πως θα στηρίξει την Ελλάδα σε ενδεχόμενη ιταλική επίθεση. Η Βουλγαρία έχει ήδη ενταχθεί στη σφαίρα της γερμανικής επιρροής, βάζοντας στόχο τις επιδιώξεις της, καθιστώντας ακόμη και το σύμφωνο γιουγκοβουλγαρικής φιλίας και συμμαχίας, *νεκρό γράμμα* (Σφέτας:2012, σ. 112).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ/ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η Ελλάδα την περίοδο του Μεσοπολέμου, είναι μια χώρα στρατιωτικά και ηθικά, θα έλεγα. ηττημένη μετά την Μικρασιατική Καταστροφή και την Συνθήκη της Λοζάνης. Έχει διαφανεί πως οι σχέσεις της με τις Μ. Δυνάμεις δεν προσφέραν στη χώρα τα επιθυμητά αποτελέσματα, πόσο μάλλον την ασφάλεια και εδαφική ακεραιότητα που επιδίωκε. Σε μια προσπάθεια εξομάλυνσης των σχέσεων της με τις γείτονες χώρες και αποσόβησης πιθανού κινδύνου νέας πολεμικής της εμπλοκής, οδηγείται στη διπλωματική λύση υπογραφής διμερών και όχι μόνο, συμφωνιών, για κατοχύρωση της ασφαλείας της.

Μια τέτοια κίνηση συνεργασίας αποτελεί και το Σύμφωνο που υπογράφει το 1934. Το Βαλκανικό Σύμφωνο, όπως θα γίνει γνωστό, αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες προσπάθειες των βαλκανικών χωρών, με στόχο την περιφερειακή συνεργασία για περιφρούρηση του εδαφικού status quo, στη Ν.Α. Ευρώπη.

Το Βαλκανικό Σύμφωνο είναι ένα ενοποιητικό εγχείρημα, εντασσόμενο σε ένα ευρύτερο πλαίσιο μηχανισμών συλλογικής ασφάλειας, μηχανισμών που αναπτύχθηκαν στην Ευρώπη μετά το τέλος του Α Παγκοσμίου Πολέμου, για ανάσχεση επιδιώξεων των αναθεωρητικών κρατών.

Θα υπογραφεί από τις χώρες: Ελλάδα, Ρουμανία, Τουρκία, Γιουγκοσλαβία στα τέλη Φεβρουαρίου 1934. Υπαγορεύεται από την ανάγκη διατήρησης του εδαφικού status quo στα Βαλκάνια και την αποτροπή των επιδιώξεων της Βουλγαρίας, που δεν συμμετέχει σε αυτό, παρά τις προτροπές των Μ. Δυνάμεων και τις εκκλήσεις των γειτονικών της κρατών.

Η ανάγκη υπογραφής του Συμφώνου υπαγορεύεται και από την ευρύτερη αστάθεια στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή και έχει στόχο την εξυπηρέτηση πολλαπλών σκοπών. Τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, γιατί σύντομα εγείρει αντιρρήσεις και ενστάσεις, τόσο πριν όσο και μετά την υπογραφή του.

Σε πολιτικό επίπεδο, ενισχυόταν η συνεργασία των κρατών-μελών, προωθώντας τη σταθερότητα στη περιοχή. Σε στρατηγικό επίπεδο, είχε στόχο να λειτουργήσει ως αποτρεπτικός μηχανισμός απέναντι σε «έξωθεν» απειλές, διασφαλίζοντας τα σύνορά τους.

Ειδικά για την Ελλάδα, το Σύμφωνο υπήρξε βασικό εργαλείο άσκησης της εξωτερικής της πολιτικής, συμβάλλοντας στην ενίσχυση της διπλωματικής και εδαφικής της θέσης. Υπήρξε όμως και σημείο πολιτικής αντιπαράθεσης, με τον Βενιζέλο να εναντιώνεται στην υπογραφή του, θεωρώντας το, αιχμή του δόρατος στην ήδη διαταραγμένη διπλωματική κατάσταση της χώρας. Κατόπιν σοβαρών

διαφωνιών, θα δοθούν επεξηγήσεις στη Βουλή και τον Τύπο και θα γίνει δεκτό το αίτημα για υπογραφή και στρατιωτικών δεσμεύσεων.

Οι διπλωματικές/πολιτικές εγγυήσεις που περιέχονται στα άρθρα του Συμφώνου, αφορούν στο σεβασμό των μελών στο εδαφικό status quo και τη συνοριακή ακεραιότητα, στη μη επιθετικότητα των κρατών-μελών μεταξύ τους και σε συνεργασία σε περίπτωση απειλής. Μοιάζει περισσότερο με δήλωση αίσθησης σταθερότητας σε μια περίοδο πολλαπλών τοπικών και διεθνών αδιεξόδων.

Στην ουσία πρόκειται για πολιτικές υποσχέσεις, χωρίς σαφείς δεσμεύσεις για κάποια άμεση στρατιωτική δράση. Στηρίζονται κυρίως, στη λογική της αποτροπής κινδύνου, μέσω διακρατικής συνεργασίας και στα πλαίσια των κανόνων διεθνούς νομιμότητας.

Από την άλλη, οι στρατιωτικές συμφωνίες που θα υπογραφούν, αφορούν σε σαφείς δεσμεύσεις παροχής στρατιωτικής βοήθειας σε περίπτωση επίθεσης. Περιέχουν κοινό αμυντικό σχεδιασμό και δεσμεύονται σε περίπτωση εξωτερικής απειλής, να συνδράμουν με ένοπλες δυνάμεις. Ζητήθηκε η υπογραφή των στρατιωτικών εγγυήσεων, διότι ο ρόλος τους είναι πιο πρακτικός και δεσμευτικός, αφού στην ουσία συνεπάγεται πραγματικό κόστος στρατιωτικής εμπλοκής για τα μέλη-κράτη.

Ωστόσο σταδιακά το Σύμφωνο, θα αποδειχθεί όχι μόνο αναποτελεσματικό, αλλά και θνησιγενές. Μέσα από ένα σύνολο διεθνών εξελίξεων και ενδοβαλκανικών παραγόντων, αρχίζει να αποδυναμώνεται. Βασική αιτία θα αποδειχθεί και η ασάφεια των εγγυήσεων που παρείχε, καθώς και η αναθεωρητική πολιτική της Βουλγαρίας.

Μετά την υπογραφή των στρατιωτικών εγγυήσεων, η διάκριση μεταξύ των διπλωματικών περιεχομένων και των νέων τροποποιήσεων, αμβλύνει τη πρόθεση των μελών, να αναλάβουν το κόστος μιας ενδεχόμενης πολεμικής εμπλοκής.

Σύντομα διαφαίνονται και τα διαφορετικά εθνικά συμφέροντα, με την Γιουγκοσλαβία να προσεγγίζει και να υπογράφει με τη Βουλγαρία σύμφωνο φιλίας, καθώς και οι πολιτικές ανακατατάξεις στο εσωτερικό των κρατών. Ειδικά η Ελλάδα θα βιώσει μια περίοδο κοινοβουλευτικής κρίσης, με συνεχή στρατιωτικά κινήματα, που θα οδηγήσουν στην επιστροφή στη μοναρχία και στο δικτατορικό καθεστώς του Μεταξά. Παρά το ιδεολογικό του υπόβαθρο, ο Μεταξάς μένει σταθερός στην εξωτερική πολιτική των προκατόχων του. Διατηρεί τη σύμπλευση με τη Τουρκία, ανανεώνοντας Σύμφωνα του παρελθόντος και προσδένεται για ασφαλή εδαφικά ερείσματα στη Βρετανία. Παρά την οικονομική διείσδυση της Γερμανίας στα Βαλκάνια, δε θα γίνει η Ελλάδα μέλος του Άξονα και σε μια προσπάθεια σύμπραξης με τη Βουλγαρία, κατόπιν βρετανικών προτροπών, στις 31 Ιουλίου 1938, υπογράφει

ως εκπρόσωπος της Βαλκανικής Συνεννόησης, συμφωνία με τη Βουλγαρία. Της δίδεται η έγκριση για επανεξοπλισμό, με στόχο την ένταξή της στη Βαλκανική Αντάντ, κάτι που παρά τις προσδοκίες, δε θα συμβεί.

Λίγο πριν την έναρξη του νέου πολέμου, οι χώρες της Βαλκανικής Συνεννόησης, έχουν ήδη προσδεθεί σε κάποιο ισχυρό στρατόπεδο, με το Βαλκανικό Σύμφωνο όχι μόνο να έχει αποδυναμωθεί, αλλά στην πραγματικότητα να έχει από καιρό αυτοκαταργηθεί.

Βιβλιογραφία – Πηγές

Πρωτογενείς πηγές- Αρχεία:

1) Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών

Ι.Α.Υ.Ε., 1934, προς ΥΠΕΞ, 31/01/ 1934, αρ.εγγ. 175

Ι.Α.Υ.Ε., 1934/Α/3/5/1, προς ΥΠΕΞ, 14/05/ 1934, αρ. εγγ. 1367

Ι.Α.Υ.Ε., 1935/Α/6/2, προς ΥΠΕΞ, 14/01/ 1935, αρ. εγγ. 44

Ι.Α.Υ.Ε., 1936 15.7.1, προς ΥΠΕΞ, 28/12/ 1936, αρ.εγγ. 3153

Ι.Α.Υ.Ε. ,1936, 24.2.1, προς ΥΠΕΞ, 17/11/ 1936, αρ. εγγ. 2134

Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.5.1, προς ΥΠΕΞ, 12/11/ 1936, αρ.εγγ. 2555 Χ/4

Ι.Α.Υ.Ε., 1936 15.7.1, 5/12/ 1936, αρ. εγγ. 24081/Α

Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1., 7/12/1936, αρ. εγγ. 24107/Α/ΙΔ.

Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1.,9/12/ 1936, αρ.εγγ. 2428/Α

Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 17/12/ 1936, αρ. εγγ. 24274/Α

Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1., 22/12/1936 αρ. εγγ. 25232/Α/1

Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1., 24/12/ 1936, αρ.εγγ. 25362/Α/1

Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1., 25/12/1936, αρ. εγγ. 25363

Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1., 28/12/1936, αρ.εγγ. 3153

Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1., 29/12/ 1936

Ι.Α.Υ.Ε., 1936,15.7.1, 30/12/ 1936, αρ.εγγ. 25646

Ι.Α.Υ.Ε., 1937, 13.1.2., 4/01/ 1937

Ι.Α.Υ.Ε., 1936, 15.7.1, 2/01/ 1937

Ι.Α.Υ.Ε., 1937, 75.1.1., 15/01/ 1937, αρ. εγγ. 86/Χ4

Ι.Α.Υ.Ε., 1937, 13.13, 25/01/ 1937, αρ. εγγ. 1762/A1
Ι.Α.Υ.Ε., 1937, 7.1.3.2., 29/01/ 1937
Ι.Α.Υ.Ε., 1937, 7.3.11, Βουκουρέστι 1/02/ 1937, αρ. εγγ. 284
Ι.Α.Υ.Ε., 1937, 13.2.1., 25/02/ 1937, αρ. εγγ. 5179/A/ιδ.
Ι.Α.Υ.Ε., 1938, Α΄, 14/02/1938, αρ. εγγ. 3084
Ι.Α.Υ.Ε., 1938, Α΄ Πολιτική Διεύθυνσις, Άγκυρα 1938
Ι.Α.Υ.Ε., 1938, Α΄ Πολιτική Διεύθυνσις 10, Βελιγράδι 1938
Ι.Α.Υ.Ε., 1938, φακ.6^Α/6/2, αρ. 172, Βελιγράδι 1938
Ι.Α.Υ.Ε., φ. 322 ΟΡ1 ΑΕ904, Αθήνα 1938
Ι.Α.Υ.Ε., F 322 ορ. 1 ΑΕ904, Αθήνα 1938, Αυστηρώς Εμπιστευτικό
Ι.Α.Υ.Ε., 1938 Α΄ Πολιτική Διεύθυνσις 38, Σόφια 1938, αρ.εγγ. 168/4
Ι.Α.Υ.Ε., 1938, Α΄ Πολιτική Διεύθυνσις, Ρώμη 1938, αρ. εγγ. 1931/Θ/10
Ι.Α.Υ.Ε., 1938, Α΄ Πολιτική Διεύθυνσις 38, Βερολίνο 1938, αρ. εγγ. 2758
Ι.Α.Υ.Ε., 1938, Α΄ Πολιτική Διεύθυνσις 38, Λονδίνο 1938, αρ. εγγ. 2149 ΣΤ38

Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου, Μουσείο Μπενάκη, φακ. 054-49

Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου, Μουσείο Μπενάκη, ενημέρωση Παπαναστασίου προς Βενιζέλο, 6-11-1929

2) Εφημερίδες

Ακρόπολις, 1933/1934/1935

Ελεύθερο Βήμα, 194/1935/1936/1938 (Άρθρα Βενιζέλου 13-18 Απριλίου 1934)

Καθημερινή, 1934/1935/1936/1938

Νέος Ριζοσπάστης, 1934

Ριζοσπάστης, 1934/1936

Times, Λονδίνο Αύγουστος 1938

3) Ημερολόγια

Μεταξάς, Ι. : «*Το προσωπικό του ημερολόγιο 1933-1941*», τ. Δ΄ Η Τετάρτη Αυγούστου, ο πόλεμος 1940-1941, (επιμ. Φ. Βρανάς), Γκοβόστη, Αθήνα 1951

Ιστοσελίδες:

League of Nations, Pact of Balkan Entente, LNTS 153/1934, αρ. 1

<https://avim.org.tr/en/Analiz/1934-PACT-OF-BALKAN-ENTENTE-THE-PRECURSOR-OF-BALKAN-SOUTHEASTERN-EUROPE-COOPERATION> ανάκτηση 18 Μαρτίου 2026

No 3514: Pact d' Entente Balkanique, 1/10/1934

<https://m.bigenc.ru/vault/42a53c8459cf5ae5be/568c99174b7d> pdf ανάκτηση 22 Μαρτίου 2026

Romanian Military Thinking 2003, 540-541, 542

<https://en.gmr.mapn.ro> ανακτήθηκε 22 Μαρτίου 2026

Α) ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεξανδροπούλου, Α., Γκλαβίνας, Γ., Πλουμίδης, Σ. (1996): «*Ο Ελληνικός Μεσοπόλεμος*», στο : Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. 18, Αθήνα: εκδόσεις ΟΞΥ, σ. 134,230,278,280

Αλιβιζάτος, Ν. (1995): «*Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*», Αθήνα: εκδόσεις ΘΕΜΕΛΙΟ

- Βατικιώτης, Π. (2005): «Μια πολιτική βιογραφία του στρατηγού Ιωάννη Μεταξά. Φιλολαϊκή απολυταρχία στην Ελλάδα 1936-1941», Αθήνα: εκδόσεις Ευρασία
- Βερέμης, Θ. (1998): «Βαλκάνια, από τον 19^ο ως τον 20^ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση κρατών», Αθήνα: εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ
- Βερέμης, Θ. (1995): «Οι επεμβάσεις του Στρατού στην Ελληνική Πολιτική 1916-1936», Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Βερέμης, Θ. (1999): «Ελλάδα-Ευρώπη. Από τον πρώτο πόλεμο ως τον ψυχρό πόλεμο», Αθήνα: εκδόσεις Πλέθρον
- Βερέμης, Θ.- Κολιόπουλος, Ιωαν. (2006): «Ελλάς Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα», Αθήνα: εκδόσεις ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
- Βλαγκόπουλος, Βλ. (1998): «Συνθήκες-Σταθμοί της Ιστορίας», Αθήνα: εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ
- Γκλαβίνας, Σπ. (1996): «Η Ελλάδα στο Μεσοπόλεμο», στο συλλογικό : Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ.18, Αθήνα: εκδόσεις ΟΞΥ, σ.231
- Castellani, G. (1991): « Η Ιστορία των Βαλκανίων 14^{ος}-20^{ος} αιώνας'',(μτφρ. Β. Αλιφέρη), Αθήνα:Γκοβόστης
- Δαφνής, Γρ. (1997): «Η Ελλάς μεταξύ δυο πολέμων 1923-1940», τόμ. 2, Αθήνα: εκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ
- Διβάνη, Λ. (2014): «Η «Υπουργός Θωπεία». Ελλάδα και Ξένοι, 1821-1940», Αθήνα: εκδόσεις ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
- Δορδανάς, Σ. (2012): «Βαλκανικά Σύμφωνα Φιλίας, 1912-1941», στο : ΒΑΛΚΑΝΙΑ 1913-2011. Εκατό χρόνια θύελλες και χίμαιρες . Μέρτζος, Ν., Καραγιάννης, Μ., Σφέτας, Σ., Δορδανάς, Σ., Ζούκας, Ι., Σκουλίδας, Η. ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις αφών Κυριακίδη, σ.124-126
- Ηλιόπουλος, Η. (2009): «Η Ελληνική Στρατηγική Ανάσχεσης έναντι της αναθεωρητικής απειλής και τα όρια της. Ο Μεταξάς και η Εποχή του», Αθήνα: εκδόσεις Ευρασία
- Καλύβας, Στ. (2015): «Καταστροφές και Θρίαμβοι», Αθήνα: εκδόσεις Παπαδόπουλος
- Κολιόπουλος, Ι. (1985): «Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1940», Αθήνα: εκδόσεις Εστίας
- Κολιόπουλος, Ι. (2009): «Η Δικτατορία του Μεταξά και ο πόλεμος του '40: οι σχέσεις της Ελλάδος με τη Βρετανία (1935-1941). Ο Ελληνικός Εικοστός Αιώνας βήμα προς βήμα», Αθήνα: εκδόσεις Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε

Κούμας, Μ. (2010): «*Η ελληνική εξωτερική πολιτική και το ζήτημα της ασφάλειας στη νοτιοανατολική Ευρώπη, 1933-1936*», Αθήνα: εκδόσεις Σιδέρη

Κούμας, Μ. (2020): «*Η Ελλάδα και οι Μεγάλες Δυνάμεις τον 20^ο αιώνα*» στο: Γ. Βούλγαρης-Κ.Κωστής-Σ. Ριζάς (επιμ.), *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός: Κράτος και Πολιτική στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα: εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, σ. 37-40

Κοραντής, Α.Ι. (1971): «*Διπλωματική ιστορία της Ευρώπης (1919-1955)*», τομ. Β΄ Προς την άβυσσον 1934-1939, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου

Λιάκος, Α. (2019): «*Ο Ελληνικός 20^{ος} Αιώνας*», Αθήνα: εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

Λιναρδάτος, Σ. (1993): «*Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις (1936-1941)*», Αθήνα: εκδόσεις Προσκήνιο

Mazower, Μ. (2000): «*Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*», μτφρ. Σ. Μαρκέτος, ΜΙΕΤ, Αθήνα

Μαρκεζίνης, Σ. (1978): «*Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος- Η Σύγχρονη Ελλάς*», τόμ. 4, Αθήνα: εκδόσεις Προσκήνιο

Μαυρογορδάτος, Γ. (2017): «*Μετά το 1922. Η Παράταση του Διχασμού*», Αθήνα: εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ

Μοσχόπουλος, Γ. (1999): «*Από την Παλινόρθωση στη Βασιλο-Μεταξική Δικτατορία 1935-1940, φως στο παρασκήνιο*», Αθήνα: εκδόσεις Χριστάκη

Παζιδαμποπούλου-Σταυρινού, Μ. (1997): «*Η Δυτική Θράκη στην εξωτερική πολιτική της Βουλγαρίας. Το ζήτημα της βουλγαρικής οικονομικής διεξόδου στο Αιγαίο (1919-1923)*», Αθήνα

Παπάγος, Αλ.: «*Ο ελληνικός στρατός και η προς πολέμου προπαρασκευή από του Αυγούστου 1923 μέχρι Οκτωβρίου 1940*»

Παπαστράτης, Π. (2009): «*Εξωτερική Πολιτική. Η προσπάθεια διατήρησης των κεκτημένων κατά τον Μεσοπόλεμο*», στο : Συλλογικό (επιμ. Χατζηιωσήφ, Χ.) , *Όψεις Πολιτικής και Οικονομικής Ιστορίας 1900-1940*, Αθήνα: εκδόσεις Βιβλιόραμα

Pavlowitch, St. K., (1953): «*Ιστορία των Βαλκανίων 1804-1945*», (επιμ. Σκορδύλης, Κ.), (μτφρ. Χασιώτης, Π.), Αθήνα

Πιτινέλης, Π. (1955): «*Γεώργιος Β΄*», Αθήνα: εκδόσεις Σαλίβερος

Πιτινέλης, Π. (1948): «*Ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας 1923-1941*», Αθήνα: εκδόσεις Σαλίβερος

Πλουμίδης, Σ. (2016): «*Το καθεστώς Ιωάννη Μεταξά (1936-1941)*», Αθήνα: εκδόσεις ΕΣΤΙΑ

Σβολόπουλος, Κ. (2020): «*Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*», Αθήνα: εκδόσεις ΕΣΤΙΑ

Σβολόπουλος, Κ. (χ.χ): «*Το Βαλκανικόν Σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική 1928-1934*», Αθήνα: εκδόσεις ΕΣΤΙΑ

Στεφανίδης, Ι. (1997): «*Ο Τελευταίος Ευρωπαϊκός Αιώνας: Διπλωματία και Πολιτική των Δυνάμεων (1871-1945)*», Αθήνα: εκδόσεις Προσκήνιο

Σφέτας, Σ. (2010): «*Όψεις του Μακεδονικού Ζητήματος στον 20^ο αιώνα*», Θεσσαλονίκη: εκδόσεις ΒΑΝΙΑΣ

Σφέτας, Σ. (2003-2004): «*Το Σύμφωνον της Θεσσαλονίκης της 31^{ης} Ιουλίου 1938: Διπλωματικό παρασκήνιο, ελληνικές προσδοκίες και βουλγαρικές διαψεύσεις. Συμβολή στη μελέτη των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων της δεκαετίας του '30*», Βαλκανικά Σύμμεικτα 14-15, σ.217-234

Σφέτας, Σ. (2011): «*Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία*», τόμ. Β', Από το Μεσοπόλεμο στη Λήξη του Ψυχρού Πολέμου (1919-1989), Θεσσαλονίκη: εκδόσεις ΒΑΝΙΑΣ

Σφέτας, Σ. (2012): «*Σερβία και Γιουγκοσλαβία -Ελλάδα*», στο συλλογικό: Βαλκάνια 1913-2011. Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες, ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις αφών Κυριακίδη

Σφέτας, Σ. (2012): «*Βαλκανικά Σύμφωνα Φιλίας 1913-2011*», στο συλλογικό: Βαλκάνια 1913-2011. Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες, ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις αφών Κυριακίδη

Τούντα- Φεργάδη, Α. (1996): «*Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1940)*», Αθήνα: εκδόσεις Σιδέρη

Τούντα-Φεργάδη, Α. (2003): «*Η Εξωτερική Πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο Μεσοπόλεμο*», Αθήνα: εκδόσεις Σιδέρη

Χαλδαίος, Α. (2023): «*Ο Ελληνισμός της Αφρικής 19^{ος}-21^{ος} αιώνας*», Αθήνα: αυτοέκδοση

Χατζηβασιλείου, Ε. (1999): «*Ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Η ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφαλείας στα Βαλκάνια, 1928-1931*», Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου

Χατζηιωσήφ, Χ. (2009): «*Το προσφυγικό Σοκ, οι Σταθερές και οι Μεταβολές της Ελληνικής Οικονομίας στον Μεσοπόλεμο*», στο συλλογικό (επιμ. Χατζηιωσήφ, Χ.),

Όψεις Πολιτικής και Οικονομικής Ιστορίας 1900-1940, Αθήνα:εκδόσεις Βιβλιόραμα, σ.295

Χριστοδουλίδης, Θ. (1997): «Διπλωματική Ιστορία τριών αιώνων. Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες (1815-1919)», τόμ. Β΄, Αθήνα:εκδόσεις Σιδέρης

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Campus, E. (1978): «*The Little Entente and the Balkan Alliance*», Academie RSR, Βουκουρέστι

Clogg , R. A.(1992): «*A Concise History of GREECE*», Cambridge University Press

Jelavich, B. (1993): «*History of the Balkans*». Eighteenth and Nineteenth Centuries. Vol.II, Cambridge University Press

Kerner,,R.J. -H.N. Howard, (1970): «*The Balkan Conferences and the Balkan Entente 1930-1935*», Greenwood Press, Κονέκτικατ

Koliopoulos, I.- Veremis, Th., (2010): «*GREECE. The Modern Sequel. From 1831 to the Present*», New York: New York University Press

Mazower, M.(1991): «*Dark Continent*». Europe's Twentieth Century, Penguin Press

Mazower, M. (1991): «*The Balkans: A short History*», New York:Modern Library

Stavrianos, L.S. (1964): «*A History of the movement toward Balkan Unity in Modern Times*», Connecticut: Archon Books, Hamden

Stavrianos., L.S.: (2002): «*The Balkans since 1453 with a new introduction*» by Tr. Stoianovich, C. Hurst and co (Publishers) LTD, LONDON

Tomasevich, Jozo, (2001): “*War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and collaboration*” Stanford, University Press

Εικόνα 1. Χάρτης των χωρών που συμμετείχαν στο Βαλκανικό Σύμφωνο: Ελλάδα, Τουρκία, Ρουμανία και Γιουγκοσλαβία.

Πηγή: Wikipedia, “Balkan Pact”, https://en.wikipedia.org/wiki/Balkan_Pact

Εικόνα 2. Υπογραφή του βαλκανικού σύμφωνου, 1934

Πηγή: <https://www.anixneuseis.gr/%CF%84%CE%BF-%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%83%CF%8D%CE%BC%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-1934-%CE%B7-%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%84%CF%85%CF%87%CE%AE/>

Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥ ΣΥΜΦΩΝΟΥ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ

ΑΣ ΨΗΦΙΣΟΜΕΝ ΤΟΝ Κ. ΚΟΤΖΙΑΝ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΤΟΥ κ ΔΗΜ. ΜΑΞΙΜΟΥ
ΕΞΙΡΟΥΣΑΙ ΤΗΝ ΣΗΜΑΣΙΑΝ ΤΟΥ ΣΥΜΦΩΝΟΥ
ΕΙΡΗΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΞΕΝΟΝ ΣΤΕΦΑΝΙ' ΠΑΡΟΥ

[illegible]

Είς ἀναλόγουι δηλώσεις προέβησαν επίσης καὶ οἱ κ. κ. Τ. Κουλέσκο καὶ Ρουσάκη σέως τὰς ὁποίας δημοσιεύομεν εἰς τὴν ἑπόμενη μετὰ τῆς περιγραφῆς τῆς δόξης τελειῆς τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Συμφωνοῦ.

[illegible][illegible][illegible]

τὸν ὅμοιον τῶν ἀ-
 νδρῶν καὶ τῶν
 γυναικῶν. Ὁμοί-
 ος τῶν ἀνδρῶν
 ὁ Χ. Γ. ΠΑΛ-
 ᾶς, ὁποῦ ἐπὶ τῆς
 ἀνδρῶν δουλειᾶς
 ἐπὶ τῆς ἀνδρῶν
 δουλειᾶς.

Να μη τυχόν καθ-
ηματώσει της σχε-
τικής εισαγγελικής φ-
ρεάς και δια μέσ-
της τριτογενούς α-
ντιπροσωπίας της
Δικαιοσύνης, της
Εγγυημένης πρὸς
επειδή ο θεμελιώ-
δες... Cherchez le

ΠΡΟΣΕΧΩΣ:

Η ΕΡΩΤΙΚΗ ΖΩΗ
ΚΑΙ ΑΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΙ

ΤΗΣ ΜΕΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΑΣ

ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ

ΣΥΝΑΡΠΑΞΤΙΚΟΝ
ΙΣΤΟΡΙΟΝ ΑΝΑΓΝΩΜ.

ΕΙΣ ΤΗΝ

"ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΝ"

[illegible]

περί της ἐνδεχομένης ἢ μὴ ἐνδεχομένης ἐπιτυχίας του ἐν τῷ μέλλοντι ὡς Δημόφρου. Ὁ Μιγάς Φρεδερίκος εἶπε κάποτε: «Ἀλλοῦμονον ἂν ἐσκέπτοντο οἱ στρατιῶται μου». Στρατιῶται λοιπὸν καὶ ἡμεῖς

τῆς συνδρινητικῆς παραστάσεως, ἔχοντα
πρωτότοπον καὶ δεύτερον αὐτὴν στεινὴν
μὴ ἀνεκπιμπέειν, νὰ μὴ συστῇ τοῦ μὲν, νὰ πε-
ραχθῇ τοῦ μὲν καὶ χάριν τῆς ἐπιτυχίας καὶ το-
ποῦ τοῦ συμπεριόντος νὰ ὑψηλῶμεν ἐκείνο
τὸ ὅπου ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Ἀλκίου Μάου
μαζοῦ ὑπερέβη: τὸν κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ.

Μέχρι πρό τινος πρίν κἂν οἱ δύο ὑποψήφιοι οἱ ὀποιοὶ θ' ἀποτελέσουν μεθαύριο τὸ καθήκον τῶν ἐλπιζομένων ὑποψηφίων.

ων, παρουσιάζουν εἰς προεκλογικὰς δια-
δηλώσεις τὰς κομματικὰς τῶν ὀνύματι
δὲν ἦσαν ἰσῶς ἀδικαιολόγητοι αἱ συζητή-
σεις.

[illegible]

Ἄς ψηφίσωμεν λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι ὅ
λοι μαζὺ αὐρεῖον τὸν κ. ἔκστειλῃ ἐν τῇ πε
ποιθόσῃ· ὅτι καὶ τὸν ἡσπὸν μας ἀνὰ τὸν ὅτι

σχύομεν τὴν ἑκκυβέρνησιν, θεοθιούμεν τὸ
ἔθνος τὸς τοῦ ὁπλοῦ περικλυτοῦ πολεμικοῦ καὶ

ἠλωρτάσμεν τοὺς καρπούς καὶ θὲν προσβάλλομεν τὸν γηραιὸν ἀνιψιάρχον Ἀθηναίων τὸν ὁποῖον τοσάκις τιμῆσαντες ἔχομεν τὸ δικαίωμα πλεονεξέσθαι σκοντίζομεν μὲν φιλικῶς καὶ σεβασμῶν πρὸς μέλαν τιμητικὴν καὶ ἐπιβεβλημένην ἀποστρατεῖαν.

Η ΠΡΩΤΗ ΣΥΣΚΕΨΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΥΓΚΡΟΤΕΙΤΑΙ ΣΗΜΕΡΑΝ ΕΝΤΑΥΘΑ

Πληροφορούμεθα ότι από της σημερινής αναχώρησής του κ. Γεώργιος διά Βελιγράδιον διά συγκορητοφίλς τός Ύπαρχους τών Εξωτερικών ή πρώτν συνέταξεν τών τεσσάρων ύπαρχων τών Εξωτερικών τήν ενότητα τών τεσσάρων εν τω εν λόγω εννοήσαντι κωλύσεις φύσεως σχετιζομένων με τόν ύπαρχοντα χεί Βασιλικόν Σύμβουλον. Κατά της συνέταξιν έπίσης διά ηρώτων κατά πόσον επιβάλλεται ή έκδοσις ειδικής εμνηστεύσεως. δηλώσας διά τόν ύπαρχοντα χεί Σύμβουλον.

ΤΟ ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΥΠΟΓΡΑΦΕΝΤΟΣ
ΣΥΜΦΩΝΟΥ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΩΣ
Η ΕΓΓΥΗΣΙΣ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ

Τὸ κείμενον τοῦ υπογραφέντος χθὲς «Συμφώνου Βαλκανικῆς Συνεννόησεως» ἀνακοινωθέν ἐπισημῶς ἔχει ὡς ἑξῆς :

ΣΥΜΦΩΝΟΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΝΟΗΣΕΩΣ

«**Τ**Η Α. Μ. Κ. ο Κοσμάκης της Ρουμανίας, ὁ Α. Μ. Κ. ο Κοσμάκης τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὁ Εὐρέστους τῆς Τσορκινῆς Δημοκρατίας καὶ ὁ Εὐρέστους τῆς Βουλγαρικῆς Δημοκρατίας ἐπιθυμούντες νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν κοινήν τῆς ἀφ᾽ ἑαυτῶν ἐλευθερίαν,

«**Ε**κπεποιθότες ὅτι διὰ τὸν σκοπόν τοῦ συνενοήσεως καὶ συνδεδεότητος ὑπορ ἑαυτοῦσαν κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ Συμφωνίου Μπραίν — ἐκάλεσαν καὶ κατὰ τὴν σχετικὴν ἀποφασίαν τῆς συνέλευσης τῆς Κοινωνικῆς

[illegible]

τὸν κ. Νικόλαον Τσιτουλάκο, ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἡ Α. Ε. Μ. ὁ Βασίλεως τῆς Γιουγκοσλαβίας, τὴν Α. Ε. τὸν κ. Μποχολόμπ Γέτσε, ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν. Ὁ Πρέσβης τῆς Αὐστρίας, ἀρμοστής, τὴν Α. Ε. τὴν Τερόνη Γουόλφ βέρν.

Πηγή: <https://www.kathimerini.gr/k/100yk/1017293/valkaniko-symfono/>

Εικόνα 4. Αθήνα, Νοέμβριος 1938. Στιγμιότυπο από τη συνάντηση των υπουργών Εξωτερικών των κρατών που συμμετείχαν στο Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934. Ο πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς εκφωνεί ομιλία προς τους παρευρισκόμενους υπουργούς.

Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο Πολεμικού Μουσείου, Πολεμικό Μουσείο, Αθήνα

Εικόνα 5. Αναμνηστικά γραμματόσημα που κυκλοφόρησαν στις τέσσερις χώρες που συνολόγησαν το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934.

Πηγή: <https://www.offlinepost.gr/2023/07/18/oi-ellhnotourkiker-sxeseis-thn-periodo-1933-1939-stratigikes-epidioxeis-se-ethniko-kai-perigereiako-epipedo/>

Εικόνα 6. Nicolae Titulescu

Πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Titulescu

Εικόνα 7. Tevfik Rüşdü Aras

Πηγή: https://en.wikipediarg/wiki/Tevfik_R%C3%BC%C5%9F%C3%BC_Aras

Εικόνα 8. Bogoljub Jevtić

Πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Bogoljub_Jevti%C4%87

Εικόνα 9. Δημήτριος Μάξιμος

Πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82_%CE%9C%CE%AC%CE%BE%CE%B9%CE%BC%CE%BF%CF%82

«Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης».